

IRODALMI SZEMLÉ

LX ■ 2017 ■ 2

ÁRA: 1,80 € / 800 FT
ELŐFIZETŐKNEK: 1,50 € / 600 FT

KLASSZIKUS

- ALAPÍTÁS ÉVE: 1958
- LX. ÉVFOLYAM
- ALAPÍTÓ FŐSZERKESZTŐ:
DOBOS LÁSZLÓ
- FŐSZERKESZTŐ: **MIZSER ATTILA**
(ATTILA.MIZSER@GMAIL.COM)
- SZERKESZTŐ:
NAGY CSILLA
(CSILLESTER@GMAIL.COM)
NÉMETH ZOLTÁN
(NEMETX@GMAIL.COM)
- LAPTERV ÉS TÖRDELÉS:
GYENES GÁBOR, VÁCLAV KINGA
- KÉPSZERKESZTŐ: **GYENES GÁBOR**
- KORREKTOR: **SZANISZLÓ TIBOR**
- FŐMUNKATÁRSÁK:
GREDEL LAJOS, TÖZSÉR ÁRPÁD
- SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:
BALÁZS IMRE JÓZSEF,
BÁRCZI ZSÓFIA, CSANDA GÁBOR,
DARVASI FERENC, N. TÓTH
ANIKÓ, NAGY HAJNAL CSILLA,
POLGÁR ANIKÓ, SZALAY ZOLTÁN
- SZERKESZTŐSÉG:
MADÁCH EGYESÜLET, P.O.BOX 7,
820 11 BRATISLAVA
- ISSN 1336-5088
- WEB: WWW.IRODALMISZEMLE.SK
- FACEBOOK.COM/IRODALMISZEMLE
- SZERKESZTOSEG.IRODALMISZEMLE@GMAIL.COM

FILP CSABA 1973-ban született Budapesten. Tanulmányait a Magyar Képzőművészeti Egyetem festő szakán végezte, majd megszerezte a DLA fokozatot. Jelenleg egyetemi docensként a festő tanszék vezetője. Számos kitüntetést kapott, 2014-ben Munkácsy Mihály-díjat vehetett át a jelen lapszámunkban is bemutatott „*Data Est Defectus – A hiány adott*” c. installációjáért.

Számos csoportos és egyéni kiállításon prezentálta már eddig is munkásságát, főleg Magyarországon, Csehországban és Németországban. Filp Csabára jellemző a konceptuális hozzáállás, ugyanakkor a festészeti és egyéb technikák pontos ismerete és használata is. Bravúrosan fest, installációit aprólékos, gyakran kézműves munkával készült műtárgyakból állítja össze. A „*Data Est Defectus*” a „Nincs semmi, amivel pótolni lehet. Minden adott, amit pótolni kell. A hiány adott és pótolhatatlan.” paradoxonja után kapta címét. A kiállítás a férfiszerep és -méltóság csonkaságával, ellehetetlenedésével, fragmentáltságával foglalkozik. A vérték és sarkantyúk mind a hajdanvolt férfi-méltóság szimbólumai, az installáció keretében azonban ezek „csonkítva”, félbevágva, letörten, szelencébe zárva jelennek meg. Éppen a hiányzó részletek teszik lehetetlenné, illetve működésképtelenné az önmagát egy ideának önként alárendelő férfi koncepcióját.

KLASSZIKUS

- 3** KÁNTOR ZSOLT: A TÖRTÉNŐ IDŐ; RECIRKULÁL; AZ INTERTEXTUÁLIS EGÓ (VERSEK)
- 7** ZUZANA MOJŽIŠOVÁ: APHRODITÉ (PRÓZA, VÁLYI HORVÁTH ERIKA FORDÍTÁSA)
- 16** PUBLIUS PAPINIUS STATIUS: ACHILLES IFJÚSÁGA (RÉSZLET AZ EPOSZ ELSŐ ÉNEKÉBŐL, CSEHY ZOLTÁN FORDÍTÁSA)
- 31** VINCZE DÁNIEL: JANUS PANNONIUS, II. PÁL PÁPA ÉS A 17. SZÁZADI ANG-LIA (TANULMÁNY)
- 38** MIRKKA REKOLA: [MAGASABBRÓL KELL KEZDENI...] (VERS, POLGÁR ANIKÓ FORDÍTÁSA)
- 39** LÁSZLÓ LIZA: ELVITTÉK, AMI ITT MARADT (VERS)
- 41** PAPP DÉNES: BETŰFALAK, SZÓKAPUK. BABITS MIHÁLY: A GÓLYAKALIFA (TANULMÁNY)
- 47** TATÁR SÁNDOR: 'OLD. 'AZ ÉG.'VIZÉBEN. (VERS)
- 48** WIRÁGH ANDRÁS: A DEBÜTÁLÓ REGÉNY MINT KOMPILÁCIÓ. CHOLNOKY LÁSZ-LÓ: PIROSKA (TANULMÁNY)
- 58** NYERGES ANDRÁS: KBP (REGÉNYRÉSZLET)
- 63** FEKETE NORBERT: KÖLCSEY FERENC NÉVHASZNÁLATÁNAK ISMERETELMÉLETI HÁTTERE (TANULMÁNY)
- 74** SZÁSZI ZOLTÁN: FÉL-VIDÉKI LEVELEK (TÁRCA)
- 78** HAJTMAN KORNÉL: KÖZKÖLTÉSZETI PANORÁMA (A DOROMB: KÖZKÖLTÉSZETI TANULMÁNYOK 4. CÍMŰ KÖTETRŐL)
- 83** GYÜRKY KATALIN: EGY OROSZ UTAZÓ SAJÁTOSságAI (NYIKOLAJ MIHAJLO-VICS KARAMZIN EGY OROSZ UTAZÓ LEVELEI CÍMŰ KÖTETÉRŐL)
- 90** SOÓKY LÁSZLÓ: NEGATÍV IDENTITÁSPROBLÉMÁINK (SZÉKELY CSABA: BÁNYA-VAKSÁG – TRAGIKOMÉDIA, A KOMÁROMI JÓKAI SZÍNHÁZ ÉS A KASSAI THÁLIA SZÍNHÁZ KOPRODUKCIÓJA)
- 96** SZERZŐINK

■ KIADJA A „SPOLOK MADÁCH – MADÁCH EGYESÜLET”
■ (EV 153/08), NYILVÁNTARTÁSI SZÁM: 30807719.
■ A LAP MEGJELENÉSÉT TÁMOGATTA A SZLOVÁK
KÖZTÁRSASÁG KORMÁNYHIVATALA – A NEMZETISÉGI
KULTÚRÁK 2017 PROGRAM KERETÉBEN.

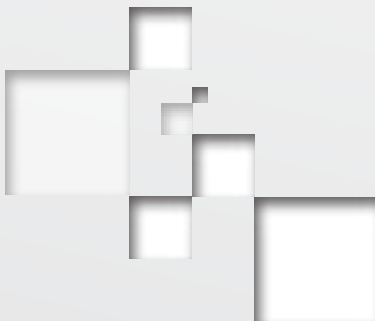
ÚRAD VLÁDY
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

■ NYOMTA A RUBICONPRINT KFT., SOMORJA. ■ TERJESZTI A KIADÓ ÉS A SLOVENSÁKÁ POŠTA, A. S. MEGRENDELHETŐ A SZERKESZTŐSÉGBEN, ILL. A KÖVETKEZŐ CÍMEN: SLOVENSÁKÁ POŠTA, A. S. STREDISKO PREDPLATNÉHO TLAČE, UZBECKÁ 4. ■ P. O. BOX 164, 820 14 BRATISLAVA 214., ■ E-MAIL: ZAHRAICNA.TLAC@SLPOSTA.SK ■ MEGJELENIK HAVONTA (ÉVENTE 10 RENDES ÉS EGY ÖSSZEVONT SZÁM). PÉLDÁNYSZÁM: 400. ■ EGYES SZÁM ÁRA: 1,80 €. MAGYARORSZÁGON: 800,-FT. ELŐFIZETŐKNEK FÉL ÉVRE 9,- €, EGY ÉVRE 18,- €, ■ MAGYARORSZÁGON FÉL ÉVRE 3600,- FT, EGY ÉVRE 7200,- FT. SZLOVÁKIÁN, ILL. MAGYARORSZÁGON KÍVÜLI POSTÁZÁS ESETÉN A POSTAKÖLTSÉGET FELSZÁMÍJTJUK.

■ VYDÁVA „SPOLOK MADÁCH – MADÁCH EGYESÜLET” ■ (EV 153/08).
■ ŠÉFREDAKTOR: ATTILA MIZSER ■ REDAKTOR: CSILLA NAGY, ZOLTÁN NÉMETH ■ GRAFICKÁ ÚPRAVA A OBÁLKA: GABRIEL GYENES, KINGA VÁCLAVOVÁ ■ VÝTVARNÝ REDAKTOR: GABRIEL GYENES
■ JAZYKOVÝ REDAKTOR: TIBOR SZANISZLÓ ■ ADRESA REDAKCIE: MADÁCH EGYESÜLET, P.O.BOX 7, 820 11 BRATISLAVA. ■ ISSN 1336-5088. ■ WEB: [HTTP://WWW.IRODALMISZEMLE.SK](http://www.irodalmiszemle.sk) ■ ADRESA VYDAVATELSTVA: SPOLOK MADÁCH, MIEROVÁ 16, 821 05 BRATISLAVA 2. ■ IČO VYDAVATELSTVA: 30807719. ■ REALIZOVANÉ S FINANČNOU PODPOROU ÚRADU VLÁDY SLOVENSKEJ REPUBLIKY – PROGRAM KULTÚRA NÁRODNOSTNÝCH MENŠÍN 2017. ■ TLAČ: RUBICONPRINT, S.R.O., ŠAMORÍN. ■ ROZŠIRUJE VYDAVATELSTVO A SLOVENSÁKÁ POŠTA, A. S. OBJEDNÁVKY NA PREDPLATNÉ PRIJÍMA REDAKCIA A KAŽDÁ POŠTA SLOVENSKEJ POŠTY. OBJEDNÁVKY DO ZAHRAICIA VYBAVUJE SLOVENSÁKÁ POŠTA, A. S. STREDISKO PREDPLATNÉHO TLAČE, UZBECKÁ 4. P. O. BOX 164, 820 14 BRATISLAVA 214., ■ E-MAIL: ZAHRAICNA.TLAC@SLPOSTA.SK. ■ VYCHÁDZA MESAČNE (10 RIADNYCH A 1 SPOJENÉ ČÍSLO ROČNE). ■ NÁKLAD: 400. ■ CENA JEDNÉHO ČÍSLA: 1,80 €. PREDPLATNÉ ZA POLROK: 9,- €, NA ROK: 18,- €.

**SZÁMUNKAT FILP CSABA DATA EST DEFECTUS
CÍMŰ MŰVÉVEL ILLUSZTRÁLTUK.**

KÁNTOR ZSOLT

A TÖRTÉNŐ IDŐ

A belevettség metafora.
Heidegger kigondolkodta magát a kontextusból.
Összebogozódó mitológia és filozófia.
Ez a gubanc viszont klasszifikálhatatlan maradt.
Az egyik időtlen alakzat, a másik monumentális rom-mező.
Képzelet és tény nem akar egybeforrni.
Csak az álom hajlandó leülni a praxissal.
Szigorú feltételek mellett.
De hívhatjuk a hitet kegyelemnek.
A múltat fantáziavilágnak.
Azzal a szívvel ragadjuk meg a láthatatlant, amit beszereltek.
S azzal a lélekkel félünk, amit ki.
Törékeny és minden ízében sebezhető identitás az emberé.
Nincs nyelvek feletti nyelv, csak képek.
Látjuk belül, amit érzünk.
Mégsem jut el a szánkig a szó.

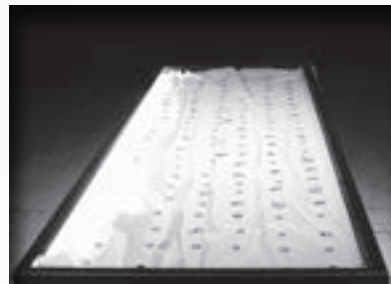
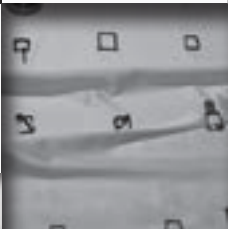
RECIRKULÁL

Dsida Jenő emlékére

Írisz. Az égbolt mint monológfoslány.
Valaki mondani akart valamit.
Csak a felénél abbahagyta. Majd inkább lerajzolta.
A hét csészelevél közepén egy bibe.
A csillagkupola csak egy üvegbúra rajta.
Kék és bíbor vérerek a felhők testén.
Mintha egy szürrealista elme gondolta volna el.
Tele van az alkony könnyel –

Elmaszatolta az arcán a púdert, ajkán a rúzt.
A legmaradandóbb festmény van föltéve a mennyezetre.
A Göncöl citromokból rakja ki a titkot.
Megunta a csendet maga körül és Ginsberg Üvöltését fújja.
A por ráakódott a szavakra.
Minden mondat fodrászhoz ment.

S az este most egy földből kinőtt lexikon.
A bokrokon hexameterek. A patakban egy haiku-csónak.
A kavicsok is jambikusan szólnak.
Jaj! Csak folyjon még az óda! A kegyelem még körbejár.
A sztrádákat sózza.
S én valakinek a karjaiban elalszom.

AZ INTERTEXTUÁLIS EGÓ

Keresztelő János song

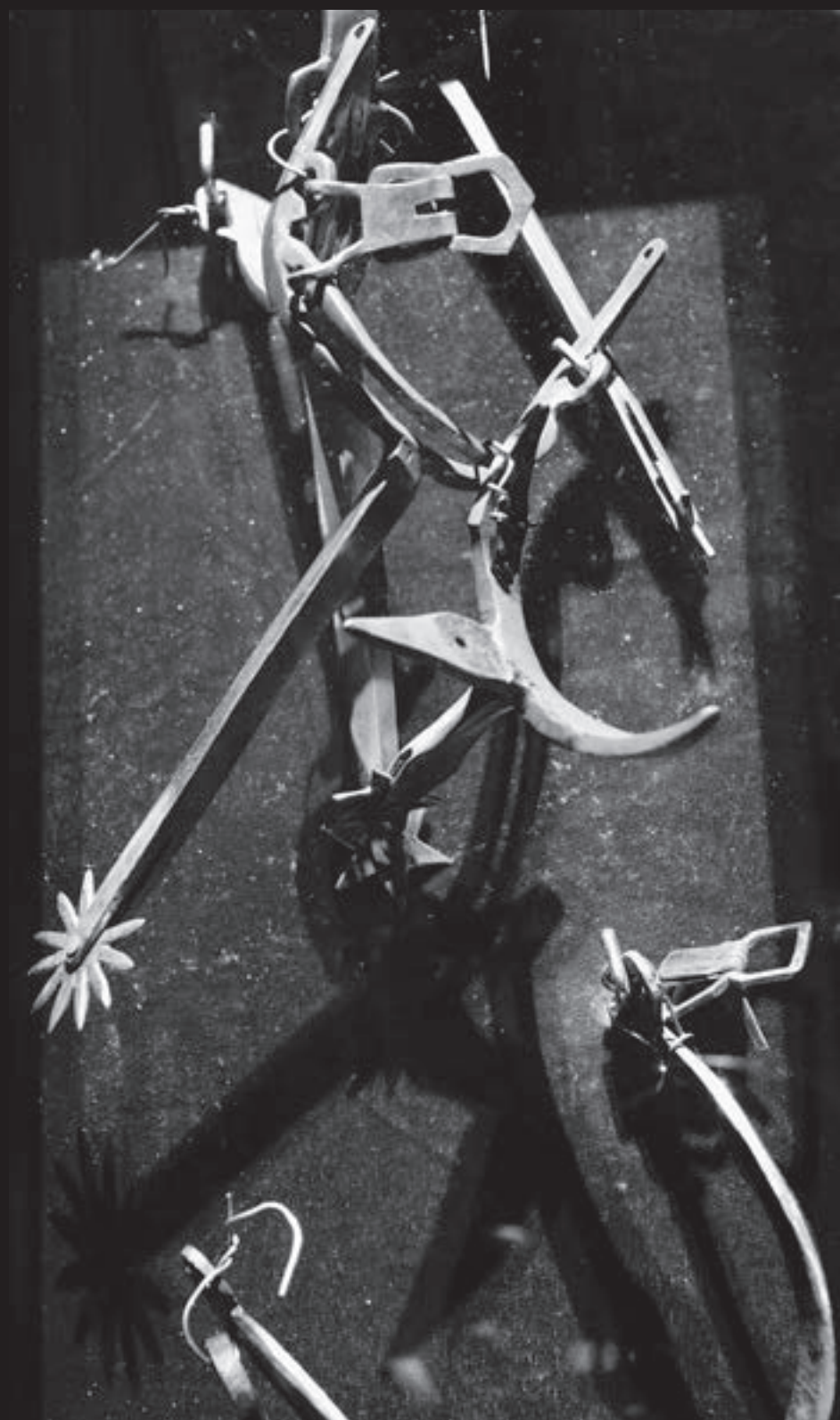
Négyszáz évnyi hiány. Ajtó a tenger és az ég között.
Az intertestamentális próféta mint úrlény. Körözött.
Pártatlansága alázatos. Elfogadja a rítust.
Logosza képmutató farizeusokat oktat.

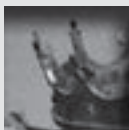
Meghatalmazása van. Bemeríti a *Vagyokot* s a *Voltat*.
Tudja, Isten szájában lett beszéddé a nyelv.
Magasabbak az útjai, mint bármely tisztátalan elv.
A sáskának ízlik a méz. Mert képet alkot a jel.

Két szöveg határán. A senki földjén született világa.
Még nem új, de már nem is ó! Ó a törvény hiánya.
Sajátos érték. A kiáltó szó mint útnyitó hála.

A kulcs. Nem nyit semmit. De hatással van.
Bemeríti a felkentet. Az ártatlant.
A legkisebb a mennyek országában. Előkép.

A lelke lakatlan.

ZUZANA MOJŽIŠOVÁ APHRODITÉ

Aznap reggel az álom szokatlanul gyorsan kirepült a szememből. A fejem fölött körözött, meghajolt, átpasszírozta magát a fém ablakrácsra, és már el is illant.

Kinéztam az ablakon.

Elsőként egy iskolás gyerek lábát pillantottam meg, a váltócipőt rejtő műanyag táská minden lépésnél a térdének csapódott. Majd babakocsikerekek gurultak arra, egy mokaszinos anyuka követte. Harmadikként egy sétapálcás öregember botorkált oda, eltakarta a kilátást az utca túloldalára, amott elfutott valaki, arra sem volt időm, hogy megfigyeljem, Adidas vagy Puma volt-e a lábán. Egy öltönynadrág jött félcipőben, bámulatosan formás, karcsú női boka túsarkú, fekete lakk körömcipőben...

Kiszálltam az ágyból, pár balett- és gimnasztikamozdulattal letussoltam a kis fém zuhanytálcában, jéghideg vízben fogat mostam Erilexszel, meg is fájdukt a fogam. Bekentem magam hagyományos Niveával, a reggeli császárszemlémet kékfrankosba mártogattam.

Az ablakom előtt lecövekelt egy nejlonharisnyába csomagolt visszeres láb, valamint egy műszálas nadrágos aktatáskás alak.

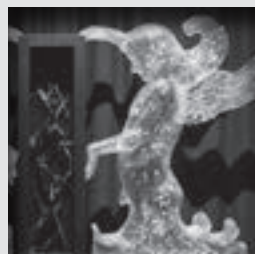
Ismét legalább negyedórára beárnyékolják a szobát.

Amikor egyszer észrevettem az utcán azt a férfit, aki mindennap pontosan fél öt körül tért haza az orrom előtt, és a cipőfűzőjét szokatlan makraméba kötve hordta, úgy üdvözöltem, mintha régi ismerősök lennénk, sőt még arra is késztetést éreztem, hogy váltsak vele pár szót. A nő, aki a biztonság kedvéért szuperkönnyű Scholl bütökvédő párnát viselt a cipőjében, harmadik megszólítási kísérletem után, amikor épp vértestvérséget kötöttem volna vele, tolakodással vádolt.

Kimentem a postaládához az újságért. Az elégedettség hulláma öntött el.

Szóval mégis kimásztak a slamasztikából. Így van ez jól. Jó érzés, ha kiszolgálják az embert.

Egész szünidő alatt azt vártam, mikor mehetek már szabadságra. A főnökszony még mindig nem talált kézbesítőt, aki helyettesíthetett volna. Türelmes vagyok. De ami sok, az sok. Az októberi esőzések első hete után arra az elhatározásra jutottam, pénteken kiírom a szabadságpapírt az alábbiakkal: *Nekem most már tők nyolc ez az egész* – és elhagytam a főnök irodáját.

Visszamentem a kisházba, rápillantottam az ébresztőóra. Még van időm. Leheveredtem az ágyra (a visszereim még mindig görcsöltek), és szétterítettem a napi sajtót.

Nyugodtan átfutottam a kimerítő, nehézkes, idegesítő híreket, kommentárokat, véleményeket, tudósításokat. Összeszámoltam a fenyegetőzéseket, hazugságokat, vicceket és az evidens övön aluli ütéseket. Summa summarum, számításaim szerint aznap harminckettő egyenes és rejtett csapást mértek kis magánszervezetemre, melyet Mozgalom a Határok Ellenek neveztem el.

Lesz ez még jobb is.

Az aktatáskát felemelték, eltűnt az ESO travel és a posta irányába. Felbukkant egy gyerek, megragadta a rácsokat, és egyenesen engem bámult. Olyan kedves volt, az ablak felső része csak a sapkája tetejét fedte el. Intettem neki. Nem vett észre. Az anyja Hartipa márkájú papír zsebkendővel megtörölte a kezét, és a fenekére csapott. Elmentek.

Eszembe jutott, mit álmodtam múlt éjjel. A vonaton megismerkedtem egy vonzó, kék szemű, szőke palival. Egyértelműen pozitív, erotikus jelzéseket adott. Hát hogyan másképp is viselkedhetett volna, ha egyszer álom volt az egész. Felelősségtudatom teljes birtokában bevallottam, hogy bármennyire is hízelgő az érdeklődése számomra, mondhatni a lelkem mélyéig hatol, rádöbbszemem, transzvesztita vagyok. Mosolyogva kivillantotta mind a két gyönyörű, hófehér fogsorát, s megkérdezte:

– És miről mire változtál?

Még sokáig nevetni fogok ezen a beszélőn.

Megszólalt az ébresztőóra. Felhúztam a Bardejovban gyártott cipőmet, feszülten belebújtam a kényyszer szűlé, saját kezűleg varrott szélzsekimbe. Ünneplés hangulat vett erőt rajtam.

Pár napja nagy szerencse ért. A reggeli kézbesítéskor megállított egy bőrkabátos pár. Azt mondták, ha minden postaládába az újsággal együtt beteszem a cégük szórólapját, ingyen és sorban állás nélkül igénybe vehetem sokrétű szolgáltatásaikat. Elolvastam a plakátot, és azonnal beleegyeztem. Erre a találkozóra pár perc múlva kerül sor.

Nem tehetek róla, de a bőrkabátok divatja még mindig azt a kort idézi fel bennem, amelyet szerencsére nem kellett megélnem. Szerencsétlen ez a módi.

Az Aphrodité fitneszklub reklámján ez állt: Ez a klub az álmai netovábbja! Ha ellátogat hozzánk, visszanyeri elvesztett életerejét, az öreg megfiatalodik, a rút megszépül, a kövérről leolvadnak a zsírpárnák, a sovány megizmosodik, a buta okossá változik, a gyenge megerősödik, a komplexusos pedig leküzdi lelki gondjait! Nálunk az elégedetlenek megnyugszanak, a szomjasak teleisszák magukat, a bizonytalanok döntésképpé válnak, a betegek meggyógyulnak, a kicsik megnőnek, a lusták szorgalmassá lesznek, a gyávák összeszedik magukat és megerősödnek. Az Aphrodité fitneszklub hozzásegíti ahhoz, hogy új, ideális ember váljon Önből! A szomszédok irigylük majd. Látogasson el hozzánk! Jöjjön el tornázni, beszélgetni! Mindezt világ-hírű, elismert szaktekinétyek szakmai felügyelete alatt teheti. Mindenféle személyre szabott szolgáltatást vállalunk. Fodrászat és szemvizsgálat kivételével.

Már korábban is bekukkantottam az Aphroditébe. Fenomenális hatással volt rám. Egy nem túl nagy ház előtt hosszú sorban álldogáltak az emberek, ám azok, akik a kezelés után kijöttek, fantasztikusan néztek ki. Tényleg boldog, elégedett mosoly ragyogott az arcukon.

Úton odafele egyértelműen meg tudtam állapítani, ki volt már bent a klubban, mert jelentősen különböztek azoktól, akik még csak most vártak a sorukra. Szembetűnő volt a különbség.

Már közel a cél. Lezser, provokatív léptekkel – a bardejovi cipő kiválóan rugalmas talprésznének köszönhetően – elhaladtam a várakozók mellett. Az utolsó cseppig ki akartam élvezni az érzést. Korábban sosem volt protekcióim sehol.

– Jó napot kívánok, Karolina kisasszony! – üdvözölt a bőrkabátos pár női tagja.
– Jöjjön, fáradjon csak beljebb! Már vártuk.

A sorban állók ellenséges pillantással mértek végig. A forgóajtón éppen egy fekete cipőfűzős férfi jött ki Salamander márkájú félcipőben. Örömmel töltött el a tudat, hogy nemsokára én is ilyen felhőtlenül boldog leszek, mint ő. Felnézett az égre, gondtalanul odaajándékozta az ernyőjét az első szembejövőnek.

Elkezdődött a procedúra. Mindenütt kedves, tiszteletteltjes mosollyal fogadtak. És végre többséget élveztem! Anyám, a szegény fejőnő, apám, az elgyötört traktorista most biztosan büszkék lennének rám.

Előbb levetköztettek és illatos szappanos vízsugárral alaposan lecsutakoltak. Hazudnék, ha azt állítanám, nem volt kellemes, és nem ébredt fel bennem mindenféle titkos vágy, amely a későbbiekben maradéktalanul be is teljesült, sőt. Először egy gyengéd, szenvedélyes, jól megtermett fiatalember tett párszor boldoggá. Hallgattam, mint a sír. Aztán egy fiatal francia lánnyal hemperegtem a foszforeszkáló homokkal leterített és dűnével szegélyezett műtengerparton. Nem gondoltam volna, hogy ennyire kedvemre lesz ez is. A dildót – a tervezője minden bizonnyal nagyon vicces alak lehetett – már nem volt erőm kipróbálni. Csordultig teltem kéjjel.

A lány kedvesen mosolyogva a következő ajtóig kísért. Pihentem egy kicsit az infra, majd az óriási kvarclámpa alatt. Fehér szoknyát és pólót adtak, teniszsztem, aztán gimnasztikáztam. Ez utóbbi a reggeli gyakorlásnak köszönhetően, melyet a fém zuhanytálcában végeztem, elég tűrhetően ment. Ám a súlyzós erőgyakorlatok sokkal jobban kimerítettek, mint azt előzőleg gondoltam. Szaunába és masszórhöz küldtek, hogy kicsit relaxáljak. A masszőr finoman tette a dolgát, mint az az ötfunkciós hifiberendezés, amelyet valaki egyszer az újságban hirdetett.

Hirtelen eszembe jutott az állásom, amelyből jó ideje csak tengődöm.

– Istenem, de jó, hogy most ennyire nem érdekel semmi – ugrottam fel örömömben.

– Szokott magában beszélni? – kérdezte udvariasan a fehér köpenyes férfi.

Szemérmesen lesütöttem a szemem.

A férfi átkarolt, átfutotta a Kezelési naplót, amely tele volt számomra értelmezhetetlen ákombákomokkal.

– Nem számít. Mi kikezeljük – mondta kedves mosollyal, és a következő ajtóhoz vezetett.

Nem akartam azon nyomban belépni. Inkább egy kicsit a folyosón vesztegeltem, csak úgy üldögéltem a padon. Kiélveztem a mezítlásos járás szépségét, micsoda mámorító szabadság! A lábaimmal érinteni a puha, vastag, pasztellszínű perzsaszőnyeg szálait, melyet szerencsére nem szőnek át szemet megerőltető minták. Nem hagyták, hogy sokáig lustálkodjam.

– Jöjjön csak, Karolina kisasszony!

Beléptem.

A kozmetikai kezelés, a manikűr, pedikűr alatt, amikor kinyomkodták a pattanásaimat, és imitt-amott megszabadítottak testem felesleges szőrszálaitól, örültem, hogy nem kell állnom, és a világot lehunytt szemmel érzékelhetem. Felettébb elégedett voltam. Könnyű anyagból új ruhát varrtak, és az utolsó ajtóhoz küldtek. Megpillantottam magam a tükörben. Elég jól néztem ki. Sosem gondoltam volna, hogy egyszer ennyire nőiesen vonzó leszek.

Bekopogtam.

– Sajnálom, Karolina kisasszony – szabadkozott a fehér köpenyes férfi –, de még nem volt időm, hogy felkészüljek. Várjon egy kicsit, kérem!

– Persze, szívesen.

Az ajtó becsukódott.

Visszaültem a padra. Az örült fáradtság ellenére meg kellett állapítanom, a régi dilemmámat illetően, kalapkészítő vagy kézbesítő legyek-e, hogy helyesen döntöttem. Ha a kalapokat választom, valószínűleg ebben a pillanatban valahol teljesen máshol lennék. Elálmosodtam...

– Karolina kisasszony!

Összerezzentem.

– Ó, bocsásson meg!

– Ugyan, nincs semmi baj.

Követtem a fehér köpenyes férfit. A folyosó végén észrevettem a boldog főnökasszonyt, ajkán égi mosoly ült.

– Doktor Kolár vagyok.

– Karolina.

Kezet fogtunk.

– Tudom – vetett rám egy furcsa pillantást. – Szóval akkor most kicsit csevegjünk arról, hogy ön magában beszél.

– Tudja, az a helyzet... Egyedül élek. Időnként mindenkinek szüksége van arra, hogy emberi hangot halljon... Nálam azért ez tényleg nem kóros... Leülhetek?

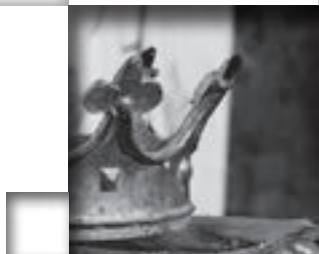
Meg sem hallotta a kérdést. Újfent gondosan a Kezelési naplót tanulmányozta. Valamit feljegyzett.

– Hiba történt. Elnézését kell kérnem, de értse meg, túl feszült volt az utóbbi pár hét, az alkalmazottak is fáradtak... Hogy garantálni tudjuk az eljárás kiváló eredményét, ahhoz szükséges, hogy pár kezelést megismételjen. Utána jöjjön vissza! És még egyszer elnézését kérem. De biztosan megért bennünket, Karolina kisasszony.

Kimért, mégis korrekt pillantással mért végig. Éreztem, nincs más választásom, csak hogy szót fogadjak.

Szappanos víz, majd a jól megtermett fiatalember, 69-es póz, erőszak dildóval. Tenisz, gimnasztika, súlyzók. Mindenütt csodálkoztak, hogy újra

ott vagyok. Állítólag erre korábban még nem volt példa. De nem könnyítettek a feladatokon. Már a végét jártam. A kalapok lebegtek a szemem előtt.

Doktor Kolár leültetett egy fogorvosi székre emlékeztető karosszékbe. Fonendoszkópszennel és krokodilkapcsos csipeszekkel csatlakoztatott egy három képernyős számítógéppulthoz. Annyi erőm sem maradt, hogy előrehajoljak. A lényeg, hogy végre ülhetek.

– Ez majd segít.

Kis zsibbadást éreztem, nem volt kellemetlen. Mintha feltöltöttek volna energiával. Mosolyogtam. Ujjammal körberajzoltam az új ruhám könnyű anyagán lévő geometrikus napraforgómintákat. Szétáradt a testemben a boldogság. Kényelmesen megtámaszkodtam. Azt hiszem, elég hosszú idő telt el addig, míg a doktor ismét szóra nyitotta a száját.

– Milyen cipőgyártó vállalatokat ismer?

– Baťa, Svit Bardejov, Partizánske, Snaha Brno, Zlín, Salamander, Cristina Rossi, Sioux, Donna Angela, Burnet, Balaton, Fiesso d'Artico, Charles Jourdan, Sacair, Adidas, Botas, Puma, Svitál...

Nem volt már kedvem folytatni a felsorolást. A drótok rezgése felerősödött. Olyan volt, mint a pihentető masszázs. Elektroterápia. Hoztak két natúr csirkemellet, párolt zöldséget, friss paradicsomsalátát, kólát, tejszínhabos tortát, kávét. Micsoda élvezet! Doktor Kolár mosolygott. Jó étvágyat kívánt. Csak bólintottam. Hiszen teli szájjal nem beszélünk. Aadtak egy tízcentis Marlborót. Csodálatos illata és aromája volt. Majd jött a húszéves Darina Laščiaková, és elénekelt az Aludj el, kicsi kincsem című dalt. Amikor felébredtem, a fehér köpenyes férfi azt kérdezte:

– Milyen cipőgyártó vállalatokat ismer?

– Baťa, Brno, Adidas, Salamander, Sioux...

Az impulzusok felerősödtek. Le akartam magamról tépni a csipeszeket, de nem sikerült. Mindenem fájt. Majd' szétment a fejem. A férfi a képernyőt nézte, lassan tekerte az erősségmérő gombját.

– Milyen cipőgyártó vállalatokat ismer?

– Baťa...

Belém csapott a villám. Kolár újra feltette a kérdést.

Kinyitottam a szám. Ismét belém csapott. Aztán csönd lett. Csodásan éreztem magam.

– Tessék?

– Milyen cipőgyártó vállalatokat ismer?

Ránéztem a mezítelen lábamra.

– Egyet sem. De minek is kellene? – csodálkoztam. Kéjesen kinyújtóztattam a tagjaimat. – Már elmehetek?

Doktor Kolár bólintott.

A forgóajtó nevetségesnek és egyben jópofának is tűnt, mint a körhinta a vidámparkban. A látszerésznél és a fodrásznál is voltak székek, amelyek emlékeztettek... De mire is? Már nem tudom. A kis szobámat egyszerűen világosnak és tágasnak láttam. Lefeküdtem.

Éjszaka ébredtem. Nemsokára ismét mély álomba merültem. Amikor újra kinyitottam a szemem, már megint mindenütt koromsötét volt. Egy idő után újfent álomba zuhantam. Isten tudja, hányadszori visszaalvás után ébredtem fel. Könnyű és boldog voltam.

Az asztalon megtaláltam az újságot. Érdektelen és semmitmondó volt. Belém fészkelte magát az a felemelő, kőkemény meggyőződés, hogy jó nekem így egyedül is. Tulajdonképpen nem gondoltam, hogy bárkire szükségem volna. De hát kire is? Elfelejtettem enni, inni, nem voltam kint a friss levegőn, nem mosakodtam. A szobában egyre erőteljesebben terjengett egy számomra ismeretlen eredetű bűz. Sikeresen ellenálltam a hívásnak, hogy utánajárjak az eredetének. Egyszer sötét volt, máskor meg nappal. Megtanultam éjjel aludni, nappal ébren lenni. A fiókban megtaláltam a Mozgalom a Határok Ellen Alapszabályzatát. Az aláírás: Karolina.

1. A saját fejünk után megyünk, csak magunkra támaszkodunk. Megtámaszkodtam. Bele is fájdult a fejem. A padló túl kemény volt a fejenálláshoz. 2. A mondatokat nem vesszük szó és betű szerint. Felnevettem. Az agyam zsongott, elszomorodtam a felismerésre. Besötétedett. Lefeküdtem.

Másnap reggel kegyetlenül gyorsan kirepült az álom a szememből. A fejem fölött körözött, becsmérő pillantást vetett rám, átpasszírozta magát a fém ablakrácsra, és elillant. Ismerős érzés kerített hatalmába. Felkeltem, és a tükörhöz léptem. Hangtalanul kinyitottam a szám, artikulálni kezdtem az egyes hangokat, szavakat, amelyeket leolvastam a tükörképem szájáról. Sötétedésig

állandóan ugyanazt hajtogattam. Már nem láttam jól, ezért nem tudtam száj-
ról olvasni. Mély levegőt vettem, és ezúttal fennhangon elismételtem.

– Vissza kéne tudnom emlékezni.

Az agyamban megjelent egy fehér kéz, és az ujjak egy piros pont körül
köröztek. A tenyerem befogta a szám.

Aztán leengedtem a kezem.

– Zshárgdpnlitlnó oftreszbedú, zshárgdpnlitlnó oftreszbedú, zshárgdpn-
litlnó oftreszbedú!

Fetrengtem a röhögéstől. Bámultam a sötétségben azt a helyet, ahol a tü-
kör állt.

– Akarod tudni, mi ez?

A nevetésem megzavart a válaszban.

– Ez a két szó jött ki megoldásnak Hurvínak számára, amikor keresztrejt-
vényt fejtett.

Eszembe jutott, hogy jó lenne felkapcsolni a villanyt, és levenni a polcról
a Vadon világa című könyvet.

– Az elejétől kezdem. Ma az állatokat és a színeket.

Fehér albatrosz, fekete bárány, csontfehér pondró, barna dingó, hamu-
szürke emu, vörös fennek, kék gorilla, sárga liba, zöld szarvas, zöld teknős,
rozsdavörös róka, lila medve, piros nyérc, türkiz darázs, színpompás páva,
aranyhal, narancssárga foltos szalamandra. Salamander, salamander..., sa...

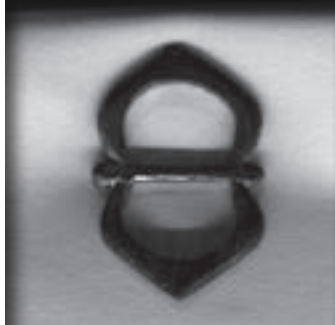
– Vissza kéne tudnod emlékezni.

Pirkadatkor az álom az ablakon ült, tapsikolt, a vállamra szállt, nevetett,
megveregette a vállam, a szemhéjam simogatta...

Vályi Horváth Erika fordítása

ZUZANA MOJŽIŠOVÁ (1965,
Pozsony) író, forgatókönyvíró,
a pozsonyi Színház- és Film-
művészeti Főiskola Művészeti
Kritika Tanszékének tanára. *Af-
rodithe* c. novelláskötete 1997-
ben jelent meg, *Bon voyage*
(2010) c. kötete 2011-ben be-
került az Anasoft Litera tíz leg-
jobb könyve közé.

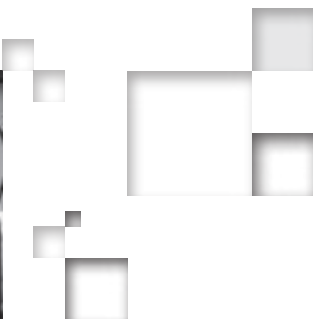
PUBLIUS PAPINIUS STATIUS

ACHILLES IFJÚSÁGA

(RÉSZLET AZ EPOSZ ELSŐ ÉNEKÉBŐL)

ELŐHANG, SEGÉLYKÉRÉS,
A CSÁSZÁR MAGASZTALÁSA

Hősi Achillesről zengj, istennő, akitől félt
még Jupiter maga is, s ki az apja helyébe az égbe
föl sosem ért. Haditetteinek nagy hírneve támadt,
hisz megzengte Homeros, s mert ott csonka a pálya,
lássuk a teljeset itt: ez a cél. Hát, csaljuk elő
scyrosi rejtekből, hadd zengjen ulixesi kürtszó,
s lássuk Hector veszte után Trójában a sorsát!
Hogyha a régít méltó mód ittuk ki, buzogtass
Phoebusom, új forrást, s másodszor nyújtsd koszorúdat,
nem jövevényként vágyom a Múzsák szent ligetébe,
és nem először fénylik a homlokomon szalagos dísz.
Dirce tája elismer, a hírneves ősei közt tart
számon Thebai városa, Amphion ősi hazája!
És te, akin ma elámul Itália és Görögország
virtusa, s két fa terem versengve babért neked: egyik
költőt, harcit meg a másik – bár a poétai kissé
hervadozik most –, légy elnéző, s hagyd, hogy az izmom
izzadjon remegőn e porondon, s hogyha erőm lesz,
rólad zengek majd: csak előhang itt ez a művem.

PARIS ELRABOLTA HELENÉT,
KITÖR A TRÓJAI HÁBORÚ.
THETIS AGGODALMAI.

Oebalus partról kihajózott egykor a dardán
pásztor s óvatlan Spártát kirabolta cselével.
Anyja sötét rémálmát zárta magába jövője,
s ment is a bűn útján, hol Hellét nyelte a víz el:
tengeri nimfa ma ő, gyűlölt habokat reguláz meg.
Thetis a tükrös víz mélyén (mert nem csal a jóslat!)
rémülten meglátta a harcba menők evezőit.
Menten fölserkent hullámpalotája öléből,
s ment is a nővérekkel: Phrixos szűk szorosán át
úsztak a testvér istennők, már-már be se fértek.
Thetis fölszántotta az árt s kibukott levegőzni:

„Engem támad a gyászos flotta, jaj, ellenem indul!
Értem az intést már, igazat szolt Proteus ajka!
Új asszonyt visz most Bellona hajón Priamushoz
égnek emelt fáklyákkal: látom az égei és ión
tengert telve hajóval, s ez nem elég, Görögország
fennhéjázó Atreidákkal társul a harchoz,
s Achillest, fiamat keresik földön, vizen, ő meg
– önként csatlakozik! Mért választottam a zordon
Pelion-ormot bölcsőnek s nevelőnek a barlang
mélyét? Kentaurok s lapithák harcát imitálja
játékból, fogadok, s apjához méri erőit!
Szétvet a fájdalom és későn reszketsz, anyaszív, már!
Én, örült, mért nem korbácsoltam föl a tengert
rögtön még mielőtt a hajók útjukra eredtek!
Ó, a parázna kalóz flottája miért menekült meg!
Mért nem tudtam a társnőkkel viharokba keverni?
Tán majd most... késő... hisz a nőrablás megesett már.
Megragadom jobbát Jupiter másának, elébe
omlok, s kérem az agg Thetysre s atyánkra, a vénre,
kérem a tengeri isteneket, törjön ki vihar most,
tán használhat még” – szolt, s jött is a víz fejedelme.

THETIS NEPTUNUST,
A TENGER ISTENÉT KÉRLELI:
TÁMASSZON VIHART, MELY MEGSEMMISÍTI
A GÖRÖG HADIFLOTTÁT. NEPTUNUS
TEHETETLEN JUPITER AKARATÁVAL SZEMBEN.

Oceanus lakomájáról tért meg tele hassal,
arcán tengeri nektár folyt szét, fényragyogású.
Ezt meglátva a szél s a vihar lecsitul, duruzsolva
zeng a tritónapród-sereg és sziklányi a cetek meg
tyrrhén delfinek ezrei úszva-körözve köszöntik
fönn is, lenn is uruk. Kiemelkedik ekkor az isten,
és hármasszögyonyával hajtja az állatait, nagy,
mellső lábuk a vízbe kavar, míg úszik a hátsó,
és lábuk nyomait farkukkal tünteti mind el.
Így szól Thetis: „E mélység atyja, királya, figyelj rám!
Mondd, mire volt jó, hogy legitimmé vált a hajózás?
Gondtalanul bont, íme, vitorlát s úszik a bűn is,
mert rabló Iason pagasaebeli fürge hajója
megsértette a víz méltóságát s jogait rég.
Új bűnt hord a hajó! Vendégjogot öl meg a zsákmány.
Jogtalan Ida hegyén aki bíró volt, fuvaros most.
Mekkora fájdalmat hoz a földre, az égre, s e szívnek!
Ez lesz a fríg diadalmi öröm fizetése, a hála?
Ezt kínálja nevelt lányunk, Venus, épp jutalomként?
Süllyeszd el legalább a hajókat, hogyha a víz még
szent teelötted, vagy bízd inkább másra hatalmad!
Theseus száll a hajón? Vagy a sok félisten? Ugyan már!
Nem játék a világ: fiamért aggódni jogom van!

Meg kell úsznom a gyászt: ne akard, hogy a tenger
tág tereit szűk trójai sziklás sírra cseréljem!”
Orcáját karmolta, fedetlen keble a türkiz
vadlovak útját állta. A tengeri hab fejedelme
bősz fogatába emelte, s ilyen gyengéd szavakat szólt:
„Thetis, mért kívánod a dardán flotta bukását?
Tiltja a sors. Úgy döntött isteneink kara, véres
harcot vív Európa meg Ázsia. Rendeletét már
szétkürtölte a nagy Jupiter. Gyász s vér kora vár ránk.
Meglátod fiadat harcolni sigeioni porban!
Míg ő győz, hány fríg anya készül majd temetésre!
Mert fiad, Aeacides forró vérhabba borítja
Trója mezőit, a sűrű vér a folyót megakasztja,
s nem jut a tengerig el, kocsiját lassítja le Hector
holttetemével, s pusztá kezétől dől le a várfal
(hasztalan egy mű!). Peleusod s nászod ne is említsd!
Rangon alul történt, de fiad Jupiter fia, mondják.
Fájdalmad bosszút nyer, s ott besegít a rokonszenv,
tombolhatsz kedvedre, ha majd hazatér a görög had,
s Caphereus foka éji jelet küld, s üzzük Ulixest!” –
így szólt. Durva szavaktól megkeseredve, lehorgadt
fejjel ment Thetis. Bár kész volt dúlni a tengert,
elsüllyeszteni Trója hajóit, másba fogott most:
bánatosan Haemonia tája felé tovaúszott.

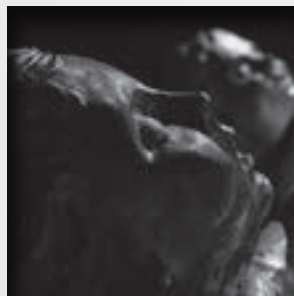

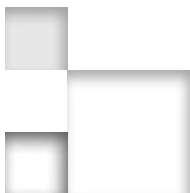
THETIS FELKERESI CHIRON KENTAURT,
ACHILLES NEVELŐJÉT,
HOGY MAGÁHOZ VEGYE FIÁT

Hármat rúg, hármat csap, s hósín lába azonnal
thesszál parti fövenyt érint habos útján.
Örvendett hegyorom, nászbarlang tárta ölét ki,
és vele szemben Sperchios árja rajongott,
édeskés vize körbecsacsogta az isteni lábat.
Ő nem örült. Szeretet-fűtött tervét szövögette,
nem bővölte a táj el, a vén Chironhoz iramlott.
Egy meredek hegyorom testében vájta ki házát,
s Pelion ormát egy boltív tartotta fölötte,
kézi erő s az idő közös építménye e barlang.
Isteneink nyomait még látni, s az ágyakat, azt, hogy
mit szentelt a jelenlétük meg. Benn van a roppant
kentaunistálló: nem az elvetemült rokonok vad
hajlékára hasonlít. Embervérbe merült nyíl
vagy harchoz kicsavart kőrizstörzs egy sem akadt itt,
sem rokonok koponyáin szétvert borvegyítő tál.

Ártatlan tegzek, nyers vadbőrök sorakoztak.
Tűnt fiatalkora tárgyai. Már csak az élteti, hogy kitanulja,
mely gyógyfű használ, ha ledönti betegség,
s hogy zenghesse tanítványának a hősi időket!
Épp őt várta (vadászatból jön!) a ház küszöbénél,
jó vacsorát főzött, tűz izzott, láng ragyogott föl,
ám meglátta a néreidát közeledni a parton,
futva rohant ki az erdőből, s öröméből erőt nyert:
vén pata koppant újra a rég használt legelőkön.
Udvarias módon lehajolt a szügyéig egészen,
mentegetőzött, s hívta szerény házába az úrnőt.

Egy ideig Thetis némán csak körbetekintett,
aztán megszólalt: „Chiron, mondd, hol van a sarjam?
Mért hagyod őt így, szálegyedül, mondd, miért nem ügysz rá?
Hát csoda, hogy rémálom kínoz? Tán hazug és csal
isteneink száz jóseje, mely vést szuttog előre?
Bár úgy lenne! De éjjel kard nyúl méhemig! Önnön
karjaim elkékülnek a gyásztól, vagy fenevad tör
rámm! Sőt: látom, ahogy fiamat viszem épp le az árnyas
Tartarusig, hogy az ismert Styxbe merítsem a testét!
Carpathus bölcs jósa szerint rémálmom a mágia
oldja föl, és a lenyugvó napnál, Oceanushoz
érve a titkos víz tisztítja a gyermekemet meg,
ott, hol az elmerülő csillaghadtól kimelegszik
Pontus atyám. Rémitő áldozat és adomány jár
barbár istennek... hosszú história, s el sem
mondhatom. Add át őt!” – hazudott, hisz hogyha a női
öltözetet fölhozza, a kínos leplet, a vénség
vissza nem adja fiát! „Vidd hát” – szólt – „jó anya, vidd csak,
s győzd meg alázatosan könyörögve az isteneinket!
Mert a reményed nagy, nagy irigység nyűgözi őket!
Nem fokozom félelmed, bár halljad, mi a helyzet:
nagy dolgokra utal – nem csap be a jóslat! – a zsenge
kortól még idegen, sietős nagy erő a fiúban.
Szót fogadott eddig: tiltásra, parancsra figyelt, és
nem kódorgott messze a barlangtól soha, ám most,
most nem elég már Ossa, a Pelion orma, a hótól
felfénylő Pharsalia sem! S jaj, a kentaurok mind
felpanaszolják, hogy házuk kirabolta, a nyájuk
elhajtotta, mezőre, folyóhoz félve mehetnek!
Rajtaütést, harcot terveznek s ömlik a szitkuk!
Láttam a thesszál bárkán Argo hőseit egykor,
ifjú Alcidest és Theseust, erre hajóztak...”

ACHILLES ÉPP OROSLÁNVADÁSZATRÓL ÉRKEZIK HAZA, MEGÖRÜL ANYJA JÖTTÉNEK

Ekkor dermedt rettenet ülte a néreidát meg,
ott termett a fiú: por s izzadság lepi izmát,
elképesztő tettek után, fegyverben is édes
látványt nyújtott! Hó arcán bíbor tüzek úsztak,
és haja jobban fénylett, mint az arany ragyogása,
még a legénytoll nem pelyhezte be gyermeki állát,
anyjáét megidéző szép szeme párja nyugodt fényt
ontott: mintha vadászatról jött volna Apolló,
Lykia tájairól, s íját most lantra cserélné.
Boldog volt s diadalmas – a szépség még ragyogóbb lett
bósz örömetől! – éppen oroszlánt ölt Pholoé zord
bércénél, barlangban hagyta a holttetemet, csak
két kicsi kölykét hozta magával játszani úgymond.
Ám meglátta az anyját állni a ház küszöbénél,
mindkettőt eldobta, s ölelten ölelte az úrnőt.
Hogy szoritotta! Fölérte az asszonyt, annyira megnőtt.
Patroclus kísérté parázsló, hő szeretettel,
megpróbált ő is versengeni sokszor a hőssel,
lelkes volt szintén, s ugyanúgy élt, bár erejéhez
föl sosem ért – sorsuk Trójában is egybefonódik.

Egy ugrással a víznél termett, s mosta bepiszkolt,
izzadt arcát és a haját a serény habözönben,
mint Castor a sekély Eurotas-habba ha gázol
lőháton s csillagcsóvját ott felüldíti.
Hogy bámulta a vén! Fésülte, a vállai halmát
és mellét simogatta: örült és félt is az anyja.
Chiron kérte, egyék, lakomázzon, s folyjon utána
Bacchus szent adománya! A meglepetés se maradt ki!
Fogta a lantot, a húroztatát végigtapogatta,
s adta a gondúzó hangszert a fiúcska kezébe.
Hírnév roppant magvaiból sarjadt az örömdal:
Hercules izmát zengték: mostohanyja gyötörte
annyi paranccsal! Utána daloltak vígan a boksról:
hogy Pollux hogy ütötte ki Bebryxöt, s azután, hogy
Theseus hogy tört szét iszonyú bikacsontot
Krétán, anyja csodás lakodalmát s Pelion ormát
(érzi az istenségek súlyát!). Fölnevetett, bár
aggódott is Thetis. Az éj meghozta az álmot,
kőre feküdt le a kentaur és vállához Achilles.
Ott volt anyja is, ám a szokottat mégse feledte.

THETIS ÚGY DÖNT, LYCOMEDES KIRÁLY
PALOTÁJÁBAN REJTI EL FIÁT, MÉGHOZZÁ
LÁNYRUHÁBAN. ACHILLES ÓDZKODIK.

Thetis a tengeri habtól hangos sziklatetőn állt,
s azt forgatta fejében, hogy hova rejtse fiát el,
mely földön bújjon meg – tűnődött a sötétben.
Thrákia volt közel. Az Mars földje. Igen vad.
Nem tetszett Macedonia sem: túl durva a népe.
Nézzük: a cecropidák? Ők csak hírnévre tüzelnek!
Sestost és Abydost a hajó oly könnyen eléri,
kyklasok szűkös szorosához menne leginkább,
nem tetszett Mykonos, se Seriphos, a férfit utaló
Lemnos sem. Delos túl nyájas. Hát Lycomedes
víg palotájáról tűnődött: lánynevetés és
játszadozás hona az, jól tudja, hisz ő maga járt ott
Aegaeon száz láncát megszámlálni, ne szökjön.
Ezt a vidéket látta az aggódó anya jónak.
Mint a madár, ha tojásainak fészket rak a fára,
s félvén nézi üres házát mely lombra tapassza,
itt megtépheti szél, ott kígyó kúszhat ölébe,
ott meg az emberi kéz árthat, védett helyen épít,
épp csak az ágra leszáll, s megkedveli már az egész fát.
Egy gond nyomta a bús anya vállát még: hogy ölében
ő vigye át a fiát vagy egy izmos Triton a tenger
áradatán, vagy hívja a fürge szelek seregét el?
Vagy Thaumas lányát, ki a sós habot issza vidáman?
Két delfint hívott végül csak elő a habokból,
kagylóablával s kantárral látta el őket,
Tethys volt nevelőjük, s Thetist illetik immár,
föl nyugaton nőttek visszhangzó völgyek ölében,
ily gyönyörűn kéklő test tengert még sose látott,
jó úszók voltak, s emberszív vert kebelükben.

Hogy ne is érintsék meg a földet, a vízben időztek.
Lám, maga vitte Achillest sziklás Haemoniából
át a nyugodt vízpartra, csitult tengerhab ölébe:
gyermeki álmotól ernyedt volt még a fiútest.
Cynthia gömbbé hízott holdja mutatta az útját.
Elkísérte az istennőt Chiron: neki víz nem
árthat. Gyors hazatérésért esdett, szeme könnyét
elleplezte, patáira állva figyelte a tengert.
Már-már eltűntek, még jelzi a tengeri tajték
útjukat, ám szétfoszlik lassan a sósvizes ösvény.
Mert sose tér már vissza a thesszál Tempe ölébe,
sírt szomorú Pholoé, felhős Orthys zokogott föl,
elszűkült Sperchios, s némává vált ma a vén bölcs
háza. Hiányolták a fiús dalt mind a faunok,
sírtak a nimfák, mert a remélt nász révbe sosem jut.
Kelt föl a nap, kiszorultak a csillagok, és a Titán is
tengerhabból égre szökött fogatával: a gyöngyös
víz harmatként hullott vissza a földre. Elérte
lassan a scyrosi partot az istennő a habokban,
otthagyták fogatát fáradtan a delfinek ekkor,
álmából a fiú felocsúdott, csöpp szeme bőven
itta a nap fényét, s az eget meglátva ledöbbszent:
Mely föld, tenger ez itt? Hol a Pélion? Annyira más táj,
itt sose járt azelőtt, s már-már anyjára se ismert.
Gyorsan ölelte ijedt sarját, s szólt lágyan az úrnő:

„Drága fiam, ha a sors, ahogy azt ígérte, egy illő férjed ad, akkor csillagpompádban ma az égen élve ölelnék, s nem félném én – hisz utódom isteni sarj! – alacsonyrendű Párkák rigolyait, földi halandók sorsát. Félig vagy te csak isten, mert a halálba vivő út édesanyádnak az ágán van csak zárva előtted. Rémes idők közelednek, célegyenesben már a veszélyek száza. A kényszer nem tűr semmi halasztást, hagyd el a férfierélyt most, s női ruhám öltsd föl! Tirynthius egykor a lyd nő gyapját fonta, puhány thyrsust vett durva kezébe Bacchus, arany köpenyével söpri a lába nyomát, lány lett Jupiter maga is, Caenus hírét neme kétes volta se törte meg, engedj hát, s kikerüljük a vészek vad viharát! Majd visszaadom neked én a mezőt s a kentaur erdeit is! Tűrtem temiattad a nászt, mely rangon alul történt, szigorú Styx áradatával védtelek – ó, bár megmártottam volna a sarkad! – kérlek szépségedre, az ifjúság örömére, e biztos gúnyát öltsd föl! A lelked a régi marad. Hova révedsz, mért fordulsz el? Szégyellsz lággyá válni? Fiacskám, esküszöm én létedre, rokon vizeimre, sosem tud Chiron erről meg semmit!” – próbálta, puhuljon végre a vad szív – hasztalanul. Nem hagyta az apja és a derék nevelő emléke, a férfierények nyers jellemcsírája. Akár ha a féktelen, izzó, virgonc, ürge csikóra akarnád tenni a kantárt, mely csak a rétnék, a habnak örült s a szilaj, vad erőnek, s most nem nyújtja igába nyakát, nem tűri a zablát, prüszkölt, nem fogoly ő, hogy urának tűrje parancsát, s megregulázott járását ódzkodva tanulja.

A SCYROSI LÁNYOK PALLAS ÜNNEPÉRE GYÜLEKEZNEK,
ACHILLES ELÁMUL DEIDAMIA SZÉPSÉGÉN, ELÖNTI A VÁGY.
CSAK AZÉRT, HOGY VÉGRE A SZÜZEK KÖZÉ MEHESSEN,
MÉGIS HAJLANDÓ FELÖLTENI A LÁNYRUHÁT.

Mely isten súghatta e fondor cselt az anyának?
Mily ötlet győzhette meg öszvérszívű Achillest?
Pallas ünnepségét tartották a haboknál
éppen a scyrosiak, s jöttek békés Lycomedes
lányai, szent napon elhagyhatták ők is a várost,
hozva a dús kikelet sok ajándékát: szigorú, dús
hajkoronát lombbal, dárdát díszítve virággal.
Káprázat-gyönyörű volt mind, egyforma ruhában,
mind a szemérmes lénykor végéhez közeledtek,
házasságra való szüzek, érett lánykasereglet.
S mint ahogyan túltesz Venus is, ha a tengeri nimfák
közt jár, mindükön, és vállával ahogy kimagaslik
annyi najád közt büszke Diana, e szűzi seregben
Deidamia királynőként túlfényli az összest!
Bíbor láng ragyogott rózsás arcát beborítva,
fénylő ékköveket hordott, arany ékszere izzott.
Szép volt, mint csak az istennő, ha levenné
kígyóit, s a sisakját s békés lenne az arca.
Épp meglátta a nők élén őt ekkor a virgonc,
vágtyól még sose sebzett ifjú, és belekábult:
még sosem érzett tűz ömlött szét csontjain egyből.
El nem titkolhatta, elárasztotta a vágya:
belső tűz festett pírt arcán, és beleizzadt
szinte e tűzbe, amely úgy átszínezte a képét.

Mint ha a massageták tejüket vérrel pirosítják,
és elefántcsontot fest bíbor szín: ugyanúgy vált
hol haloványra, hol épp bíborra a láng, amely immár
sok jelből látszik. Ment volna azonnal a lányhoz,
fittyet hányva korára, a rítusrendre, tömegre,
hogyha szemérme se gátolná, meg az anyja iránti
tisztelet. Épp így izzik az ösztön a csorda jövőendő
atyjában, ha vezérbika-szarva se kezd csavarodni,
s már gerjeszti a hősín, szőke üsző legeléskor,
habzik a szája a vágytól, és fölgyullad a szíve,
vígán nézik a pásztorok, ám megfékezik aztán.
Hirtelen így szólt anyja az alkalmat lefűlve,
jól értette, mi zajlik: „Tán nehezedre esik, hogy
lányok közt táncolj, játssz szép lányokba karolva?
Jobbat nyújt fagyos Ossa s a Pélion orma? Egy újabb
Achillest ringatnék már, víg násznak örülnék!”
Lágyult már a fiú pirulón pillogva a lányra,
s nem volt ádáz ellensége a női ruhának.
Látta az anyja, bizonytalan, és most hathat a kényszer:
és ráadta a női ruhát, lágyult nyaka izma,
izmos vállát nőiesíti, karizma elernyed,
kócos fürtjét rendezzi, és a saját maga fénylő
ékszereit ráarakja a kedves nyakra körösleg,
festett szélű köntöse lóg felövezve, a léptét,
mozgását is nőiesíti, akár a beszédét.
Mint ha a művész ujj-melegétől új alak éled,
mert a viasz meglágyul, az istennő keze éppúgy
változtatta fiát át, formálgatta serényen.
Nem kellett hosszan gyötrődni: a férfias izmok
közt volt bőven báj is, a szemlélő becsapódott
könnyen: rejtőző neme föl nem fedte mivoltát.

THETIS LYCOMEDES KIRÁLYRA BÍZZA
ACHILLES „HÚGÁT”.
A KIRÁLY MEGTISZTELTETÉSNEK VESZI
AZ ISTENNŐ ÓHAJÁT.
THETIS NAGY JÖVŐT JÓSOL A SZIGETNEK.

Indultak s Thetis gyengéden szólva okított:

„Így lépkedj, így tartsd a fejed s a kezed, csak utánozd
mímelt mozdulatokkal a többieket, nehogy aztán
föltűnjék a királynak majd, s ne erresszen a női
lakrészekbe, s a terv fondorlata így kiderüljön!”

Így szólt, és fésülte kezével vad fia fürtjét.

Így jött apjához s bátyjához rég Hecate épp
szúzi Therapnéból, míg anyja kísérté az útján.

Vállát, karját rejt, az íj, a tegez lekerül már,
feltűrt szoknyáját leereszti, haján fut a fésű,
és a királyhoz lép szent esküt mondvá az oltár

színe előtt: „Rád bízunk, felség, itt e leánykát,

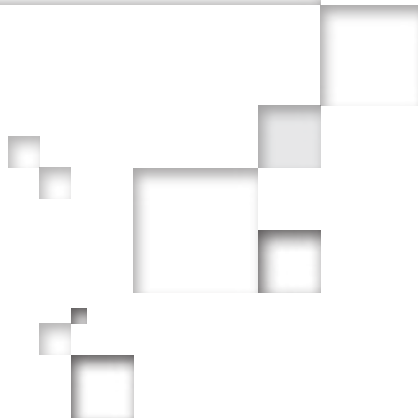
Achilles huga ő: formázza erősen a bátyját,
mert ez a vad lány fegyvert, íjat kér, s amazonmód
nem kívánja a házasság szentelt kötelékét!

Éppen elég gondom van nékem most a fiammal!

Hordozzon kosarat s kellékeit áldozatoknak,
bármilyen makacs, törd meg, ripakodj rá, és a neméhez
méltó mód éljen, míg őrzeni kell az erényét,
meztelenül sportolni ne hagyd, s ligetekbe ne járjon!

Benn nevelődjön, zárd a hasonló szúzi sereghez,
partra ne léphessen soha, távolságot tartsd kikötőtől!

Láttad a fríg flottát: kitanulták már a hajók, hogy
s mint sértsék meg bőszen régi közös jogok ezrét!”

Ez tetszett a királynak, s lám, befogadta Achillest:
lánnyá tette az anyja (de isteni cselt ki vesz észre?),
tisztetétét kifejezte könyörgő jobbja, valóban
hálás volt, hogy rábízták. Scyros szüzeit (mind
istenfélő volt) megigézte az újdonság új arc:
hogy kimagaslik a nyak, s dús hajzata fürtös!
Vállá milyen formás, széles! Milyen izmos a melle!
Buzdították, áldozzon, táncoljon, azonnal
tág tér nyílt neki ott, és hozzáérni öröm volt!
Mintha az idalionbeli, nagy csapatokba verődő,
rég együtt élő madarak törtek át a puhácska
felhőt, s egy vendégmadarat küld arra a távol,
ámuldoznak előbb és félnek, utána közelre
szállnak, mind közelebb, s befogadják fenn a magasban,
jószándékú szárnyuk repdes, s körbebozsongják,
körberepülgetik, és magas otthonaikba fogadják.
Állt a küszöbnél hosszan az anyja az útja előtt, és
ismételte tanácsait, elsugdosta a titkot,
némult arca sugallta okító szózata célját –
Végül a vízbe merült, és úszván lassan elindult,
hátra vetette nyakát és nyájas ajánlata zengett:
„Szívemnek kedves föld, féltett gyermekemet rád
bíztam, mert ma letétbe helyeztem csellel a kincsem,
légy boldog, s tartsd meg titkom, mint Creta Rheáét.
Hosszan szárnyal a híred, örök szentélyeket is nyersz,
ár tetején lebegő Delos hírét lepipálsz!
Szélnek, víznek szent leszel és cyclasi sekélyes
tengeri habban lágy pihenője najádseregeknek,
mígnem az égei hullám körbedühöngi a sziklát,
csak ne ereszd, esdem, danaók bárkáit e parthoz,
»Itt csak kartánc van, hadi hasznót lesni botorság« –
erre tanítsd Fámát, s míg fegyvert fognak a dörök,
s Mars két földrészen tombol (tegye kedve szerint csak!),
Achilles legyen itt Lycomedes lánya titokban.”

Csehy Zoltán fordítása

VINCZE DÁNIEL

JANUS PANNONIUS, II. PÁL PÁPA ÉS A 17. SZÁZADI ANGLIA

Bár a 17. századi angol irodalom- és sajtótörténet nem szűkölködik magyar vonatkozású részekben, a kutatás napjainkig elsősorban a magyarországi eseményekkel és szereplőikkel kapcsolatos sajtóviszshangra, valamint a szigetország egyetemeit látogató peregrinusok vizsgálataira koncentrált. Zrínyi Miklós, Thököly Imre vagy a török elleni visszafoglaló háborúk tengeren túli hírére kívül azonban a korszak nyomtatványai irodalomtörténeti szempontból is számtalan értékes mozzanatot rejthetnek még. Írásomban arra teszek kísérletet, hogy tovább gazdagítsam Janus Pannonius munkásságának 17. századi utóéletére vonatkozó ismereteinket.

Egy olyan széles körben ismert poéta esetében, akinek szerzeményei még Kolumbusz Kristóf fiának sevillai gyűjteményében is megtalálhatóak,¹ szinte természetesnek vehető, hogy költeményeit az utókor épp aktuális igénye, ízlése szerint újból és újból felfedezi. Janus – térben és időben elszórt – „reneszánszainak” felderítése még számos adalékkal szolgálhat műveinek további sorsával kapcsolatosan. Bán Imre 1975-ben megjelent, a 18. századra vonatkozó állítását – mi szerint a költő barokk kori „hírneve, tekintélye hanyatlik, említése ritkulnak”² – is több kiegészítés, korrekció követte még az idő múltával.³ Hasonlóra nyújt példát a kora újkori Anglia is, ahol az olvasók nem csak akkor találkozhattak az újonnan megjelenő nyomtatványok lapjain Janus névvel, ha olyan összefoglaló jellegű, költők életrajzait tartalmazó mű került a kezükbe, mint az 1675-ben kiadott *Theatrum Poetarum* volt.⁴

1 CSAPODI Csaba, *A Janus Pannonius szöveghagyomány*, Bp., Akadémiai, 1981, 31–34.

2 BÁN Imre, *Janus Pannonius és a magyar irodalmi hagyomány* = *Janus Pannonius: Tanulmányok*, szerk. KARDOS Tibor, V. KOVÁCS Sándor, Bp., Akadémiai, 1975 (*Memoria Saeculorum Hungariae*, 2), 502.

3 SZELESTEI N. László, *Adalékok Janus Pannonius 18. századi ismeretéhez* = *Janus Pannonius és a humanista irodalmi hagyomány*, szerk. JANKOVITS László, KECSKEMÉTI Gábor, Pécs, JPTE, 1998, 51–61.; KNAPP Éva, TÜSKÉS Gábor, *Sedes Musarum. Neolatin irodalom, tudománytörténet és irodalomelmélet a kora újkori Magyarországon*, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2009 (*Csokonai Könyvtár*, 44) 51–94.; IMRE Mihály, *Magyar humanista költők emlékezete XVIII. századi prédikációs irodalmunkban*, ItK, 1985, 485–497.

4 EDWARD PHILLIPS, *Theatrum Poetarum or a Compleat Collection of the Poets, Especially The most Eminent, of all Ages*, London, 1675, 82.

Az a Magyarország felé irányuló nagymértékű kíváncsiság, amivel már Bethlen Gáborral kapcsolatosan is találkozhatunk a csatorna túlszárnyán,⁵ nem vesztett erejéből a század második felében sem. Az érdeklődés fő okaiként elsősorban az európai hatalmi viszonyokat is nagyban befolyásoló török háborúk, valamint a Wesselényi-féle szervezkedést követő protestánsüldözés nevezhetőek meg. Utóbbi nagyon is aktuálisnak számított a katolikus Franciaország európai túlsúlya és egy esetleges pápista-restauráció miatt rettegő angol tömegek számára.⁶ Ennek a „hagyományos” protestáns együttérzésnek a jegyében jelenhettek meg angol nyelvű munkák az 1670-es években a Magyarországról elűldözött prédikátorokról,⁷ és válhatott nagy érdeklődést kiváltó személlyé az abszolutista kormányzat egyházi és világi politikája ellen fegyvert fogó Thököly Imre.⁸

A katolicizmus térnyerésével szembeni fokozott aggodalom a korszak kiadványain is nyomot hagyott, mely érződik többek között Henry Foulis teológus⁹ 1671-ben napvilágot látott munkáján is. A pápistaellenes hangulatban született értekezés előszavában a szerző a 15. századi pápaság anyagiasságát, a Rómába irányuló tömeges búcsújárások gyakorlatát ostorozva hozza példaként Janus „*De Paulo summo pontificie*” című, 247. sz. epigrammáját.¹⁰ Foulis foglalkozik II. Pál pápa személyével is, akivel kapcsolatban ismételtlen a magyar poétát hívja segítségül, hogy lesújtó személyes véleményének egy katolikus egyházi méltóság álláspontjával adjon megerősítést. Nem felejtí el azt sem megemlíteni, hogy trónra lépésekor a költő még üdvözölte az egyházfőt,¹¹ ám később megváltozott róla alkotott véleménye. Ilyen bevezetést követően kerülnek bemutatásra a II. Pálra íródott 52., 53., 54. sz. epigrammák,¹² az utóbbi kivételével angol nyelvű fordítás kíséretében.¹³

- 5 GÖMÖRI György, Bethlen Gábor a korabeli angol nyomtatványokban és szépirodalomban, ItK, 98(1994), 52–61.; VINCZE Dániel, Bethlen Gábor és az első angol újságok, Fons, 17(2010), 1.sz., 59–111.
- 6 BORUS György, Az 1673-as fordulat Angliában: a dicsőséges forradalom előfeltétele, Aetas, 23(2008), 2.sz., 5–18.
- 7 KÖPECZI Béla, „Magyarország a kereszténység ellensége”: A Thököly-felkelés az európai közvéleményben, Bp., Akadémiai, 1976, 118–130.
- 8 KROPF Lajos, Az angol Thökölisták, Századok, 40(1905), 2. sz., 137–143.; NÉMETH S. Katalin, Angol jóslat Thököly királyságáról, ItK, 95(1991), 2. sz., 182–184.
- 9 Henry Foulis (1638–1669) Oxfordban és Cambridge-ben tanult teológiát, 1667-től haláláig az oxfordi Lincoln College rektorhelyettese volt.
- 10 Henry FOULIS, *The History of Romish Treasons & Usurpations*, London, 1671. Preface, o.n. Az epigrammák számozásakor a Teleki Sámuel által használt azonosításra kívánok támaszkodni, követve a szakirodalmi gyakorlatot. Iani PANNONII. *Poemata quae uspiam reperiri potuerunt omnia, pars I.* [ed. Samuel TELEKI, Alexander KOVÁCSNAI], Traiecti ad Rhenum, 1784, 567. A hivatkozott munka egyébként a V. Kovács Sándor szerkesztésében megjelent összegző kötetben a 172. számot viseli. *Janus Pannonius összes munkái = Jani Pannonii opera omnia*, szerk. V. Kovács Sándor, Bp., Tankönyvkiadó, 1987, 77.
- 11 Foulis munkájában Johann Philipp Pareus (1576–1648) *Delitiae Poetarum Hungaricorum* című kiadványának 250. oldalára hivatkozik, ahol Janus *De Paulo Summo Pontifice* címre hallgat, II. Pált üdvözlő 264. sz. (V. Kovács, i.m., 390. sz.) epigrammája található. Ioh. Philippo PAREO, *Delitiae Poetarum Hungaricorum*, Francofurti, 1619, 250.
- 12 Ezen költemények V. Kovács Sándornál a 391., 392., 393. számú művekként szerepelnek. V. Kovács, i.m., 166.
- 13 FOULIS, i.m., 327–328. Az epigrammák korai kiadásával és keletkezésével kapcsolatosan lásd: RITOÓKNÉ Szalay Ágnes, *Janus Pannonius és II. Pál pápa* = „Nem súlyed az emberiség”: *Album amicorum Szörényi László LX. születésnapjára*, főszerk. JANKOVICS József, Bp., MTA Irodalomtudományi Intézet, 2007, 237–250.; Uő, II. Pál pápa és a gyalázkodó Janus-versek = *Kutak. Tanulmányok a XV.–XVI. századi magyarországi művelődés köréből*, szerk. RITOÓKNÉ Szalay Ágnes, Bp., Balassi, 2012 (Humanizmus és reformáció, 33) 107–120.; BORSA Gedeon, *Janus Pannonius epigrammáinak legelső kiadása*, ItK, 95(1991), 4. sz., 417–427.; MONOK István, *Hungary and Transylvania and the European Publishing Centres in the Sixteenth Century: the Cases of Paris, Basel and Venice = A Divided Hungary in Europe: Exchanges, Networks and Representations, 1541–1699*, szerk. Gábor ALMÁSI, VOL. I., Newcastle-upon-Tyne, Cambridge Scholars Publishing, 2014, 242–243. Monok István írásában tévesen V. Pál pápa szerepel az 52. epigramma címetjeként. V. Pál csak 1605-től töltötte be a katolikus egyházfő tisztségét.

Foulis művét bő egy évtized választja el Janus következő felbukkanásától. Ez alatt a már korábban bemutatott, francia- és katolikusellenes érzelmek tovább erősödtek Angliában. Az 1680-as évek elején az országot egy gyorsan elharapózó hisztéria, az ún. „pápista összeesküvés” vádja majd az abból kiinduló belpolitikai válság uralta.¹⁴ Ennek részeként könnyen befolyásolható tömegek vették készpénznek a titokban véres hatalomátvételre készülő jezsuiták és társaik történetét, sőt, a pánik olyan magasra hágott, hogy London utcáin több alkalommal is díszes felvonulás kíséretében égették el a katolikus egyházfőt szimbolizáló bábut.¹⁵ Ebben a több évig tartó, felfokozott közhangulatban a parlament nem hosszabbította meg az 1662-től életben lévő sajtótörvényt, számtalan új nyomtatvány, köztük sok periodika megjelenését segítve így elő.¹⁶ Mint az ilyen esetben várható, a nyomdát elhagyó kiadványok jelentős része próbálta meg kiszolgálni a katolikus egyháztól rettegő olvasók igényeit, tudatosan építve aktuális félelmeikre, egyben gerjesztve is azokat.

Ekkor állította a propaganda újra szolgálatába Bethlen Gábert¹⁷ és fedezte fel Thököly Imrét,¹⁸ valamint ekkor válhatott aktuálissá ismét Foulis munkája is, melynek második kiadása Janus verseivel együtt 1681-ben került a könyvesboltok polcaira.¹⁹ A pápistaellenes hangulatkeltés a könyvek, pamfletek, vitairatok lapjain kívül az újságok, folyóiratok hasábjain is nagy erővel folyt. A rendszeresen megje-

14 BORUS György, *A pápista összeesküvés és a kizárási válság Angliában, 1678–81.*, Aetas, 24(2009), 4. sz., 5–19.; SZÁNTÓ György Tibor, *Anglikán reformáció, angol forradalom*, Bp., 2000, 378–392.; John P. KENYON, *The Popish Plot*, London, 2000.; John POLLOCK, *The Popish Plot: A Study in History of the Reign of Charles II.*, London, 1903.

15 Sheila WILLIAMS, *The Pope-burning Processions of 1679, 1680 and 1681*, Journal of the Warburg and Courtauld Institutes, 21(1958), 1–2. sz., 104–118.; O.W. FURLEY, *The Pope-burning Processions of the Late Seventeenth Century*, History, 44(1959), 16–23.

16 Timothy CRIST, *Government Control of the Press after the Expiration of the Printing Act in 1679.*, Publishing History, 5(1979), 49–77.; J. WALKER, *The Censorship of the Press during the Reign of Charles II.*, History, 35(1950), 218–238.; Joad RAYMOND, *Pamphlets and Pamphleteering in Early Modern Britain*, Cambridge, 2003, 164., 337–340.; John CHILDS, *The Sales of Government Gazettes during the Exclusion Crisis, 1678–81.*, The English Historical Review, 102(1987), 103–106.

17 GÖMÖRI, *i.m.*, 60.

18 Humberto GARCIA, *A Hungarian Revolution in Restoration England: Henry Stubbe, Radical Islam, and the Rye House Plot*, The Eighteenth Century, 51(2010), 1–2.sz., 1–25.

19 Henry FOULIS, *The History of Romish Treasons & Usurpations*, Second Edition, London, 1681. A 247. sz. epigramma az oldalszám nélküli előszóban kap helyet, míg az 52., 53., 54. számúak a 327–328. oldalakon találhatóak.

lenő sajtótermékek emblematisz képviselője a Henry Care²⁰ publicista által kiadott *The Weekly Pacquet of Advice from Rome* címre hallgató orgánum volt.

A hetente új számmal jelentkező periodika részben leíró, részben párbeszédes formában támadta a pápaság intézményét, a jezsuita rendet és a katolikusokat, több száz éves történelmi példákat emlegetve fel az egyház vélelmezett káros cselekedeteinek illusztrálására. Az 1682. augusztus 4-i szám bevezetője az erkölcstelen életű, a tanulás ellenségének mondott II. Pál, a szodómiát engedélyező IV. Sixtus, valamint a 16 törvénytelen gyerekkel rendelkező VIII. Ince bemutatását ígérte az olvasóknak. A szerző szerint a nagy nőcsábász hírében álló II. Pál törvénytelen gyermeke jelentős ismertségnek örvendett egykoron, aminek érzékeltetésére „John Pannonius, azon idők püspöke” 52. sz. epigrammáját mellékelte latin és angol nyelven.²¹

Az egy évtizednyi eltéréssel közreadott költemények angol fordításaival kapcsolatosan felmerül a kérdés, hogy vajon a szerzők saját munkáját kell-e azok mögött sejttenünk, vagy pusztán vételről van szó csupán. Ennek megválaszolásához kevés fogódzót találhatunk a kiadványokban, bár Foulis a három, angolul is megjelenő epigramma esetében hivatkozik Johann Philipp Pareus híres kiadványára, az 1619-ben kiadott *Delitiae poetarum Hungaricorum* című műre, melyben viszont a kérdéses szerzemények csak latinul szerepelnek.²² Vizsgálódásunk folytatásához érdemes a témával foglalkozó szakirodalom nyomdokai alapján továbbhaladnunk. Az epigrammák történetével kapcsolatosan időrendileg elsőként John Bale²³ híres, a pápaság történetét bemutató értekezéséről szükséges szólni, ami – mint azt *Ritoókné Szalay Ágnes* is megemlíti – többek között angolul is napvilágot látott,²⁴ ám e példányról sem általa, sem Békés Enikő bibliográfiájából több információt nem tudhatunk meg.

Bale művének kiadásaiban ugyanis Janus verseinek sorsa és helye meglehetősen változóan alakult. Jól szemlélteti mindezt a Care és Foulis esetében egyaránt feltűnő 52. számú, II. Pálra írott epigramma is. Ez a vers az első, majd egy évvel később a második megjelenést követően is VIII. Ince pápa bemutatásánál kapott helyet.²⁵ Az 1566-os német nyelvű változatban már II. Pál történeténél szerepeltették, de csak német fordításban;²⁶ míg az angol nyelvű variánsba már bele sem került.²⁷ Henry Care egyébként valószínűsíthetően merített Bale munkáiból, mert lapjának idézett számában az a cím nélküli, „*Frigida membra Pii retinet lapis*” kezdetű, ismeretlen szerző által jegyzett költemény is megtalálható, amely Bale kiadványainak is gyakori szereplője volt.²⁸

20 Henry Care (1646–1688). Életére nézve lásd: Lois G. SCHWOERER, *The Ingenious Mr. Henry Care, Restoration Publicist*, London, 2001.

21 A kiadvány fennállása során változó címmel ellátva látott napvilágot. A kérdéses szám megjelenésekor a periodika mint a „*The History of Popery, or, Pacquet of Advice from Rome*” jelent meg. A vonatkozó rész helye: Vol. IV., 1682. augusztus 4., Nr. 33.

22 Az 53. sz. epigramma egy verssorával valamelyest más változatban találkozhatunk, mint a forrásaként megjelölt műben. Foulis kiadásában a „*Sanctum non possum, sed patrem dicere possum*”, míg Pareus munkájában a „*Sanctum non possum, patrem te dicere possum*” szerepel. PAREO, *i.m.*, 284. Az 54. sz. (V. KOVÁCS, *i.m.*, 393. sz.) epigrammához viszont Foulis nem mellékel fordítást, sem hivatkozást. E munkát minden bizonnyal más forrásból vehette az angol szerző, mert az nem szerepel Pareus kiadványában.

23 John Bale, (1495–1563) az írországi Ossory (Ossraige) egyházmegyéjének püspöke.

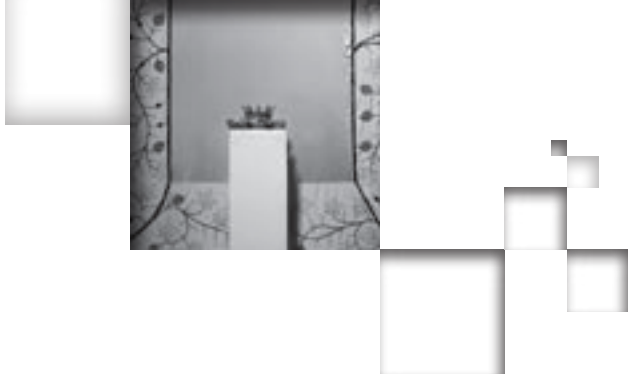
24 RITOÓKNÉ, *Janus Pannonius...*, 239.

25 Ioannes BALEUS, *Acta Romanorum pontificum*, Basileae, 1558, 354.; *Ua. S.l.*, 1559, 454.

26 Joannem BALEUM, *Bepstliche Geschichte*, S.l., 1566, 656.

27 Az 58. sz. (V. KOVÁCS, *i.m.*, 395.sz.) epigramma két sora viszont mindkét nyelven megtalálható benne. John BALE, *The Pageant of Popes*, London, 1574, Fol. 57. Ezen angol kiadás adatai sem Ritoókné idézett munkájában, sem Békés Enikő bibliográfiájában a cikk megszületésekor még nem szerepeltek. http://www.januspannonius.hu/html/jp_bibliografia.htm Letöltés ideje: 2016. 12. 30.

28 BALEUS, *i.m.*, 335.; *Ua.*, 1559, 435.; BALE, *i.m.*, Fol. 165.; Ioanne BALEO, *Scriptorum illustrium maioris Brytannie*, Basileae, 1557, 601.

Továbbhaladva a fordítások lehetséges forrásainak vizsgálatával, a következő támpontot a francia *Philippe Mornay* jelentheti, akinek írását 1612-ben jelentették meg angol nyelven.²⁹ Ebben a kiadásban Janus két műve, az 52. és az 58. sz. epigrammák találhatóak meg, közülük viszont csak az előbbihez társult anyanyelvű melléklet.³⁰ A szövegahagyománnyal kapcsolatosan hozzá kell tennünk, hogy e költemény latin textusát tekintve teljesen megegyezik Bale, Mornay és Care esetében is, míg Foulis az általa is hivatkozott Pareus-féle változatot használja.³¹ Tovább bonyolítja a dolgot, hogy a Mornay-féle angol szöveg első sora a Care lapjában megjelent változattal, míg a második Foulis munkájával mutat majdnem teljes egyezést. A Mornay és Foulis művei között eltelt fél évszázad során nincs tudomásunk az 52. sz. epigramma más fordításáról, habár meg kell említenünk, hogy latinul feltűnt még *George Salteren* 1625-ben Amszterdamban kiadott, angol nyelvű értekezésében is.³²

Az, hogy a bemutatott költemények angolul is olvashatóak voltak, teljesen természetesnek vehető ekkoriban, hiszen a szigetországban nemcsak az újságírás, az irodalom, hanem a tudományos művek terén is hosszú ideje már az anyanyelvű publicisztika volt az uralkodó, szemben a kontinensen megfigyelhető gyakorlattal.³³ A latin visszaszorulását talán mi sem szemlélteti jobban, mint a század első felében Londonban megfordult utazó, Szepsi Csombor Márton esete, aki hosszas keresgélés után sem talált senkit, akivel „deákul” szót tudott volna érteni.³⁴ Minden bizonnyal ez a jelenség tehető felelőssé azért, hogy ekkoriban a Magyar Királyság és az Erdélyi Fejedelemség területéről érkező peregrinusok is az ókori nyelv tanításával keresték kenyerüket a szigetországban, mi több, Jászberényi P. Pál 1664-ben megjelent angol–latin nyelvtankönyvét hét év alatt négyszer adták ki Angliában.³⁵

Valamelyest elszakadva a vizsgált korszaktól, a fordítások szövegahagyományának szempontjából röviden érdemes még kitérnünk az 52. és 53. sz. epigrammák egy későbbi kiadására is. Ezek Pierre Bayle³⁶ francia filozófus 1737-ben Londonban megjelent munkáiban lelhetőek fel,

29 Békés Enikő átfogó bibliográfiájában csak az 58. sz. epigramma helyét jelöli meg műben, pedig abban szerepel az 52. sz. is. http://www.januspannonius.hu/html/jp_bibliografia.htm Letöltés ideje: 2016. 12. 30. Ritoókné Szalay Ágnes ellenben már helyesen adja meg a két epigramma helyét, ám csak az 1611-es, francia nyelvű kiadásra vonatkozóan szolgáltat adatot. RITOÓKNÉ, *Janus Pannonius... i.m.*, 239. A franciául 1611-ben és 1612-ben is megjelenő munkák általam vizsgált példányaiban az említett epigrammák latin nyelven szerepeltek. Philippe MORNAY, *Le Mystere D'Iniquite*, Salmuri, 1611, 164., 544.; *Ua.*, Geneve, 1612, 359., 1215.

30 Philip MORNEY, *The Myserie of Iniquitie*, London, 1612, 169., 591.

31 A különbség az epigramma második sorában található. Care esetében „Filia quam genuit, sat docet esse Marem” míg Foulisnál „Filia quem similis te docet esse marem” olvasható.

32 George SALTEREN, *Sacrae heptades, or Seaven Problems Concerning Antichrist*, Amsterdam, 1625, 94.

33 S. H. STEINBERG, *Anyanyelvű nyomtatás = A könyves kultúra. XIV–XVII. század I.*, szerk. MONOK István, SZABÓ Enéh, Szeged, Scriptum, 1992, 184–189.

34 SZEPSI CSOMBOR Márton, *Europica Varietas*, kiad. SZEREMLEI László, S.I. [Kolozsvár], 1943, 104.

35 GÖMÖRI György, *Latint oktatni Londinumban*, Európai utas, 2000, 1. sz., 67–68.

36 Pierre Bayle (1647–1706) francia filozófus, valláskritikus.

az ekkor már több évtizede a szigetországban élő francia származású hugenotta, Pierre des Maizeaux fordításában. Bayle a nevezett költemény forrásaként Mornay munkáját, illetve Johann Zwinger svájci teológus 1685-ben Bázelen megjelenő kiadványát tüntette fel.³⁷

Janus Pannonius műveinek angliai felbukkanásaival kapcsolatosan minden bizonnyal még számtalan lappangó adat vár tudományos feldolgozásra, amelyek segítségével remélhetőleg tovább gazdagodnak még a költő munkásságának egyébként sem csekély mértékű utóéletével kapcsolatos ismereteink. Zárásul álljanak itt a Care és Foulis műveiben megtalálható fordítások, a szövegek teljesebb összehasonlításának érdekében a Bayle és Mornay munkáiban található változatokkal kiegészítve.

Fordítások, időrendben

„DE PAULO SUMMO PONTIFICIE” (Ep. I .52.)

Philippe Mornay, 1612.

„Pope Paule’s a male, Rome need no further triall,
Ha gat a daughter makes it past deniall”

Henry Foulis, 1671., 1681.

„Pope Paul’s a man, Rome, seek no farther tryal,
He gat a Daughter makes it past denial”

37 *The Dictionary Historical and Critical of Mr. Peter Bayle*, Second Edition. Vol. IV., London, 1737, 510.; Johanne ZVINGERO, *Tractatus Historico-Theologicus de Festo Corporis Christi*, Basiliae, 1685. 132.

Henry Care, 1682.

*„Pope Paulus a male, Rome need no further trial,
His Bastard Daughter makes it no denyal”*

Pierre Bayle, 1737.

*„Rome needs not search Pope Paul the second’s tail,
His bastard Daughter proves he is a male”*

„DE EODEM” (Ep. I. 247.)

Henry Foulis, 1671., 1681.

*„The Spaniard, French, Pole, German and the Hun,
Unto St. Peters Chair for Heaven doth run:
Whither, O fools! to enrich the Popes do you gad ?
As if Salvation can’t at home be had”*

„DE EODEM” (Ep. I. 53.)

Henry Foulis, 1671.

*„I cannot call thee Holy, Paul, but rather
Now I your Daughter see, can call you Father”*

Pieere Bayle, 1737.

*„Whene’er, O Paul, I see the child, I may
Thee father call, but Holy cannot say”*

MIRKKA REKOLA
[MAGASABBRÓL
KELL KEZDENI...]

Magasabbról kell kezdeni, a levegőből, amit belélegzünk, mondta. Feltéve, hogy szilárd lábbal akarunk állni a földön. Onnan kell kezdeni, még mielőtt leeresztenénk kezünket a billentyűkre. Különben semmi sem tud kifejlődni sehová. Nem lehet globális tudat ott, ahol nem érezzük magunkat ugyanahhoz az atmoszférához tartozóknak. Csak egy nehezék, semmi más. Ember nincs a világban.

Polgár Anikó fordítása

MIRKKA REKOLA (Tampere, 1931 – Helsinki, 2014): finn költőnő, verseket, aforizmákat és esszéket írt. Verseinek gyűjteményes kötete *Virran molemmiin puolin. Runot 1954–2004* (A folyam mindkét oldalán. Verseik 1954–2004) címmel 2009-ben jelent meg Helsinkiben.

LÁSZLÓ LIZA

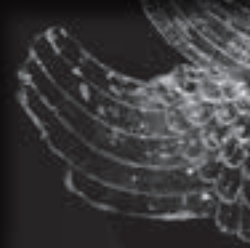
ELVITTÉK, AMI ITT MARADT

i

útban a város felé
édes szaga van a szélnek a
házak sötét tükrök arcom
on felkarcolt jelek lámpafénye
észrevétlen változás a
homlok mozdulatlan tengerén
végül az marad aki elfér
egy összecsukott világ kes
keny peremén

ii

lassú égéssel saját
életem ahogy érik mint
egy bordó húsú szilva ha
kifakad és csak
egy varjú mintha látná de még
az sem üres a világ csak
az beszél aki szájára ve
szi a hetedik nap összes an
gyalát a messzeségben egy
kutya ugat éj
szaka van amire emlékezni akarsz
elfelejtet amit felejteni akarsz
sosem tudod az emlék hely
ett a vágy marad vagy még
az sem

iii

azt mondják nem az
amit látunk a valóság kemény
gyökere hanem ami azt követi
darabokra szedve mindent mint
anyám a hátsókerti nyarakat
csak legyen már ősz mondta min
dig és ne a leveleket de
a sárgában felejtett virágzást lássa
a közeledő fákat ahogy át
fúrják magukat a tájon higgadt ki
terjedés ez marad mint kőkemény
valóság ahogy majd egy rákövetkező
évben elindul végleg és én
nem a lépéseit a kövön nem azokat látom
csak ami utána van saját
életem szétszórva
félbehagyott mondatokban

BETŰFALAK, SZÓKAPUK

BABITS MIHÁLY: A GÓLYAKALIFA

„minden szó új korlátot teremt”
(Babits Mihály: *Hadjárat a semmibe*)

Babits Mihály első regénye, *A gólyakalifa*, elsőként a Nyugat folyóiratban jelent meg 1913-ban, azóta tucatnál többször könyvben is napvilágot látott, számos nyelvre lefordították, film készült belőle, színre vitték és nem melleleg eddig igencsak sokféle olvasatot gerjesztett és bírt el egy-szerre.¹ A történet elsőre leginkább a személyiséghasadás és személyiség-megkettőzés feldolgozásaként tűnik fel egy úri fiú (Tábory Elemér) és egy iparostanonc (később díjnok) életének különös kapcsolata révén. A szöveg stílusa magabiztosan kezeli a lélektani és detektívregények sajátos eszköztárát, azonban jóval több ezeknél. Néhány ide vonatkozó mondat a hatvanas évek végéről tömören, ugyanakkor aránytartó érzékkel szól – „Babits prózai kísérleteiben a legmagasabb igény jelentkezik. A magyar vers megújítója a magyar epika útjain is ismeretlen csapásokat vág. [...] *A Gólyakalifa* új világot hódít idegenből: a frissen felfedezett, modern lélektan különös fantáziavilágát érzékíti történeté, cselekménnyé. Szokatlan és merész kísérletbe fog, álom és valóság ízeit vegyíti, országhatárainak sorompóját emeli fel.”²

Babits könyve látszólag abban a pillanatban alibi jelleget ölt, amikor meditációs objektumnak nevezzük ki, hogy ilyen módon megképezhessük tulajdonképpeni tárgyunkat, melynek indító momentuma Szávai János egyik észrevétele a regénnyel kapcsolatban, miszerint jelentős szerepet játszik a könyvben „a Szó, mint metafora, a Szó, mint működő erő”.³ Talán pontosabb, ha a továbbiakban írott szóról beszélünk (írunk).

Szókratész egyiptomi történetében, melyet Phaidrosznak mesél, Theuth elmondja, hogy az írás, melyet ő talált fel, bölcsebb és tartósabb emlékeztetűvé teszi majd az egyiptomiakat, így tehát az írás az emlékezet és a tudomány varázseszköze. Thamusz király viszont, akinek Theuth több más találmányával együtt az írást bemutatja, egészen másként vélekedik. Úgy gondolja, az írás éppen feledést fog oltani azok lelkébe, akik megtanulják, mert nem gyakorolják emlékezőtehetségüket – az írásban bizakodva ugyanis kívülről, idegen jelek segítségével, nem pedig belülről,

1 Néhány kapcsolódó tanulmány: BÁBICS Andrea, *A gólyakalifa néhány szerkezeti sajátossága*, Irodalomtörténet, 1992/1, 40–55.; ÉDER Zoltán, *Orsolya meséje Babits „Gólyakalifa” c. regényében*, Irodalomismeret, 1997/4, 97–101.; RÓRAY László, *A gólyakalifa: Babits, Bergson, Freud*, Irodalomtörténet, 1984/3, 666–676.; TÖRÖK Lajos, *A gólyakalifa álma (Babits Mihály: A gólyakalifa) = „egy csonk maradhat”. Tanulmányok az 1920-as évek magyar irodalmáról*, szerk. HANSÁGI Ágnes, HERMANN Zoltán, HORVÁTH Csaba, SZITÁR Katalin, Török Lajos, Bp., Ráció Kiadó, 2004, 78–85.

2 UNGVÁRI Tamás, *A regényíró Babits = Uő, Ikarusz fiai*, Bp., Szépirodalmi, 1970, 283.

3 SZÁVAI János, *A fantasztikum mint a valóság provokációja*, Alföld, 2004/10, 42.

a maguk erejéből fognak visszaemlékezni. Tehát Theuth nem az emlékezetnek, hanem csupán az emlékeztetésnek varázsszerét találta fel.⁴

A betűírás olyan (idegen?) jelek sorozata, ahol a betűk, tehát a jelcsoportok, -füzerek alkotóelemei önálló jelentéssel nem rendelkeznek. A leírt szavak viszont olyan rögzített hangállapotokat jelölnek, melyek jelentését a használat során újra és újra definiálni kell. Hadd vonjunk most egy távoli és halvány párhuzamot az írás mint nyelvi műtárgy és Fredric Jameson posztmodern világképpel kapcsolatos megfigyelése között – másolat, melynek nincs meg az eredetije.⁵ Az (önélet)írás aktuusa úgy bukkan elő a regény kezdő soraiban, mint emlékezést segítő mankó, ugyanakkor a feledéssel, az idővel való harc eszköze, a teljességre törekvés és az átlátható rend igényének kibontatlan zászlaja – „Össze akarom állítani életem aktáit. Ki tudja, mennyi időm van még? A lépés, melyre elszántam magam, talán végzetes lesz.”⁶ Az idő (életidő, „énidő”) végességétől való félelem mellett fontosabb annak mennyiségként való jelenléte, mely az idő feldaraboltságára, még tovább, talán az idővel való kereskedésre, visszaélésre is utal. Ungvári Tamás ismerteti az óra rémületét, mely a XIX. század végén megjelenő epikai időszemlélet metaforája *A regény és az idő* c. könyvében. Számunkra fontos kijelentést tesz, amikor e mechanikus szerkezet korszaklehetőségét átítató szerepéről beszél, mely arra hívja fel figyelmünket, hogy elidegenedett egymástól külső és belső, lélek és valóság, személyiség és történelem.⁷ A korabeli magyar lírában is megjelenik az óra visszatérő motívuma, erős személyes vonatkozással társulva például Dsida Jenő költészetében.

Roland Barthes gondolatát idézi Bókay Antal, amikor arról beszél, hogy a modern irodalomfelfogás felszámolja a hagyományos szerzőfogalmat, „a hang elveszti eredetét, a szerző halottá válik, az írás elkezdődik”. Ugyanitt arról ír, hogy a modernben a tradíció történetitlené lesz, csupán valamiféle raktárként funkcionál, ahonnan, ha szükséges, előhúzhatók a múlt aktuálisan beilleszthető dolgai, emlékei. Mindez az idő olyan képzetében történik, ahol a megszakítottság, töredezettség hangsúlya kerül előtérbe bármilyen folytonossággal szemben. Fontos kiemelni, hogy minden rendszerszerűség intellektuális eredményként van jelen, esetünkben tehát egyaránt gondolni kell mind az íróra, mind az olvasóra, hiszen a modernben a nyelv az a struktúra, melyen keresztül egy magasabb valósághoz, az emberi lét lényegi szerkezetének felismeréséhez is eljuthatunk.⁸

A regény alapvetően *Tábori Elemér önéletrája*, ezt egészíti ki a pusztán féloldalas *Az író levele* rész⁹, e kettő együtt képezi meg *A gólyakalifa* dupla rétegű szövegtestét, mely kettősség Tábori Elemér kettős életét is a misztikumban és a fantasztikumban kívánja feloldani. A szövegtest nyúl farknyi terjedelmű második eleme nagy jelentőséggel bír, ugyanis általa

4 PLATÓN, *Phaidrosz = Platón válogatott művei I.*, Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, 1997, 82–83.

5 Lásd: Fredric JAMESON, *A posztmodern, avagy a kései kapitalizmus kulturális logikája*, Bp., Noran Libro, 2010.

6 BABITS Mihály, *A gólyakalifa*, Bp., Szépirodalmi, 1981, 5.

7 UNGVÁRI Tamás, *A regény és az idő*, Bp., Gondolat, 1977, 252.

8 BÓKAY Antal, *Vázlat a modernről – társadalom, nyelv és irodalom = Uő, Irodalomtudomány a modern és a posztmodern korban*, Bp., Osiris, 2001., 128–129.

9 Első megjelenésekor ez a szövegegyeség a *Levél Móricz Zsigmondhoz* címet viselte (!).

egy olyan keretbe helyezés történik itt, mely egyben távolító mozzanat is. A szöveg fő sodra, tetemes része Elemér önéletírása egyes szám első személyben elbeszélve, a hozzátoldott rész viszont kilép egy másik, pusztán közvetítőnek beállított első személybe, aki a szereplők neveinek megváltoztatásával egy barátjának ajánlja „e szomorú lapokat”. Borisz Uszpenszkij szerint, ha a szerző a mű végén egy *második* személyhez szól, akkor tulajdonképpen az olvasóhoz fordul. Példaként említi az ajánlásokat Villon balladáinak végén. Gondolatát tovább fűzve egészen odáig jut, hogy az olvasót képviselő második személy olykor hasonló szerepet játszik, mint az antik drámák kórusa, abban az értelemben, ahogy szimbolizálja a nézőt, jelen esetben olvasót.¹⁰ E lezárás tehát leginkább egy olyan nyitáshoz hasonlatos, mely egy nézőpontváltással, így valamiképp saját maga túlhaladottságában kívánja megképezni a kompaktság érzetét.

Természetesen Elemér és a díjnak alakmás viszonya könnyen a tudathasadás és a pszichoanalízis felé terelte az értelmezők nagy részét, annak ellenére, hogy egy Freudra történő utalás után („Van most erről egy divatos könyv, egy bécsi orvos írta, de az nem gyerekeknek való.”¹¹) az önéletíró viszonylag nyíltan elhatárolódik mind ezektől – „Ekkor fogalmazódott meg bennem először az a misztikusnak látszó gondolat, hogy ha a személyiség-megoszlás tüneteinél egy testben két lélek lakik, addig az én esetemben az én egy lelkem két különböző testben él és lakozik felváltva.”¹² Ám ne térjünk ki ilyen egyszerűen. Az álmoknak fontos szerepe van a könyvben, a cselekmény gördülésében egyre nagyobb intenzitással jelentkeznek, álom és ébrenlét határai elmosódnak, ahogyan az álom és álmodó viszonya is plasztikussá válik, csakúgy, mint Szabó Lőrinc versének záró strófájában (*Dzsuang Dszi álma*) –

*„és most már azt hiszem, hogy nincs igazság,
már azt, hogy minden kép és költemény,
azt, hogy Dsuang Dszi álmodja a lepkét,
a lepke őt és mindhármunkat én.”*

10 Borisz USZPENSZKIJ, *A kompozíció poétikája*, Bp., Európa, 1984, 237.

11 BABITS, *i.m.*, 50.

12 BABITS, *i.m.*, 114.

Amikor Terry Eagleton a pszichoanalízist vizsgálja, megállapítja, hogy a tudattalanhoz a legfőbb, a „királyi út” az álmokon át vezet, melyek szimbolikus szövegekként is felfoghatók, amennyiben nyelvi képekkel, nyelvi képszerúséggel társítjuk azokat. Beszél arról, hogy Jacques Lacan, francia pszichoanalitikus, freudista teoretikus a tudattalant pont ezért a nyelvhez hasonlóan strukturálnak tekinti, így juthatunk arra a felismerésre, hogy a tudattalan nem „bennünk” van, hanem rajtunk „kívül”, leginkább azonban „közöttünk”, hasonló módon, mint egyéb viszonyaink.¹³

Feltűnő jelenség, hogy mindkét főszereplő mohón vonzódik az írott szóhoz, és ennek folyamatosan hangot is ad. Elemér intellektuális kalandorként – „Nagyon szerettem a könyveket. Érteni akartam mindent, tudni mindent, bejárást biztosítani az eszemnek mindenhova. És megvettem a többieket, akiknek ilyen vágyaik nem voltak.”¹⁴ A díjnok megváltást kereső módjára; így hangzik például egyik mondata a könyvkirakat előtt – „Egy tág világot sejtettem az üveg és a betűk mögött, az én igazi világomat, amelybe most nem tudok visszatérni.”¹⁵ Aztán később ugyanő – „bután szedtem magamba a mérges, olcsó, megölő betűt”, majd ugyanott – „és én olvastam, olvastam, és kerestem a betűk mögött a másikat, a kincses, az igazi éneket.”¹⁶

A regénybeli önéletíró némiképp uralkodó szerepe a szavakban rejlik, amelyek a *mindenkori* másik életet képviselik. Táborny másik énjére ébred, amikor elalszik, ha pedig sajátjára riad föl, írni kezd, újra álmodva az egészet. Az írás szituációja által az álom-éberlét oppozíciója csak élesít és folyamatossá tesz egyfajta éberséget és éberlétet, ezért valamelyest képes a két létformát együttesen legalizálni, az élet teljességének nevében. Hamvas Bélától pedig tudjuk, hogy az ember akkor kezdett el írni, amikor az élet teljessége már hiányzott.¹⁷ Sem Elemér, sem a díjnok nincs a helyén, egymásról tudva, egymásra hatva rohannak végzetük felé, a vágyott találkozás irányába, mely végül a halálban, az újabb ébredésben, vagy újabb álomban válik valóra. Egy élet, amikor az ember él, és egy másik élet, amit ír. A díjnok Elemért olvasná, miközben Elemér a díjnokot írja, papírra olvassa azt, amit ír; ily módon első lesz az olvasók között.

„Az én második énem története az elfeledett szavak története”¹⁸ – írja Táborny, mintegy emlékeztetőül. A *golyakalifa* alakmáinak intenzitása tükörreflex módjára tartja meg a *két testben az egy lelket*, mely momentum virtuozitása abban áll, hogy vagy Elemér, vagy a díjnok alapvetően mindig ébren van, így a tűz soha nem alszik ki, egészen a feloldó és elemelő lezárásig, ahol a kettő felolvad az egyben, a kettősség az egységben. Mind Elemér, mind a díjnok élete egymást kölcsönösen vonzza és igényli, hiszen kezdetől összetartozók, közös tragédiájuk pedig a teljes élet helyreállításának kudarca. Ennek

13 Terry EAGLETON, *A fenomenológiától a pszichoanalízisig*, Bp., Helikon, 2000, 138–150.

14 BABITS, *i.m.*, 7.

15 BABITS, *i.m.*, 66.

16 BABITS, *i.m.*, 109.

17 HAMVAS Béla, *Az írás platonizmusa* = Uő, *A láthatatlan történet, Szívet*, szerk. DÚL Antal, Bp., Medio, 2000 (Hamvas Béla művei 18), 281.

18 BABITS, *i.m.*, 98.

felismerése képezi meg a közös végzet regénybeli előérzetét – „A félelem, a remegés szállt új vendégként mindkét életembe.”¹⁹

Még René Wellek és Austin Warren, a misztifikációktól igencsak tartózkodó szerzőpáros is kénytelen volt megállapítani, hogy a művészen megmaradt és kifejlődött az emberi fajnak egy ősi vonása: érzi, sőt látja gondolatait.²⁰ Az író lény helyzete eleven, leírt szavai viszont élettelenek, mégis hatásuk van az életre, a *homo scriptor* alapállása tehát eleve kettős, mert szerepe határlény szerep, egyik világában sem lehet teljesen jelen, akárcsak Elemér és a díjnok. Az írott és a beszélt világ otthontalanságában bolyongva képtelen meghatározni önmagát. Ortega szavaival élve, a kifejezésben a kifejező – spontán módon – folyton feláldozza magát a kifejezettnek, hagyja, hogy keresztülhaljon rajta, mert számára a lét voltaképpen abban van, hogy átadja a helyét valami másnak.²¹

Tábory Elemérnek lételeme a kettősség, elválaszthatatlan tőle, ahogy írótól az írás, ezért lehetséges csak a halálban való egyesülés, az ősi aktus, melyben a teremtet lélek a teremtővel hal, és viszont. Viszonyuk olyan szimbiózis, mely érzékletesen szemlélteti alkotó és mű kapcsolatát, ahol az alkotó pusztán annyiban alkotja művét, amennyiben műve műveli alkotóját. Oswald Spengler szerint az írás egészen új nyelvfajta, és az emberi éberlétkapcsolatok teljes megváltozását jelenti, mivel megszabadítja őket a jelen kényszerétől.²² Esetünkben ez olyannyira igaz, hogy szereplőink kényszeresen menekülnek a jelen karmaiból, de nem a múltba, nem a jövőbe, hanem egy másik jelenbe, egy másik életbe. Mindketten egymás megszállottai lesznek, kötelékük fojtóvá válik, létjogosultságuk utólagossá, mert azt csak a közös halálban (a másik, közös életben) nyerik el.

Platón óta tudjuk, hogy a szó hatalma: lélekvezetés.²³ Tábory Elemér kétségbeesésében ragad tollat, azért ragad tollat, mert a díjnok a Szó megváltó erejében bízik, míg Elemér a szavakba görcsösen kapaszkodik, így az egy lélek két teste az írásban találkozik, egy harmadik testben, mely meghalni nem, de ölni képes. Marad tehát a szöveg, *Tábory Elemér önéletírása*, és egy utolsó csavar, *Az író levele*, egy appendix, mely a végső távolító mozzanat, hiszen az író személye, a rejtélyes halálesetről beszámoló, az objektívnak tűnő, bizalmaszkodó közreműködő, egy afféle „minden lében kanál”, akinek megjelenése, kevéske, de annál jelentősebb szerepe már-már Émile Cioran idézi, miszerint már nem a mű számít, hanem a művet megelőző vagy követő magyarázó jegyzet.²⁴ Mint alyen ez is.

19 BABITS, *i.m.*, 131.

20 RENÉ WELLEK, AUSTIN WARREN, *Az irodalom elmélete*, Bp., Osiris, 2002, 83.

21 JOSÉ ORTEGA Y GASSET, *A kifejezés mint kozmikus jelenség = Uő, Tájak és emberek*, Máriabesnyő-Gödöllő, Attraktor, 2008, 117.

22 OSWALD SPENGLER, *A Nyugat alkonya II.*, Bp., Európa, 1994, 210.

23 PLATÓN, *i.m.*, 76.

24 ÉMILE MICHEL CIORAN, *A regényen túl = Uő, Egy kifulladás civilizációról*, Bp., Nagyvilág, 1998, 26.

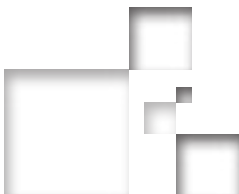
TATÁR SÁNDOR
'OLD. 'AZ ÉG. 'VIZÉBEN.

EP-nek, odaáttra

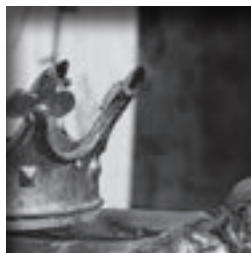
Most mindenki az egekbe meneszt.
Pedig Te *itt* voltál otthon, a földön.
Hogy életed hosszáról gaz Hasnyálka döntsön?!
Örület. – Mentél, bár buksi szívünk nem ereszt.
Nem bírtad ki, hogy *nehéz lett a toll*.
Bár *súlyosan* volt könnyed mindig is.
Komolyan voltál fejcsóva, fityisz;
hozzád képest majd' mindönk maszatol.

Miként madár sem, oly szabad a mondat,
„bár” *hitelét kell adja* a derűnek;
de jaj! tán csak rokon-fülekbe donghat,
hisz meg sem értik „szittyák”, vérágas szeműek,
'ki fullánkkal, iróniával *szolgál*.
– Csupa kék vér az ég. Pedig Te
 humanista;^{*} demokrata voltál.

(2016. 07. 22.)

* fociztál és [Nem mint-
ha humanista nem lett
volna. De kit nem „hu-
manistázunk le”, ha mélt-
tatni akarjuk? (T.S.)]

A DEBÜTÁLÓ REGÉNY MINT KOMPILÁCIÓ

CHOLNOKY LÁSZLÓ: PIROSKA

Cholnoky Lászlónak a „gép forog, az alkotó pihen” elvét követő publikálási gyakorlata 1914-ig kifogástalanul működött, igaz, a hivatalos kritika szem elől tévesztette a szerzőt. Egyes, már megjelent szövegeinek plagizálása, illetve az Általános Tudósítóval és a Munkatárssal kötött szerződések nyomán írásainak széles körű terítése komoly *olvasottságot* biztosított Cholnokynak, de a vidéki lapok kívül estek a szövegeket szemlésző és bíráló kritikusi tartományon, a kánonképzés peremén.¹ Az első világháború kitörésének évében Cholnoky egyetlen új szöveget sem publikált, és csak két, régebben már megjelent szövege jött le egy-egy lapban. Bár a háború alatt Cholnoky szövegtermelése újraindult, sőt, a szerző a Nyugatban is új szövegekkel jelentkezett, részben a megváltozott sajtókör (a publikálási közegek lecsökkenése és az elosztóhálózat időleges lefagyása majd újrarahuzalozása) vezethette el a szerzőt a hosszabb (és nagyobb anyagi lehetőségekkel kecsegtető) szövegkompozíciók felé. 1918-ban elbeszéléskötete (*Bertalan éjszakája*), 1919-ben regénye (*Piroska*) jelent meg, sőt, 1919 áprilisában az Érdekes Újság füzetes sorozatában megjelent a visszhangtalan *Oberon és Titánia* is. Az első két munka pozitív fogadtatásban részesült, majd újabb, hosszabb lélegzetvételű munkák születtek, igaz, gondosan összeállított és különböző kiadóknak leadott elbeszéléskötet-tervei végül nem valósultak meg.² A debütáló kötet az egyes korai elbeszélések mellett a Nyugatban 1916-ban és 1917-ben publikált – máig legsikerültebb szövegeinek tartott – *Bertalan éjszakáját* és a *Prikk mennyei útját* is magában foglalta, azaz nem tartalmazott új szöveget, igaz, legalább rálátást biztosított a világháború előtti „láthatatlan jelenlétben” fogant tevékenységre. Ennél meglepőbb, hogy ennek az időszaknak a nyomai a *Piroskán* is felrejenek: Cholnoky átmentette és beépítette regényébe egyes korábbi szövegeit.³

- 1 Az Általános Tudósító szövegelosztó-rendszeréről, illetve a kritika – érthető – „vakságáról” Cholnoky László publikálási gyakorlatának tükrében egy 2016 decemberében Újvidéken rendezett konferencián (*Fiktív és valós topográfiák*) tartottam előadást, amelynek írott változata 2017 folyamán jelenik meg a Hídban. A szerző publikálási praxisához lásd az It 2016/3-as, illetve a Kalligram 2016/7–8-as számaiban megjelent tanulmányaimat.
- 2 A *Bertalan éjszakáját* hét, a *Piroskát* pedig négy időszaki kiadvány recenziálta, de az írásoknak helyet adó lapokat elnézve (Nyugat, Ma, Vasárnapi Újság, A Hét stb.) ez jelentékeny kortárs recepcióként értékelhető. *Adós, fizess!* címen 1919-ben, *Látomás* címen 1920-ban adott le kötetterveket. Ezeket értelemszerűen nem említik a korabeli lexikon-szócikkek (pl. a *Tolnai Világlexikoné* 1926-ból) és irodalomtörténeti áttekintések (pl. Várkonyi Nándor *Az újabb magyar irodalom 1880–1940 c. munkája* 1942-ből), ellenben mindkét munka tényszerűen listázza a kiadóknak leadott, de soha meg nem jelent *Matild* című regényt (1926), illetve a *Fűrészpor* című elbeszéléskötetet (1927). Sőt, a Népszava cikkírójának még egy *Lenn a völgyben* című, „kiadónál heverő” szövegről is tudomása van. (n. n. „A magyar író sorsa kerget a halálba!”, Népszava, 1929. ápr. 23. [91.], 7.)
- 3 A *Piroskához*, illetve a tanulmányban említett első vendégszöveghez lásd NEMESKÉRI Erika, Cholnoky László, Bp., Akadémiai, 1989, főleg 108–120. (Nemeskéri helyesen mutat rá az anekdota két regényben is tetten érhető vándorlására, de véleményem szerint a könyve 142. lábjegyzetében foglalt információk pontosításra szorulnak. Ugyanis a *Tamásban*, Cholnoky posztumusz regényében csak Réz zsidóval és kocsmájával találkozhatunk, a vándortörténet ezúttal nem íródik be.)

A *Piroska* műfajilag a lélektani regény és az anti-fejlődésregény narrációs technikáit alkalmazza. Vívódó főhőse, Flórusz a regény végén öngyilkosságot követ el. A cím a meghódított, majd faképnél hagyott fiatal nő nevére, illetve egyúttal egy nyakkendő becenevére is utal, amely kisajátíthatatlan (majd kisajátításakor, azaz tényleges viselésékor végzetes) tárgyként vándorol az egyes szereplők között. Ez a játék adja az alapját a regényről írt legutóbbi rövid, de részletes elemzésnek,⁴ amely nem feledkezik el annak nyomatékosságáról sem, hogy Flórusz eredeti neve ismeretlen, „egy regényhős-olvasat imaginációjából »konkretizálódik« a fikció terében”.⁵ Az interpretáció kiemeli⁶ a narratori szövegszólamban bekövetkezett törést is, nevezetesen egy olyan anekdota szövegbe emelésének aktusát, amellyel egyrészt a narrátor Flórusz identifikációs státusát imitálja, másrészt pedig megmagyarázhatatlan asszociációként felbontja a regény imagináriusának külső–belső megkülönböztetést opponáló logikáját, ennek következtében pedig a narratori hang stabil identitása is kérdésessé válik. Igaz, már korábban olvashatók olyan jegyek, amelyek elbizonytalanítanak a narrátor mindentudásával kapcsolatban, azaz jelzik, az elbeszélő nincs birtokában minden ismeretnek (a történet bizonyos eseményei „nem maradtak rá”, nem tudja pontosan, mi történt, ki beszél stb.), a kiszólások, illetve a valóságreferencia intertextusok segítségével történő permanens fenntartása ez ellen hatnak. Turgenyev, Conan Doyle, Hoffmann, Heine, Horatius nevének vagy egyes szövegeinek beírása (nem beszélve a nóta- és operettbetétekről) a fogadó szöveg jelentéstartományának kibővítése mellett már 1919-ben otthonosságérzetet kelthetett az olvasóban. Ezt a tapasztalatot akár a *Piroskába* beépített exkluzív vendég-szövegek is megteremthették volna, igaz, mindez a regény szövegéhez kapcsolt vélt vagy valós eredetiségkritériumokkal kapcsolatban vethetett volna fel súlyos aggályokat.

4 EISEMANN György, *Az individuum elbeszélésének modern alakváltozataihoz (Cholnoky László regényeiről)* = *Uő, A folytatódó romantika*, Bp., Orpheusz Könyvek, 1999, 131–137.

5 *Uo.*, 132.

6 *Uo.*, 135–136.

VENDÉGSZÖVEG A CENTRUMBAN

A *Piroska* ötödik, *A fogatlan Kopeczky* című fejezete tulajdonképpen egy 1908-as tárcanovellával indul. A vendégszöveg három címen (*Samu csal, Samu, Közgazdaságtan dióhéjban*) 1912-ig 21 lapban jelent meg, majd negyedik és ötödik címén (*Arácsi emlék, Arácsi emlékek*) a *Piroska* után, 1921 és 1923 között három lapban is napvilágot látott, sőt, bekerült a *Régi ismerős* (1921) című regénybe is. Utóbbinak első szövegvariánsa, a szintén 1921-es *Mefisztófelesz vendége* még nem tartalmazta a betétet, így a novella útjában elkülöníthetőek egymástól az 1908-tól 1919-ig, illetve az 1921-től 1923-ig tartó szakaszok, amelyek cezúráját egy olyan szöveg alkotja, amely előkészítette a kontextust az anekdota beépítésére. Lehetséges, hogy a szövegszerkesztő – amennyiben egyáltalán követni tudta az egyre átláthatatlanabbá váló publikációs stratégiákat – figyelt arra, hogy a rövid időtávon belül többször újrapiublikált régebbi szövegek kikerüljenek a regényekből. Legalábbis erre lehet következtetni abból, hogy az *Arácsi emlék* megjelenéseinek időszakában az anekdota a *Piroska* „rövidített verziójából”, az *Ingoványból*, illetve a *Régi ismerős* második, 1923-as botrányos⁷ kiadásából is kikerült (forradásnyomaival együtt, de az eredetileg Réztől származó, a fejezetet lezáró mondák megtartásával).

A *Piroskában* a történetet követő két bekezdés az implantátum sebhelyeként funkcionál. A vendégszöveg beírása (vagy vágólapról való beillesztése) csak ezeknek a forradásoknak köszönhetően valósulhatott meg.

„Csak Marinczerre gyanakodhatom, csak az ő révén jöhetett vissza hozzám, valami tekervényes gondolatasszociáció segítségével ez a régi kis jelenet, aminek ittlétét egyébként semmi sem magyarázná meg.

Most, hogy miniszteri tanácsossá történt kinevezéséről kell beszámolnom, hosszasan gondoltam ugyanis rá, és hirtelen eszembe jutott, hogy rendkívül sokban hasonlít Kemény kapitányhoz, aki nyugalomba vonulása óta ott élt Arácson a mi gyermekkorunkban. Amikor azután már ott voltam a gondolataimmal a Balaton mellett, a többi már magától jött. Csak így lehetett a dolog, másként nem, mert Kemény kapitánynak is éppoly kevés köze van ehhez a történethez, mint a fentebbi visszaemlékezésnek, ha ugyan ez utóbbit illetőleg valami kapcsolódás, valami összefüggés utólag önként nem kínálkozik.”⁸

Feltételezhető, hogy a korabeli olvasó nem volt tisztában a szövegbetét másolt jellegével, így a kiszólás – a narrátori pozíciót és a szöveg imaginárius határait ki- vagy elmozdító metalepszis

7 Hiszen a Légrádyaknak leadott *Mindnyáján elmegyünk* nemcsak, hogy a *Régi ismerős* dupluma volt, de legelső címén (*Mefisztófelesz vendége*) már megjelent a kiadó *Legjobb Könyvek* című sorozatában bő két évvel ezelőtt. A szöveg végül *Régi ismerős* címen jött ki a nyomdából.

8 CHOLNOKY László, *Piroska*, Bp., Athenaeum, 1919, 162–163.

tényén túl – sikeresen imitálta az „asszociáló tudat”⁹ működését. Mint a narrátor állítja, Marinczer alakja hívta elő tudatából „Kemény kapitányt”, ez utóbbi pedig a gyermekkori helyszínt, Arácsot. A képzettársítás az írásaktus szintjén egy szövegarchívumban való keresés utáni sikeres aktusban, nevezetesen a reaktiválható szövegre való rátalálással feleltethető meg. A narrátor-szövegszerkesztő továbbá az egész regényfejezetet az archivális tudás ismeretében szövegezte meg: ezzel magyarázható, hogy a fejezetet a bevezető anekdota – annak minden változatban meglévő – csattanójával zárja rövidre, amikor a fogatlan Kopeczkyvel elismételteti „az öreg Réz zsidó” szavait. A metalepszis utolsó stádiumában így a narratori tudat nem csupán összefolyik a szöveg terével, hanem bizonyos tartalmi megosztott adattá is válnak.

A fejezet végén megismételt csattanó ismeretében elképzelhető, hogy a szövegszerkesztő nem akarta feldarabolni korábbi szövegét, így az iterációs logikának köszönhetően a korábbi tárca-szöveg(nek) tulajdonképpen fejezetnyi terjedelemre (kellett) bővül(nie). A *Közgazdaságtan dióhéjban* című legutolsó változathoz képest az ábrázolt jelenet egyes momentumai újraíródnak, és bekerül egy korabeli időszaki kiadványra vonatkozó utalás is.

„Leasztottam a fogason függő megbarnult, összekunkorodott újságot.

A »Veszprémvármegye« valamelyik múlt évi száma volt, azt kezdtem olvasni. Rendkívül érdekeltek az izgatóbbnál izgatóbb hírek, hogy az enyingi járás főszolgabírája a járás egész területére elrendelte az ebzárlatot, a devecséri főállatorvos az immár fenyegetővé váló marhavész meggátlására megtette a szükséges lépéseket – szinte magam előtt láttam a kis Becsákot, a lódoktort, amint apró, csámpás lábacskaival éppen a szükséges lépéseket teszi – végül hogy Tarhonya Pilátus tótvázsonyi születésű harminchat éves róm. kath. csavargó ittasságában belézuhan a csesz-neki emésztőgödörbe, de úgy kell neki, majd máskor nem issza le magát. (A szerk.)”¹⁰

Az 1898 és 1944 között működő Veszprémvármegye adta közre Cholnoky László első szövegeit (Heine-versfordításait) 1900-ban, ezért a *Piroskában* egy fejezet erejére önálló és háborítatlan hangra és nyelvre lelő narratori szólam a kötet szerzőjének identitását is imitálhatja, emlékezet-helyet állítva az első Cholnoky László-szövegeket közlő lapnak is.

Jelen tanulmánynak egyetlen kivételtől eltekintve nem célja behatóbban vizsgálni a történet különböző variánsait.¹¹ A kivétel a már említett, *Régi ismerős*ben található szöveghely, ennek is a fenti idézetből újraformált változata. Az apróbb változtatások mellett egy eltérésre érdemes felhívni a figyelmet: a Veszprémvármegye helyett ezúttal a V***-i Közlöny címe olvasható.¹² A

9 EISEMANN, *Az individuum elbeszélésének...*, 136.

10 CHOLNOKY, *Piroska*, 160.

11 Az újságolvasási epizód egyik tárcanovella-variánsban sem jelenik meg, csak a két regényben.

12 CHOLNOKY László, *Régi ismerős*, Genius, é. n. [1921], 175.

referenciatartományt hitelesnek véve valószínűleg a Veszprémi Közlönyt (1884–1892) rejti a titkosítás – elképzelhetetlennek, vagy legalábbis meglepőnek értékelhető, ha az arácsi kocsmában a Váci Közlöny, vagy a tordai Vármegyei Közlöny megsárgult „múlt évi” példánya lógott volna. Veszprémvármegye címen 1897-ben is megjelent lap,¹³ így ezt is olvashatta a *Piroska* narrátora, aki a kaland idején – elmondása szerint – az érettségi utáni nyarat töltötte Arácson. Ezt a biografikus olvasási lehetőséget, mármint Cholnoky és a narrátor összevonásának relevanciáját rongja el a lap nevének cseréje, nem is beszélve az emlékezhely-analógia megsemmisüléséről. Igaz, ez is szándékában állhatott a szövegszerkesztőnek: szövegszinten teljesen felszámolni a kapcsolatot biográfiai én és narratori én között. Mivel a Veszprémi Közlönyben nem találhatók Cholnoky-szövegek, a biografikus olvasat a második regényepizód alkalmával nem működtethető.

AZ ÚJRAKEZDÉS EMLÉKÉNEK BEÁGYAZÁSA

A *Piroska*ba és a *Régi ismerős*be bemásolt anekdota első látásra nem függ össze szorosan a regények cselekményével, kérdéses azonban, hogy Kopeczky és Filodémosz, a regényterek alakjai honnan értesülhettek a narratori emlékezet által felidézett szereplő tréfás megjegyzésével. A szövegszerkesztés ökonómiájának szintjén persze érthetővé válik a metalepszis: az adott fejezetek zárlatai „írják jóvá” a beillesztést, vagy, ha úgy tetszik, ezzel válik a kvantitatív (helykitöltést szolgáló) írásaktus során reaktivált *adat* ténylegesen jelentéssé komponenssé, *információvá*. A következőkben bemutatott szövegrész nem szorult rá hasonló filológiai igyekezetre.

A *Piroska* első fejezetében értesülünk arról, hogyan füleli le Koltay Sándor feleségét, aki a főszereplő, Flórusz szeretője. A narratíva tekintetében stratégiai fontosságú helyen található szövegrész szintén intertextus: Cholnoky László két év szünet után 1915. október 24-én jelentette meg új szöveget. Az *Utolsó vacsorával* debütált az Érdekes Újságban, amelyben 1925-ig két év kivételével minden esztendőben publikált (továbbá négy regényének megjelenése is ennek a kapcsolatnak volt köszönhető). Az előző anekdotával szemben itt nem találhatók meg a beillesztést megelőző asszociatív tevékenységre utaló forradásnyomok, hiszen az *Utolsó vacsorát*

13 Igaz, csak az első lapszám, hiszen a lap ezek után, év végi megszűnéséig Veszprémmegyei Lapok címen jelent meg, számos – eredeti néven és álnéven publikált – Cholnoky Viktor-szöveggel.

akár a regény előzetesen publikált részleteként, különállóan is lehet olvasni. Összeköti viszont a *Piroska* anekdotájával az a tény, hogy az Érdekes Újság komoly szerepet töltött be az életműben, így újabb emlékhellyel állunk szemben.

Az *Utolsó vacsorát* a szövegszerkesztő nem egyszerűen bemásolta a regény szövegébe, hanem jelentékenyen át is dolgozta, hiszen az első változat végkifejlete nem illeszkedett bele a regény szerelmi tragédiájába. A folyóiratban megjelent szöveg főszereplőjének, Stiegler Benedek főlelőrnök túlóránia kell, de az ebből adódó problémákat némileg orvosolja számára az ezért kapott előleg. A folytatást illetően három pontban foglalja össze a programot. „Lumpolni” megy, a későn érkezés miatt szomorkodó feleséget viszont a munka fontosságának bizonygatásával, illetve a tivornyából megmaradó pénzzel megvigasztalja, majd odaadja neki a pénzből vett bődön „liptóit”, azaz túrót (a feleség kedvencét), végül bevallja neki, hogy másnap sem tud időben hazaérni. Fáradtan hazaindul, megveszi az ajándékot, de betér a „Veress-vendéglőbe” nosztalgiázni, itt pedig meglátja feleségét a főnökével. Összezavarodva hazaindul, de a felesége az utcán váratlanul belekarol. Hazaérnek, de mindketten zavarodottak: a nő a cseléden tölti ki feszültségét, a férfi pedig fel-alá téblábol a lakásban. Megvacsoráznak, majd Stiegler bevallja, hogy az útközben elhagyott liptói nélkül a vacsora sem ízlett neki annyira: „Azt hiszem, már ezután sohasem ízlik többé!... Talán tegnap ettem meg az utolsó vacsorát!”¹⁴ A rövid elbeszélés zárata meglehetősen talányos. Eszerint Stiegler úr még sok vacsorát fogyasztott el jóízűen, azaz – visszakozik a narrátor – mégsem, hiszen aki ezeket a jóízű vacsorákat (bár mindenben, így nevében és alkatában is hasonlított a figurára) bekebelezte, valaki más volt. „Az a mienk, valóban nem evett több jóízű vacsorát. Sőt egyáltalán nem evett semmiféle vacsorát. Azért nem, mert meghalt. És éppen ennél fogva nincs is okunk rá, hogy tovább is foglalkozzunk vele.”¹⁵ Stieglert nem hagyhatták nyugodni az események, ez magyarázhatja, hogy megszűnt régi önmaga lenni. Az *Utolsó vacsora* többféleképpen is értelmezhető zárata ugyanakkor arra is reflektálhat, hogy az írásaktusnak egy ponton – akármilyen bárgyú módon is, de – véget kell érnie. Eszerint a halál csak átvitt értelemben értendő, illetve maga az írás számol le hőisével.

14 CHOLNOKY László, *Utolsó vacsora*, *Érdekes Újság*, 1915/43, 31.

15 *Uo.*, 32.

A *Piroskában* Koltay Sándor liptói helyett pizstrággal próbálja meglepni az asszonyt, de a vendéglőbe való belépésig minden ugyanúgy alakul, mint a novellában. A regényben Koltay két sört is megiszik a vendéglőben, szivarra gyújt, majd emlékeibe menekül. Az alkohol okozta boldogságnak hamar vége szakad: „a visszatért emlékeket szomorúan elküldözte, mert a felesége arcát nem tudta közjük illeszteni, pedig Malvin nélkül vége volt mindennek”.¹⁶ Ekkor ül le mellé munkatársa, a főellenőrt gyűlölő Szirtes Elemér, aki tudott felesége félrelépéseiről, és a jelen alkalmat akarja kihasználni ellensége megszégyenítésére. A Koltay számára végzetes információ közlése után a díjnok távozik, a férfi pedig elmegy a Golyó utcába, a titkos találkák helyszínére, ahol meg is pillantja feleségét. Ezután az *Utolsó vacsora* és a *Piroska* szövegei összeérnek: Malvin belekarol zavart férjébe, igaz, ezúttal tisztában van azzal, hogy lelepleződött, így az elbeszélésben tapasztalt magabiztossággal szemben itt csak kényszeresen hebeg-habog. A lakásban történetek során megismétlődnek az *Utolsó vacsora* eseményei, egészen Koltay vallomásáig, amely itt csak könnyes kézcsókokban nyilvánul meg. A regényben olvasható epizód zárlatában Malvin hajnalban felébredve megsimogatja férje haját, majd megátkozva Flóruszt (akivel az előzőekben egy elszerencsétlenkedett, kijózanító légyottot töltött). Az eredeti elbeszélés furcsa zárlata természetesen elmarad. (Az *Ingóványban* egyébként már egy átdolgozott változatot olvashatunk, amelyből elmaradnak Koltay „programpontjai” is.)

Az *Utolsó vacsora* az elkerülhetetlen változtatásokat követően tökéletesen beilleszkedik Cholnoky László első regényének szövegébe, noha keretei kivehetőek, és egyes passzusok szó szerint letek új kontextusukra. Ezt bizonyítja az is, hogy a cselekmény szempontjából kulcsfontosságú jelenetnek is nevezhető epizód (hiszen Malvin jelleméről, illetve férjéhez fűződő kapcsolatáról nyerünk információkat, a zárlat pedig előrevetíti a Malvin és Flórusz közötti viszony alakulását) a *Piroska* narratív eszközkészletének első elemeként is értékelhető. Hiszen a regény első jelenete azzal zárul, hogy Malvin, Flórusztól zaklatottan távozva meglátja férjét, és úgy dönt, – lesz, ami lesz – utána megy. Az *Utolsó vacsora* szövegvezérlésére felhúzott cselekmény a regény jelen ideje előtt veszi kezdetét, a Malvinra, illetve férjére fókuszáló nézőpontok pedig a két figura találkozásának pillanatában érnek össze. Azaz, a regényidő egy bizonyos tartamát kétszer egymás után, két eltérő aspektusból is végigélhetjük. Ráadásul a nyitókép – Flórusz elégedetten szemléli tükörképét egy kirakatban, miközben vágyának tárgya, Malvin váratlanul odalép hozzá – bizonyos tekintetben meg is ismétlődik Malvin felébredésekor, mikor a nő a tükörbe pillantva „fakó, gyűrött, öreg” arcára lesz figyelmes, és ezzel önnön csalódottságára és tehetetlenségére ráébredve megátkozva a férfit, aki után nem olyan régen még teli szívvel vágyakozott.

16 CHOLNOKY, *Piroska*, 20.

Az irodalomtörténet hagyományosan a megjelenési időpontot csatolja indexként az adott szöveghez. Ez a *Piroska* esetében az 1919-es év, illetve – Cholnoky publikálási naplója¹⁷ nyomán – 1919. november 5-e. A napló, illetve a hagyatékban maradt jegyzetek és fogalmazványok¹⁸ nyomán az előzmények is ismertek: 1916. december 26-án kezdte el írni a regényt, amelyet 1918. november 29-én fejezett be, majd ugyanezen év december 2-án adott le az Athenaeum Kiadónak. A hagyatékban nincs nyoma egyik bemásolt fejezetnek sem, igaz, az *Utolsó vacsora* eredeti (korrektúrázott) újságkivágata¹⁹ fennmaradt, sőt az elbeszélés a napló tétellei között is olvasható. Eszerint Cholnoky 1915. június 12-én tíz szöveget adott le az Érdekes Újságnak, amelyek közül először az *Utolsó vacsora* jelent meg bő négy hónap múlva.²⁰ Megkockáztatható, hogy a szövegszerkesztő sem a *Samu csal* 1908-as, sem az *Utolsó vacsora* 1915-ös publikáláskor nem a *Piroska* majdani megírásának tudatában „élesítette” szövegeit, de a debütáló regény keletkezéstörténetét mégis visszavezethetjük 1908-ig, hiszen ekkor született meg a két regénybe is jól beilleszthető betét. A *Piroska* szövegmontázsának legrégebbi darabjára már csak azért is szükséges ilyen formában reflektálni, mivel Cholnoky Lászlónál arra is találunk példát, amikor egy megjelent regényből kivágott rész jelenik meg később önálló elbeszélésként egy időszaki kiadványban (és vélhetően ezt a technikát is többször alkalmazta a ma ismerteknél).

Egyetlen dolog vár még magyarázatra. Nincs ismeretünk arról, hogy Cholnoky a regényekben való újrahasznosítás közben, vagy ezt követően az *Utolsó vacsorát* újrapiublikálta volna, miközben a hagyaték újságkivágata a zárlat jelentősen módosított változatát tartalmazza. Galsai Pongrácz – az ultima manus elvét követve – a javításokat helybenhagyva adta közre a szöveget, amelynek így ez az egyetlen ismert variánsa.²¹ Ebben az olvasható, hogy Stiegler valóban az *utolsó vacsorát* költötte el feleségével, miután helyét másnap egy öregember foglalta el. (Bizonyos tekintetben – az Érdekes Újságban megjelent variáns ismeretében – itt is eldönthetetlen, hogy a helycserét szó szerint, vagy átvitt értelemben kell érteni. Stiegler éppen úgy elköltözhetett, ahogyan egy este alatt „megöregedhetett” a történetek hatására.)

Az először tárcában, folytatásokban megjelenő, majd könyvként kiadott regényekhez fűződő komplex, a korban teljesen szokványos és legitim publikálási gyakorlat nem szorul bővebb magyarázatra, de a szoros kapcsolatot nem mutató tárcanovellák és elbeszélések regénnyé forrasztása vagy regénybe forrasztása nem nevezhető általánosan bevett gyakorlatnak. Főleg annak ismeretében, hogy – az igényesség és olvashatóság kritériumait szem előtt tartva – a sikeres beágyazás művelete a bemásolás és összeillesztés aktusain túlmenően komolyabb kompetenciákat is megkövetelt a szövegszerkesztőtől (nem is beszélve az ennek kapcsán felmerülő etikai aggályokról, az ebből fakadó veszélyekről). Mivel ez utóbbi gyakorlatot extrém fokozaton művelte, Cholnoky László szövegei esetében dinamikus műfaji keretekkel, az írás mérhető (nem feltétlenül minőségi, vagy minőségre törekvő) aspektusaival, szövegszerkesztéssel, a keletkezéstörténeti narratívák

17 OSZK Kézirattár Fond 192/9.

18 OSZK Kézirattár Fond 192/2 és 192/10.

19 OSZK Kézirattár Fond 192/34.

20 A többi pedig – egy kivétellel – 1917 és 1919 között. Érdekes módon 1916-ban nem jelent meg Cholnoky László-szöveg az Érdekes Újságban, az *Utolsó vacsora* utáni publikáció pedig egy olyan szöveg volt, amelyet a szerző később, a tíz szövegből álló blokk után küldött el a szerkesztőségnek.

21 CHOLNOKY László, *Utolsó vacsora* = Uő., *Prikk mennyei útja*, Bp., Magvető, 1958, 317–322.

elhúzódasásával és megsokszorozódásával, valamint a hitelesítési eljárások igen-csak komplex mintázataival és stratégiáival kell számolnunk.

Mit jelent ez a gyakorlatban? Eltekintve a szoros, egyetlen szövegre koncentráló hermeneutikai olvasattól, amely kényszerűen óvakodik attól, hogy kilépjen a szöveg keretei közül, a szövegmagyarázónak érdemes az adott regény ismert változatai mellett a rövidített verziókat is leellenőrizni (a *Piroska* esetében például az *Ingóványt*). Eredeti, egyszer publikáltak hitt, és így évszámmal ellátható szövegeknél pedig szinte biztos, hogy plagizált, tömegesen publikált, és időben behatárolható szövegről van szó. Cholnoky László esetében tulajdonképpen (még mindig) semmi sem biztos, bármennyire sikeresen is járulnak hozzá az utóbbi évtizedekben született tanulmányok ahhoz, hogy eligazodhassunk az áttekinthetetlen szöveggyűjteményben. Rendkívül nehéz kérdés megállapítani, pontosan hány eredeti Cholnoky László-szöveg létezik, de a kutatás jelen stádiumában az sem bizonyos, milyen paraméterek segítségével mérhető le ez az eredetiség.

A fentebbi vizsgálatok arra irányultak, hogy a *Piroskát* ezen meghatározottságok segítségével a kalkulációra és kompilációra szoruló modern képzelőerő szövegeként értelmezhesük, anélkül, hogy ezzel érdemeit csorbítanánk (és annak tudatában, hogy a további vizsgálatok esetleg további fragmentumokat különíthetnek ki a szövegből). Cholnoky narrátorai gyakran emlegetik a kor különböző időszaki kiadványait, ha úgy tetszik, soha nem feledkeznek meg a regények és egyéb hosszabb szövegek számára alapanyagot nyújtó tárca médiumáról. Bár túlzás lenne minden ilyen utalást szigorúan életrajzi kontextusba helyezve szoros reflexiónak vagy emlékezhelynek tekinteni, meggyőződésem szerint a *Piroska* vendégszövegei (az anekdota esetében a játékba hozott újság, az *Utolsó vacsora* esetében pedig a szöveget először publikáló hetilap) ilyen státusban is megállják a helyüket: az első regény ezeknek a vándorló, a regényekben időlegesen nyugvópontra jutó fragmentumoknak a segítségével tudta megőrkíteni a szerzői pályakezdés és az újrakezdés viszontagságos momentumainak emlékét.

NYERGES ANDRÁS

KBP

Amikor Katz Simon meglátta a fekete kovácsoltvas ajtó kilincsére cukor-spárgával erősített kartont, mely szerint *aki liftet kér, kettőt csönygessen, Pazurik hflgy.*, előbb gépiesen lekapta az ujját a gombról, mert eszébe jutott Bocsári figyelmeztetése, nehogy lifttel menj fel, a házmester egy spicli, évek óta jelent Kaánról, aztán mégis nyomott egy határozott *tá-tá-t*, mert arra gondolt, hogy az ő számára talán épp ez a megoldás, hadd jelentse a házmester, azaz -felügyelő, hogy járt itt valaki, adjon személyleírást, derüljön ki, hogy Katz-Karalyos és Kaán között megtörtént a kapcsolatfelvétel. Ezek után őt sem lehet többé egy kézlegyintéssel elintézni, óhatatlanul bekerül a fontos szereplők közé, akiket név szerint szokás említeni a leleplező közleményekben. Naná, hogy megnézeti magát ezzel a Pazurikkal, tókélta el, de másképp már hiába is döntött volna, mert addigra a házmesterlakásban megszólalt a csengő, s annak nyomán idehallatszott az ordítás, *gyüvök! A gyűvés* meglehetősen sokáig tartott, így volt ideje szemrevételezni a lépcsőház pusztulásnak indult, repedt műmárvány falait, meg a lakónévsort, melyen a védőüveg már szintén megrepedt, és álmélkodhatott rajta, hogy mennyi itt a *ny.egy.m.tan.*, a *dr.*, az *özv.*, az *okl.*, az *áll.eng.*, a *med.univ.*, sőt akad, aki a régi titulását (*v.b.t.t.*) áthúzta, de nem ragasztotta le, hadd lássák, hogy egykor valóságos belső titkos tanácsos – *volt*. Simont ez is elgondolkodtatta, de még inkább befészkelte magát az agyába valami más, ami ennél is jobban izgatta, egy olyan kérdés, amiről még soha nem volt kit megkérdeznie, hiszen látni se látott embert, aki erre az érintettség okán hitelesen válaszolhatott volna. Most viszont jön ez a Pazurik, akiről tudja, hogy Kaánról szokott jelenteni, vajon ő elégtételt érez jelentésírás közben? És ha nem elégtételt, akkor mit? A bosszúvágyát elégíti ki, vagy egyszerűen csak jólesik, hogy részben tőle, a „gyüvök”-öző, „csönygessen”-ező házfelügyelőtől függ egy olyan szellemi rangú, magasan kvalifikált ember sorsa, mint a Kaán nevű lakó? Vajon az motoszkál-e az agyában, hogy a sors

kárpótolja azért, amiért naponta össze kell szednie az ajtók előtt a lakók kitett szemetét? Vigasz-e a házmesterkedéssel járó megaláztatásokért a tudat, hogy neki, aki ebben a közegekben a ranglétra legalján áll, titkos hatalma van a lakások bérlői fölött? Simon elkezdett általában is azon töprengeni, hogy milyen különös, elítélni elítéljük a spicliket, de átélni sosem próbáljuk, min mehetnek át aközben, hogy a rájuk rótt feladatot teljesítik? Sejtette, hogy erről ez a házmester se beszélne soha, semmilyen körülmények között, s nemhogy neki nem, de valószínűleg az ivócimboráinak sem, ha ugyan vannak olyanok. Mert egyáltalán, van-e magányosabb lény egy besúgónál? Egy másik besúgó? A spicli-mivolt eleve arra kárhoztatja művelőit, hogy senkit se érdekeljen, mi zajlik le a bensőjükben. Simont valósággal furdalta a kíváncsiság, és megpróbálta elképzelni, tudna-e teremteni, bármi áron, olyan szituációt, melyben például ez a Pazurik megnyílik neki? Amint megpillantotta a nagydarab, szúrós tekintetű öregembert, megértette, hogy ez lehetetlen, de az se valószínű, hogy a titkos tevékenységét illetően, akár egy provokációra válaszul, elszólná magát, vagy olyasmit mondana, amiből ő merész gondolati bakugrásokkal ugyan, de asszociálni tud egy besúgó hétköznapi lelkiállapotára, holott éppen az volna igazán érdekes, és nem a rendkívüli pillanatok. Első ránézésre az is kérdésesnek tűnt, hogy Pazurik kicsúcsosodó hasa miatt beférnek-e a liftbe, márpedig amennyire kíváncsi volt a házmester lelkivilágára, annyira viszolygott is, hogy a hely szűkössége miatt a két test akár csak egyetlen ponton is egymáshoz érjen. A hatodikra, vetette oda foghegyről, és szándékosan nem tette hozzá, *kérem*, mert úgy döntött, ebben a helyzetben tekintélyt parancsoló próbál lenni, hiszen a bizalmas témát úgyis kerülnie kell, akkor azonban jobb a függelmi viszony, mely szerint ő itt egy idegen úr, egy látogató a házban, Pazurik meg csak személyzet, akire pusztán a lift kulcsa miatt van szüksége. Arra nem számított, hogy ő viszont érdekelheti a házmestert, annyira, hogy képes lesz megjegyzést tenni az úti céljára. Szóval a Kaánhoz megy, szögezte le Pazurik, s ahogy kiejtette a névelővel megfeyelt nevet, az arcán olyasmi suhant át, mintha azt mondaná, az is jó firma, aki ilyen aljaemberhez megy látogatóba. Honnét tudja, hogy Kaánhoz megyek, bosszankodott Simon, mehetnék bárkihez, minden emeleten három lakás van! Gőgösnek szánt mozdulattal fordította félre a fejét, hogy azt éreztesse, a személyzetnek ez a tényérbe mászó stílusa róla egyszerűen leperreg. Kaán fülébe már nyilván eddig is visszajutott, hogy a házmester a neve hallatán milyen pofákat vág a liftben, megpróbál hangulatot kelteni ellene, s ő, Simon, akaratlanul is Pazurik kezére játszott, de azzal nyug-

tatta magát, hogy Kaán már mindenképp valamiféle központi figurának lehet elkönyvelve, tudják róla, hogy nála így is, úgy is nagy a forgalom, Katz Simonnak azonban direkt jót tesz, ha jelentik, hogy ő, a gyanús mellékfigura, alighanem konspirációs céllal, látogatást tesz a legfőbb gyanúsítottnál.

Füllel is tisztán érzékelhető volt, hogy az öreg lift motorja valósággal szenved, ha működésre kényszerítik, és a fájdalmas csörömpölésekkel, csattogásokkal tulajdonképp panaszkodik, miközben följebb vonszolja magát. A lomhaságával azonban módot adott rá kezelőjének, hogy az utas besorolásán törje a fejét. Tehát a Kaánhoz megy, szögezte le újból, és hümmögött, oda sok költő jár, de maga, maga nem költő. Simon előbb megsértődött, aztán azt gondolta, ez tulajdonképp dicséret, a rosseb akar *költőiesen* extravagánsnak látszani. Szóval nem költő, de nem is az a másik fajta, a habókos könyvmoly, amelyikből szintén sok jár ide. De ha se nem ez, se nem az, akkor micsoda? Mit keres a Kaánnál? Élőszóban, még az írásos jelentés átadása előtt azt szokta mondani, némelyiket látnom se kell, szagról felismerem a fajtáját, s ami engem illet, látatlanba kiosztanék köztük minimó-kalkuló öt évet, és csak azután nézném meg, elkövettek-e valamit. Tévedés kizárva. Annál inkább bosszantotta ez a gombaformájú kis fickó, akin sehogy sem igazodik el. De ha a foglalkozás felől nem megy, cserkésszük be másfelől, kimondta hát azt az egy dolgot, amiben biztos volt, először teccik a házban járni. A *teccik a csínján bánás* jeleként hangzott el, mert Pazurik ösztöne azt súgta, hogy aki az egyik megszokott sémájába sem illik, annak dukál egy kis távolságtartás. Elég jó a *memóriám*, jelentette ki, és Simon alig bírta megállni, hogy ne vigyorodjon el, vagy gyertya vagy emlékezőképesség, ezt tessék eldönteni, mondta volna, ha meri, de Pazurik tovább lamentált, nem csomagot hoz, nem gázórát olvas le, szóval nem hivatalos ember. Eddig jó, de akkor micsoda? Elhagyták az ötödik emeletet, és a házmester egyszer csak felkiáltott, megvan, hát persze, mindent tudok már, maga kis ravasz! A hatodikra megy, de nem a Kaánhoz, a Kaán társbérőjének, a lovag Hammermannénak teccik a rokona lenni! Eltaláltam?

A lift megállt a hatodikon, de még mielőtt a fülke eltalálta volna, hogy hol lehet biztonságosan megállapodnia, ide-oda csöntörgette magát, kisebb lökéseket és rázkódásokat produkált, úgyhogy Simon azt gondolta, ha nem szakadunk le, ha nem a liftaknában kötünk ki, én, ateizmus ide, ateizmus oda, misét mondatok a Lehel téri Szent Margit-tempomban. Megvárta, míg megszűnnek a csituló utózórgések és halkuló kattogások, s akkor apró-

pénzt kotort ki a zsebéből, majd a tenyerébe bámulva töprengett, mennyit kéne adnia. Tétovázása furcsa módon nem fölényessé, hanem nyájassá tette Pazurikot, egy a többinél valamelyest előbbre tolt kétforintos láttán pedig megrázta a fejét, belást majd akkor teccik adni, ha éccaka leszek kicsöngetve. Utas felhozataláért egyetlen alzo grand jár, persze vannak, akik azt is sajnálják tőlem. Elkapta Simon csuklóját, és mélyen a szemébe nézett, azért mondom ezt magának, mert másmi-lyennek tetszik látszani, mint a Kaán társasága, akik a házmesteren akarnak spó-rolni. Hajnali négykor kicsöngetik az embert, egyébként nem tudom, miért csak éccaka lehet a világot megváltani. Szerintem, a tisztességes dolgokat nem olyankor szokás csinálni, a becsületes ember másnap munkába megy, és előtte megpróbálja kialudni magát, de mondjuk, ez nem rám tartozik, hanem az már az én dolgom, amit a kapupénzzel művelnek, vannak vagy tízen, és az a trükkjük, hogy míg az egyik fizet, a többi kislisszol a háta mögött, ingyen! Kérdeztem már tőlük, hogy miért csinálják, állítólag azért, mert szegény az eklézsia, de ezt mesélik a Kóbi-nak, én ugyanis látom, hogy borra, sörre, pálinkára mindig van pénzüik. Eleinte legalább megmondták, mit ünnepelnek, névnap van, vagy valamelyikük először jár itt, de lári-fári, látom én, hogy alkalom mindig van, csak éppen kapupénzre nem telik soha! És ha maga esetleg azt kérdezné, miért nem jelentem fel őket... Nem kérdezem, vágta rá Simon, és bocsánat, de megérkeztem, szeretnék kiszállni! Pazurik rendületlenül folytatta, azt felelném, rég megtettem a feljelentést, ott a pa-pír a házkezelősegnél, azt is kiszámoltam, mennyire rúg háromévi kapupénz. Par-don, vágott közbe Simon, és majdnem pardonyt mondott, de Pazurik nyilvánvaló testi fölénye visszatartotta ettől. Búcsúzásképp átadta az egyforintosát, és egyúttal megpróbálta lenyomni a liftajtó kilincset is, de neki nem sikerült, Pazurik tárta ki előtte az ajtót, akin tisztán látszott a megbántottság, amiért épp a történet javát nem mondhatta el. No, azért erő, egészség, köszönt el Simontól, és még ellátta egy hasznosnak vélt tanáccsal, lovag Hammermannéhez két rövid, egy hosszú a csöny-getés, de el ne tévessze, mert az egy rövid, két hosszúra a Kaán nyit ajtót.

Simon egyelőre nem nyomott sem ti-ti-tát, sem ti-tá-tát, ehelyett azon töprengett, amit a házmestertől hallott, mivel bemutatkozni jött, illetet volna hoznia legalább egy üveg bort, őt azonban semmi ilyesmire nem tanították meg. Soha nem járunk vendégségbe, gondolta, azt nem tudom, hogy a fater életében is így volt-e, de mióta a matter a saját bátyját leárusította, hozzájuk is én járok egyedül, és mert ők a gazdagok, nem várhatják, de nem is várják el, hogy költsék rájuk, most viszont én maradok itt szegényben, itt állok üres kézzel, karnyújtásnyira a szalontól, és nem tudom, hogyan merjek beódalogni? Ha csak... Ha csak Kaán nem fogja fel úgy a látogatásomat, hogy személyemben egy költőt hívott meg magához, márpedig mi egy költő legigazibb ajándéka? A vers, amit magával hozott. És én hoztam. Tudtommal vannak emberek, akik eredeti kéziratokat gyűjtenek, miért ne lehetne Kaán is ilyen? Miért ne gyűjtené (rémlött valahonnét, hogy az ilyesmit a jobb emberek teaurálásnak hívják), azoknak a kézíratait, akik az évek során megfordultak nála? Én ugyan még kezdő vagyok, de később talán híres leszek, s akkor egy teaurátor számára a mostani macskakaparásom még értékké is válhat. Baj akkor van, ha Kaán átlát a szitán, és rájön, hogy a verset ajándék helyett kapja. De még akkor is el lehet kerülni a blamát, hiszen szegénynek lenni ebben a körben nemhogy természetes, de egyenesen a tisztesség biztosítéka, úgyhogy nekem csak ügyesen kell alkalmaznom a szegénység egyezményes jelét. Az ember egyszerre húzza ki a nadrágja mindkét zsebét, és a két kifordított bélés egyértelművé teszi, hogy *nincs egy vasa se*. Ez a módszer beválhat, de meg is lehet járni vele, mert (ne felejtjük el), jelen lesz Bocsári meg Pakulár is, akik tudják, hogy ő nem *nimolista*, hiszen a ceppet a *kábépé* összejövetelein mindig Katz Simon állta, lévén hármójuk közül egyedül neki rendszeres fizetése. Eldöntendő, hogy Kaán lakásában inkább mire játsszon, mi rejti számára a kisebb kockázatot? Ezt higgadtan végig kéne gondolni, de úgy tűnik, nincs rá idő, mert a lépcsőház felől mind közelebbről hallatszik olyan emberek jellegzetes zihálása, akik a hat emeletet végig gyalog mászták meg, és fuldoklás közben sem szűnnek meg szitkozódni, a dühük pedig félre nem érthetően olyan valaki ellen irányul, aki (bár figyelmeztették) nem hallgatott rájuk, és oda, ahová ők konspirációs okból zihálva, gyalog felcaplattak, liften hozatta fel magát.

FEKETE NORBERT

KÖLCSEY FERENC NÉVHASZNÁLATÁNAK ISMERETELMÉLETI HÁTTERE¹

1813-ban Szemere Pál a *Remény* című szonettjét szétküldte levelezőpartnereinek, hogy megtudja véleményüket új művéről. A tudakolózásnak azonban meglehetősen furcsa módját választotta, mert többek között Kazinczynak Kölcsey műveként, míg Kölcseynek Helmezy Mihály alkotásaként továbbította versét. Ugyanarról a műről mind a ketten teljesen eltérő véleményt alkottak, ami az esztétikai ítélet szubjektivitásával szembesítette Kölcseyt.² Ezen felismerés következtében kritikai kijelentéseivel kapcsolatban ismeretelméleti spekulációkra kényszerült.

Ezek exponálására Szemere kínált alkalmat 1823-ban, amikor arra kérte Kölcseyt, hogy készülő kritikai folyóiratukba, az *Élet és Literaturába* szánt tanulmányát, amely a későbbiek során *Töredékek a vallásról* címen vált ismertté, saját maga lássa el recenzióval.³ Az ötlet elgondolkodtatta Kölcseyt, aki hamarosan el is fogadta, hogy vallási tárgyú szövegét egy más szemszögből közelítő bírálattal együtt publikálja. Eközben az is felmerült benne, hogy ezek a textusok milyen szerzői névvel, esetleg álnévvel vagy éppen névtelenül jelenjenek meg.⁴ Egy téma több szempontú megközelítésének igénye jelen esetben egyszerre vetett fel ismeretelméleti és szerzői névhasználati kérdéseket, amelyek életművének visszatérő problémájává váltak. A következőkben arra teszek kísérletet, hogy feltárjam Kölcsey ismeretelméleti gondolkodásmódjának és névhasználatának összefüggéseit.

KÖLCSEY FERENC ISMERETELMÉLETE

Kölcsey alapvetően abból indult ki, hogy a „filozófia történeteiből a vizsgálódó kételkedés [...] ki nem maradhatta”, azaz egyetlen állítás kapcsán sem érhetjük el a bizonyosság révén az áhított nyugalmat, mert minden állítással szemben egy hasonlóan legitimálható kijelentés állítható, így

- 1 A tanulmány az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-16-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.
- 2 BÉCSY Ágnes, *A szövegtől a szerzőig: Költészet és Kritika = A magyar irodalom története II: 1800-tól 1919-ig*, szerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, VERES András, Bp., Gondolat, 2007 (A Magyar Irodalom Története, 2), 58.
- 3 Szemere Pál (a továbbiakban: Szemere) Kölcsey Ferenchez (a továbbiakban: Kölcsey), 1823. márc. 26. = KÖLCSEY Ferenc, *Levelezés: II. 1820–1831*, s. a. r. SZABÓ G. Zoltán, Bp., Universitas, 2007 (Kölcsey Ferenc Minden Munkái), 44.
- 4 Kölcsey Szemeréhez, 1823. ápr. közepén = *Uo.*, 53–54.

gyakorlatilag minden törekvés szkepticizmushoz vezet. Ő ennek két típusát tartja számon, amely közül az egyik az akatalépszia, azaz „semmit tudni, ismerni s érteni nem lehet”, míg a másik a pürrhónizmus, amely szerint: „semmi sincs, aminek valósága és valótlansága felől egyforma fontosságú erősegekkel nem lehetne harcolni: az ember soha semmi állítást vagy tagadást egész bizonyossággal nem fogadhat el”⁵

Kölcsy számára a világ dolgaival kapcsolatos viszony kialakításában alapvető lett Descartes eljárása, aki antik elődjeivel szemben „bizonyosságot húz ki” a szkepszisből, vagyis nem a moralizálás eszközeként tekint rá, hanem a megismerés egyik lehetséges módjaként alkalmazza.⁶ Ezt a francia gondolkodó *A filozófia alapelveiben* a következőképpen foglalja össze: „[a]zért lenne igencsak hasznos, hogy hamisként vessük el mindazokat, amelyeknél a legcsekélyebb kételyt is képzelhetjük, hogy ha majd felfedezünk közöttük néhányat, amelyek ezen óvintézkedés ellenére is nyilvánvalóan igaznak tűnnek számunkra, számot vessünk azzal, hogy ezek egyszersmind a legbizonyosabbak és a lehető legkönnyebben megismerhetők is.”⁷ Kölcsy Descartes-tal szemben elfogadta azt, hogy filozófiai módszerekkel, vagyis a ráció segítségével nem tud kikerülni a szkepszisből. Ezek a megfontolások arra vezették, hogy más utakat keressen a probléma megoldására, és ez vette rá arra, hogy ugyanazt a jelenséget több szempontból is megvizsgálja.

Az ismeretelméleti probléma Kölcsy episztemológiájában gyökerezik, amit alapvetően jellemez az az ontológiai hipotézis, amelyet először az *Ízlésben* Démokritosz nyomán a „[h]ol fekszik a' való?” kérdés formájában tesz fel, amire a következő feleletet adja: „[f]ekszik, de a' kút fenekén!”⁸ Az idézetből kiderül: feltételezte, hogy a valóság megismerése az ember számára lehetetlen, ugyanakkor nem volt hajlandó lemondani az egyetemesség tételezéséről. Mindezt jól mutatja a kút metaforája is, ahol a mélybe bámuló csak sejtheti a víz felszíne alatt, a sötétben fekvő tárgyat, de annak pontos érzékelésére nem képes.

Kölcsynél az érzés középpontja a metaforaként említett szív, amelyhez az érzékszervek továbbítják a külvilág ingereit, de maga képes észlelni olyan dolgokat is, amiket az érzékszervek felfogni képtelenek. Ez utóbbi érzetek, amelyek alatt elsődlegesen vallási, morális, illetve esztétikai tapasztalatok értendők, helyessége a filozófiai vizsgálódás segítségével még kevésbé ellenőrizhető, hiszen ezek az élmények nem fizikai érzékelés során jutnak a lélekbe.⁹ Kölcsy irodalomkritikai gondolkodását ezeknek a gyakorlatilag a maguk teljességében az ember számára az érzékszervi tapasztalás által felfoghatatlan dolgokkal, vagyis a „jónak, szépnek, nagyknak és valóknak egyetemi principiumival” alapozta meg.¹⁰ Ezek „mindig és mindenütt ugyanazok”, de a személyes meghatározottságok, mint a „közönséges és magányos nevelés”, „vallás és polgári alkotmány, [...] fonák észrevételekből eredt principiumok

5 KÖLCSEY Ferenc, *Görög filozófia* = *Uő Összes művei*, I, s. a. r. SZAUDER Józsefné, SZAUDER József, Bp., Szépirodalmi, 1960, 1000.

6 KÖLCSEY Ferenc, *Des Cartes' Philosophica Principia-inak extractusa: Rövid értekezés Cartesius' skepsiséről és marginális jegyzésekkel*. 1810. = *Uő Kiadatlan írásai 1809–1811: Kölcsy és Kállay Ferenc műhelyének kézírataiból*, s. a. r. BÁNHEGYI György, SZAUDER József, SZAUDER Józsefné, Bp., MTA Irodalomtörténeti Intézet, 1968 (*A Magyar Irodalomtörténet Forrásai – Fontes ad Historiam Literariam Hungariae Spectantes*, 8), 213.

7 René DESCARTES, *A filozófia alapelvei*, ford. DÉKÁNY András, Bp., Osiris, 1996 (Osiris Könyvtár: Filozófia), 25.

8 KÖLCSEY Ferenc, *Ízlés* = *Uő, Irodalmi kritikák és esztétikai írások I, (1808–1823)*, s. a. r. GYAPAY László, Bp., Universitas, 2003 (Kölcsy Ferenc Minden Munkái). Vö.: KÖLCSEY Ferenc, *Parainesis Kölcsy Kálmánhoz* = *Uő, Erkölcsei beszédek és írások*, s. a. r. ONDER Csaba, Bp., Universitas, 2008 (Kölcsy Ferenc Minden Munkái), 63; *Uő, Des Cartes'...*, i. m., 212.

9 GYAPAY László, „A' tisztább ízlésnek regulájával”: *Kölcsy kritikus pályakezdése*, Bp., Universitas, 2001 (Klasszikusok), 120–121, 128–129.

10 KÖLCSEY, *Kritika* = *Uő Összes művei*, i. m., 682; Vö.: GYAPAY, i. m., 117–118.

és szokások itt ott elhomályosítják”¹¹ Kritikusként ítéleteit az említett, nem tapasztalaton alapuló észlelés alapján mondja ki, ellenben kritikaelmélet-íróként az egyetemi princípiumok és az egyéni meghatározottságok közötti ellentétet igyekszik feloldani.¹² Mivel szerinte a „szép [...] minden kor, hely és éghajlat embereiben egyforma alapvonásokkal tündöklött. Következik, hogy az, aki a józan ízlés magvait keblében hordja [...] nyomos studium által kifejtve, készíthet magának bizonyos egyetemi, de személyiségi sajátságok s szokásba ment formák által félre nem vezetett mértéket, amit saját és idegen művekre csalogás félelme nélkül alkalmaztathat”.¹³ Kölcsey kritikaelméletében tehát egyértelműen feltételezte egy „egyetemi értékű alapokon épült” kritika megvalósításának lehetőségét.¹⁴ Ez úgy lehetséges szerinte, hogy a recensens kritikusi tevékenysége során a „genie-munkák[ból]” hoz létre egy kánont, amely alapján képes kinyerni az esztétikai szabályokat, amelyek nem a „[k]ritikusnak agyából, hanem a’ természetből” származnak.¹⁵

„Valahányszor az ember a világ eredetéről s az istenségről tanakodott: mindannyiszor, habár homályosan, habár nem tudva is saját magából indúla ki. Világeredetet nyomozott, hogy abban önnön származását feltalálhassa; istenségről ohajtott ismeretet, hogy benne tulajdon sorsának vezérét imádnia lehessen.” – írja a *Görög filozófiában*, ami jól mutatja, hogy a pürrhónizmus következtében fellépő ismeretelméleti bizonytalanság hatására kijelentéseit csak a saját nézőpontjából megfogalmazva tarthatta legitimnek.¹⁶ Ismeretelméletében az ember „eleve önmaga létéből kiindulva” kérdez rá azokra a problémákra, amelyekre választ kíván kapni.¹⁷ Kölcsey figyelembe veszi a gondolkodás korlátait, és az ismeretelméleti megfontolásainak középpontjába a *homo mensura*, vagyis minden dolog mértéke az ember, látószögét állítja.¹⁸ Pontosan ezért fogalmazta meg recenzióiban közölt ítéleteit egy bizonyos nézőpontból és feltételes mondatokban.¹⁹ Ezt példázza a Csokonairól írt kritika következő részlete is: „[a]zon Aesthetikus, ki Cs[okonai]ról szoll, kénytelen a’ nagyobb publicum’ értelmé-

11 Uo., 661.

12 GYAPAY, i. m., 132.

13 KÖLCSEY, Kritika, i. m., 682.

14 Uo., 662.

15 KÖLCSEY Ferenc, *Jegyzetek a’ Kritikáról és Poesisről* = Uő, *Irodalmi kritikák...*, i. m., 33.

16 KÖLCSEY Ferenc, *Görög filozófia* = Uő *Összes művei*, i. m., 1010.

17 S. VARGA Pál, *Ész és hit: Adalékok a 18–19. század fordulójának vallásbölcseleti vitájához* = Uő, *Az újraszöött háló: Kulturális mintázatok szerepe a felvilágosodás utáni magyar irodalomban*, Bp., Ráció, 2014, 117–118.

18 S. VARGA Pál, *A Vanitatum vanitas és a Nemzeti hagyományok* = Uő, *Az újraszöött háló: Kulturális mintázatok szerepe a felvilágosodás utáni magyar irodalomban*, Bp., Ráció, 2014, 150–151.

19 GYAPAY László, *A bíró, a kertész és a kritikus: Metaforák Kölcsey kritikai írásaiban* = *Színjáték-költészet: Tanulmányok a nyolcvanéves Kilián István tiszteletére*, szerk. CZIBULA Katalin, DEMETER Júlia, PINTÉR Mária Zsuzsanna, Bp.–Nagyvárad, Partium–Protea Egyesület–reciti, 2013, 374.

vel megvívni, azonban *ha* állításai a' tisztább ízlésnek regulájával ellenkezni nem fognak, nem leszen oka hogy akarki előtt is megpirúljon.” [Kiemelés tőlem. – F. N.]²⁰ Jól látható, hogy ebben az esetben „a' tisztább ízlés regulájával” átitatott nézőpontból megfogalmazott ítéletről van szó, így a szöveg csak ebből a látószögből nézve kíván érvényes lenni. A feltételeesség alkalmazása logikailag nem zárta ki azt, hogy az adott problémát más, az övétől eltérő nézőpontokból is meg lehet vizsgálni.²¹ Mindebből következik, hogy lehetségesnek tartotta más látószögek létét is, amelyeket *elvieken* egyenrangúnak tartott egymással. Ezt hangsúlyozza a *Mohács*ban a következőképpen: „[m]inden ember saját szemüvegével nézi a' világot; 's ki tudná meghatározni, ki tart jobb szemüveget? A' vizsgáló e, vagy az ábrándozó? Legyen, mint akar. Az ábrándozó legalább a' magáét rosszabbnak nem hivé”²² Látható, hogy Kölcsey alapvető attitűdjéhez hozzátartozott a szkepszissel való folyamatos szembenézés, ami során markánsan kiállt saját hite mellett. Az ábrándozó nézőpontját ugyanannyira legitimnek és védhetőnek tartotta, mint a többit, ami lehetővé tette számára az ismeretelméleti szkepszis mellett az offenzív megnyilatkozás lehetőségét, sőt kötelességét is.

A *Mohács*ban feltűnő nézőpontok gyakorlatilag megfeleltethetők a megismerés eltérő módozatainak²³, amelyek fontos szerephez jutottak Kölcsey ismeretelméleti írásaiban. Ezeket a módszereket vizsgálta a *Görög filozófia* és a *Töredékek a vallásról* című tanulmányaiban, amelyek szerint a vallás és a bölcsélet tárgya „eredetiképpen” ugyanaz: „Isten, világ, lélek, erkölcsiség, boldogság”. A fő különbséget abban látta, hogy a feltett kérdések kapcsán a „religió bennünket *megnyugtatni*, a filozófia pedig *megelégtíteni* törekszik”²⁴ Végül a vállalhatónak gondolt állítások a filozófiában éppen úgy a hitre támaszkodnak, mint a vallásban, mivel a maga által megfogalmazott problémákat képtelen megválaszolni,

20 Uő, Csokonai Vitéz Mihály' munkájának kritikai megítéltetések = Uő, *Irodalmi kritikák...*, i. m., 39.

21 GYAPAY, A bíró..., i. m., 373.

22 Uő, *Mohács* = Uő, *Erkölcsei beszédek...*, i. m., 34.

23 S. VARGA Pál, A „hideg, vizsgáló ész” s a „szeretettel tölt szív” tudománya: Ismeretelméleti pozíciók Kölcsey Ferenc gondolkodásában = *Mesterek, tanítványok: Ünnepi tanulmánykötet a hetvenéves Csetri Lajos tiszteletére*, szerk. SZAJBÉLY Mihály, Bp., Magvető, 1999, 283.

24 Uő, *Görög filozófia*, i. m., 998. Fölöttébb érdekes a *megnyugtat* „[e]szközli, hogy valakinek háborodott kedélye megnyugodjék, különösen, hogy félelme, kétkedése, haragja megszűnjék” (CzF, IV/1, 325.), illetve a *megelégtít* „[e]szközli, hogy valaki megelégedjék, hogy többet ne kíváncsion” szavak használata (CzF, IV/1, 204–205.). Az utóbbi kapcsán a szótár a megelégtik szóhoz igazít minket: „kedélye oly állapotban van, melynél fogva különös vágyai, kívánságai nincsenek, s jelen helyzetében teljesen megnyugszik, am. jól lakik” (CzF, IV/1, 205.). A Magyar Irodalmi és Könyvelv Nagyszótárának korpusza/ Magyar Történelmi Korpusz (<http://www.nytud.hu/hhc/> – 2015. aug. 16.) 18–19. századi példái is leginkább ezt a fizikai dimenziót emelik ki. Ezek szerint a vallás a lelket csendesíti le, míg a filozófia sokkal inkább fizikai értelemben próbál megnyugtatni.

ami egyenesen szkepszishez vezet.²⁵ A *Töredékek*ben Pierre Bayle metaforájával élve a filozófiát olyan „nagyon emésztő porokhoz” hasonlítja, amelyek „a sebben elromlott húst megemészten, az elevenig rágnák magokat, emészténék a csontot, s a velőig hatnának”. A filozófiai kérdések felvetése során folyamatosan a végtelen regresszus problémájába ütközik, és így bár „megcáfolja először a tévelygést, de itt meg nem áll, hanem az igaz ellen indul, s ha fantáziája szerint engedjük cselekedni, oly messze megyen, hol nem tudja többé, hol van, nem tudja többé, hol nyúgodjék meg”.²⁶ Mindebből az következik, hogy Kölcsey szerint vallás és filozófia közül csak az előbbi teremthet értékminőséggel bíró, megnyugtató világképet, míg az utóbbi erre képtelen, és gyakorlatilag eltéved a kérdései megválaszolása során. Az *Iskola és világban* így ír erről a problémáról: „[h]a minden systemákat megvetünk, örök bizonytalanság, 's tudatlanságunk kínzó értelme lesz hóhérunk: ha valamellyiket elfogadjuk, bizonyosságunk' kútfeje úgy sem lesz egyéb mint tudatlanság”.²⁷ Jól látható, hogy a filozófus, a hideg vizsgáló a bölcsélet segítségével nem juthat el az igazsághoz, ahogyan a vallási tanító, vallásalapító sem. Ez utóbbi azonban „az istenség s az istenséghez kötetett ideák[at]”, amelyeket „ezerféleképpen megcsonkított, kitoldozott, s önmagával ellenkezésbe jött hagyományok” alkotnak, „tisztító és formáló kezek alá vette”, és ezekből igyekszik „[m]egfoghatóvá tenni egy felső valóságnak lételet”. A vallásalapító a hagyomány különböző részeiből képes egy újabb hitrendszert létrehozni, ami éppen úgy igazolhatatlan, de ő ettől függetlenül tud hinni az alapanyagként használt tradíciónak, mert közben „vagy felette vagy kívül volt a filozófiai kételkedő vizsgálatnak”. A szkepszis figyelmen kívül hagyásával pedig meg tudja valósítani a „[h]it és belső nyugalom”, azaz a vallás alapvető céljait.²⁸

A religio Kölcsey gondolkodásában nem a filozófiai vizsgálódáshoz fekszik közel, hanem sokkal inkább a költészethez.²⁹ Ez szintén jelentős gondolkodásában, mert ahogyan az *Iskola és világban* levezette, a „szép mesterségekben élő ember” is azok közé tartozik, aki tevékenységével eljuthat a nyugalom állapotába.³⁰ A költő, az ábrándozó az, aki a költészet segítségével képes lehet eljuttatni a befogadót a vallásoshoz hasonló nyugalmi állapotba, amit a filozófiai vizsgálódás nem tud elérni.³¹ A poéta számára a „lelkesezés pillantatiban” a fantázia és az érzés segítségével „sötét-tisztában, homályon általsúgárzó gloria közt tetszik fel a természet”. Nem állítja azt, hogy a költő hozzáfér valamilyen igazsághoz, munkáját sokkal inkább csak „sejdtései borongás közt” végzi. Amíg a *Töredékek*ben a vallásalapító céljának azt tartja, hogy megfoghatóvá tegye a transzcendens szférát, addig a *Nemzeti hagyományokban* a költővel kapcsolatban már másképp fogalmaz. A poéta ihletett állapota gyakorlatilag hasonló a „fejlteni kezdő fiatalka lélek[hez]”, aki azonban az idő előrehaladtával (ahogyan az egész népek és nemzetek is) fokozatosan elveszíti a fantázia teremtő képességét, hogy belépve a férfikorba ennek helyét a racionális gondolkodásnak adja át. A költő ez alól kivétel, mert ő ihletett állapotában férfikorában is a „tapasztalás nyomvasztó vilá-

25 KÖLCSEY, *Görög filozófia*, i. m., 999; Uő., *Töredékek...*, i. m., 1077–1078.

26 Uo., 1069.

27 Uő., [*Iskola és világ*] = Uő., *Erkölcsei beszédek...*, i. m., 9.

28 KÖLCSEY, *Töredékek...*, i. m., 1076–1077.

29 S. VARGA Pál, *A nemzeti költészet csarnokai: A nemzeti irodalom fogalmi rendszerei a XIX. századi magyar irodalomtörténeti gondolkodásban*, Bp., Balassi Kiadó, 2005, 420.

30 KÖLCSEY, [*Iskola és világ*], i. m., 9–10.

31 S. VARGA Pál, *A „hideg vizsgáló ész” s a „szeretettel tölt szív” tudománya: Ismeretelméleti pozíciók Kölcsey Ferenc gondolkodásában = Mesterek, tanítványok: Ünnepi tanulmánykötet a hetvenéves Csetri Lajos tiszteletére*, szerk. SZAJBÉLY Mihály, Bp., Magvető Kiadó, 1999, 304–305; KÖLCSEY Ferenc, *Nemzeti hagyományok* = Uő. *Összes művei...*, i. m., 523.

gából kikapva él”.³² Ebben a helyzetben a poéta maga is a vallásalapítóhoz hasonló, aki a fantázia és az érzés segítségével közelebb viheti a befogadót az ontológiai kérdések megválaszolásának lehetőségéhez, amivel egyúttal megvalósulhat a nyugalmi lelkiállapot is. Mindebből jól látható a *Mohácsban* szereplő „a’ magáét roszabbnak nem hivé” kitétel is, ami arra utal, hogy Kölcsey saját meggyőződése szerint inkább a költő, vagyis az ábrándozó felé hajlik. Összességében értekezései kapcsán egy újabb pozíció felvétele izgalmas kihívásnak bizonyulhatott számára, de lényegében nem befolyásolhatta saját hitét.³³

Az egyes kérdések esetében azonban több ismeretelméleti pozíció felvételére tett kísérletet, és ezekből a ráció szempontjából nem kielégítően bizonyítható nézőpontokból fogalmazta meg egyrészt saját álláspontját, másrészt az ettől különböző, lehetséges és legitim véleményeket. Egész életműve során foglalkoztatta ez a probléma, ezért gyakran ütköztetett ellentétes nézőpontokat értekező- és szépprózájában, valamint költészetében egyaránt.³⁴ Ez magával hozta személyiségének megsozorozását, amelyhez szüksége volt az álnévhasználatra.

NÉVHASZNÁLAT AZ ISMERETELMÉLET TÜKRÉBEN

Az újabb pozíció felvételének lehetősége Kölcseyt arra sarkallta, hogy ne utasítsa el Szemere a *Töredékek* kapcsán felmerült kérését. Kölcsey első válaszában csak románcai önrecenzióját vállalta, ugyanakkor a cikk önbírálatától elhatárolódott, mert egyrészt tartott a cenzortól, másrészt el akarta kerülni, hogy a diskurzusba – a nyelvújítás vitáihoz hasonlóan³⁵ – felkészületlen és felingerelt vitapartnerek kapcsolódjanak be. Ebben a szituációban a „[c]siklandós [...] tárgy ‘s a’ recensio” valóban „csak roszat okozhat[ott]” volna.³⁶ A kritika elkészítéséhez végül mégis kedvet kapott, hiszen mint írja: „a’ Recensio nem lenne kevésbé interessan, mint maga a’ munka”.³⁷

A bírálat megírásának belső kényszere Kölcseyt névhasználatának átgondolására ösztönözte. 1823-ban még saját nevével ellátva küldte Szemerének a *Töredékek* eredeti szövegét, és annak nyomtatásban való közlését az ő ítéletére bízta, azzal a megkötéssel, hogy a lehetséges fogadtatásról titokban érdeklődjön. Levelében csak a tanulmány szignózásáról tett említést, így az nem világos, hogy a készülő önrecenziót miképpen írta volna alá.³⁸ A két barát következő levelei tájékoztatnak arról, hogy Kölcsey komoly előkészületeket tett az önrecenzió elkészítésére, de végül

32 Uő., *Görög filozófia*, i. m., 1076; Uő., *Nemzeti hagyományok*, i. m., 491–492, 494.

33 Uő., *Mohács*, i. m., 34; Stanley FISH, *Bizonyítás vagy meggyőzés: a kritikai tevékenység két modellje*, ford. BECK András = *Az irodalom elméletei*, III, szerk. THOMKA Beáta, Pécs, Jelenkor Kiadó, 1997, 5–26.

34 KÖLCSEY Ferenc, *A’ férj-ölő* = Uő., *Szépprózai művek*, s. a. r. SZILÁGYI Márton, Bp., Universitas, 1998 (Kölcsey Ferenc Minden Munkái), 43–52; Uő., *A’ gyilkos anya* = Uo., 53–63; Uő., *A’ vadászlak* = Uo., 64–91; Uő., *Vanitatum vanitas* = Uő., *Versek és versfordítások*, s. a. r. SZABÓ G. Zoltán, Bp., Universitas, 2001 (Kölcsey Ferenc Minden Munkái), 116–118; Uő., *Zrínyi éneke* = Uo., 157–158; Uő., *Zrínyi második éneke* = Uo., 176–177.

35 Kölcsey Kazinczy Ferenchez, 1817. jún. 11. = KÖLCSEY Ferenc, *Levelezés I, (1808–1818)*, s. a. r. SZABÓ G. Zoltán, Bp., Universitas, 2005 (Kölcsey Ferenc Minden Munkái), 567–568.

36 Kölcsey Szemeréhez, 1823. ápr. 6. = KÖLCSEY, *Levelezés II...*, i. m., 49.

37 Kölcsey Szemeréhez, 1823. ápr. közepén = Uo., 54.

38 Kölcsey Szemeréhez 1823. ápr. közepén = Uo., 53–54.

a cenzúráztatás nehézségei miatt az értekezés e nélkül és Cselkői álnéven jelent meg 1827-ben az *Élet és Literaturában*.³⁹ Nem zárható ki, hogy az esztétikai-kritikai folyóiratban 1826-tól feltűnő anagrammatikus Cselkői név Szemere Pál alkotása volt, hiszen a *Töredékek* kapcsán maga Kölcsey hatalmazta fel a névadásra.⁴⁰ Szemerétől a névjáték amúgy sem állt távol.⁴¹ Bármelyikük is hozta létre az álnevet, annak célja nemcsak a háborgó protestánsok vagy a katolikusok előli bujkálás volt, hanem sokkal inkább tekinthető egy olyan névnek, amely a gyakorlatba ültethette át Kölcsey ismeretelméleti gondolkodását. Az álnévvel ugyanis megkonstruálódott egy fiktív tanulmányíró, akinek a kijelentéseit mindenképpen kritikával kell kezelni, amire a pszeudonimában megtalálható *csel*⁴² szó is felhívja a figyelmet. A *Töredékek*hez tervezett önrecenzió egy másik nézőpontból vizsgálta volna az adott kérdést, ha elkészül. Egy téma több nézőpontból való vizsgálata azonban megjelenik Kölcsey más az *Élet és Literaturában* megjelent műveiben is, amelyekben továbbá szorosan összefonódik a megkettőzött személyiség és az álnév problematikája.

Ez a gyakorlat többek között megtalálható a később *Kritika és antikritika* címet kapó szövegben, ami eredetileg az *Élet és Literaturában* megjelent Cselkői álnévvel ellátott kritika (*Körner Zrínyijéről*) második lábjegyzeteként, fiktív olvasói levélként névtelenül jelent meg.⁴³ A jegyzet azon a ponton tűnik fel, amikor a recenzióban Cselkői/(Kölcsey) felemlegeti, hogy méltatlannak érezte, hogy reagáljon az érdemi vitára képtelen Berzsenyi feleletére.⁴⁴ Ezzel megfelelően fel lett vezetve az anonim szerző nézőpontja, aki arra tesz kísérletet, hogy Kölcsey, a kritikus és Berzsenyi, az antikritikus összeütközését egy fiktív olvasói levélíró (elviékben) elfogulatlan nézőpontjából „hideg vérrrel” vizsgálja meg. Azzal az előfeltevéssel teszi mindezt, hogy ezáltal „tanúságot vehet a’ szemlélő magának, midőn a’ felingerlett emberiséget látja munkálkodni! A’ felingerlett fej előtt minden dolog elváltoztatja saját természetét, színét, relációját; s idegen állapotban jelen meg.”⁴⁵ Ezzel a fiktív olvasói levél a korabeli kritikai tónust támadó szövegek stílusát imitálva Berzsenyit és Kölcseyt egyaránt elmarasztalja, amiért írásaikkal „[a]’ helyett, hogy a’ [...] fátylát gyujtanának a’ józanabb ízlésnek: pört és makacs megátalkodottságot okoznak”.⁴⁶ Érdemi diskurzus, amely megvalósítaná a kritika a korban alapvetően elvárt ízlésnevelő és tanító funkci-

39 Kölcsey Szemeréhez 1823. júl. 12. = *Uo.*, 80–81; Szemere Kölcseyhez 1823. ápr. 26. = *Uo.*, 58–59, Kölcsey Szemeréhez 1823. máj. 11. = *Uo.*, 67–68; Szemere Kölcseyhez 1823. jún. 12. = *Uo.*, 72; Kölcsey Szemeréhez 1823. jún. 27. = *Uo.*, 74, 76; CSELKÖVI [KÖLCSEY Ferenc], [*Töredékek a vallásról*] = *ÉLit*, [szerk. KÖLCSEY Ferenc, SZEMERE Pál], Pest, Trattner, 1827, 24–46.

40 Kölcsey Szemeréhez, 1823. ápr. közepén = KÖLCSEY, *Levelezés II...*, i. m., 53.

41 KÖLCSEY, *Erkölcsei beszédek...*, i. m., 118–119; KÖLCSEY, *Irodalmi kritikák...*, i. m., 516–544.

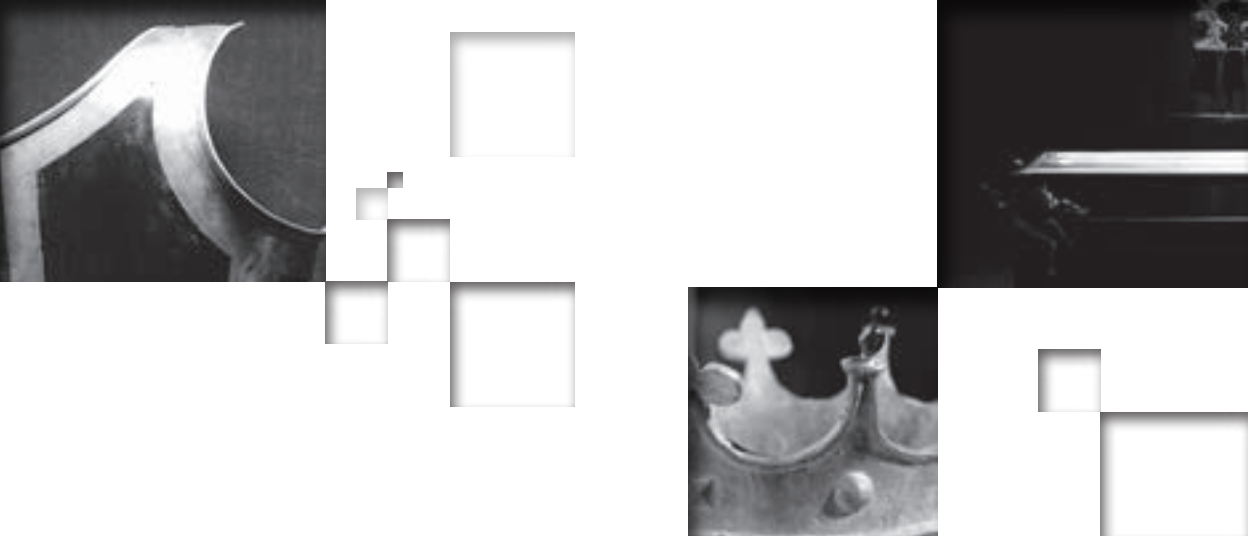
42 CzF, I, 932.

43 [KÖLCSEY Ferenc, SZEMERE Pál?], [*Kritika és antikritika*] = *ÉLit*, [szerk. KÖLCSEY Ferenc, SZEMERE Pál], Pest, Trattner, 1826, 174–183.

44 CSELKÖVI [KÖLCSEY Ferenc], [*Körner Zrínyijéről*] = *ÉLit*, [szerk. KÖLCSEY Ferenc, SZEMERE Pál], Pest, Trattner, 1826, 174.

45 [KÖLCSEY, SZEMERE], i. m., 181.

46 *Uo.*, 175.

óit, nem valósult meg a felek között, sőt kijelentéseikkel kölcsönösen beleestek a személyeskedés csapdájába. Ezt alátámasztandó mind Kölcsey kritikájából, mind Berzsenyi *Észrevételek Kölcsey' Recenziójára* című művéből a fiktív szerző egyaránt hoz példákat, viszont nem taglalja érdemben, hogy a diskurzusnak miről kellett volna szólnia, hogy az alapvető nevelői feladatot be tudja tölteni. Az látható, hogy a független pozícióból egyaránt értelmetlennek tartja a szerzői nevekkel csupán reprezentálni kívánt korabeli kritikai és antikritikai műfajokat, amelyek szerinte érdemben nem viszik előre az irodalmi életet, csak köztudott dolgok megfogalmazását viszik véghez, sőt feszültségkeltő hatásukkal megosztják a literátorokat.

A fiktív szöveggel szemben Cselkövi recenziójának második, elméleti megfontolásait közreadó levelével a bírálat műfaja mellett érvel, így a két szöveg, mint a korabeli kritikaelmélet egymásnak ellentétes véleményei egyszerre jelennek meg az olvasó előtt. Cselkövi elismeri, hogy a kritikus csak akkor kerülheti el a recenzeálásból fakadó problémákat, ha hallgat. Ez azonban elfogadhatatlan számára, ugyanis a kritikát hasznos műfajnak tartja, ami felismerhetővé teszi a hibákat a befogadók számára, valamint újabb távlatokat nyit meg a literatúrában.⁴⁷ A kijelentések személyeskedésként való értésére, vagyis a kritikusi elfogultság problémájára, ami gyakori vádpont volt a műfajjal szemben, a következőképpen reagál: „minden Recensens csak azt érezteti velünk, hogy az ő individuális ítélete millyennek találta a' kéz alatti művet”.⁴⁸ Ezzel azt hangsúlyozza, hogy a kritikus ítélete egy bizonyos ismeretelméleti nézőpontból megfogalmazott vélemény, ahol a recenzens önmaga meghatározottságait teljes mértékben levetkezni nem tudja, és ezért az elfogulatlan ítélkezést lehetetlennek tartja: „[a]z ember mindig ember marad, az Íróban, a' Kritikusban, az Olvasóban egyformán. Ha reméled, hogy a' író a' kritikus által megtérítettessék, hogy a' kritikus a' maga csálhatatlanságát szerény kétség alá vegye, s' hogy az olvasó a' kettőről részrehajlás, és előítélet nélkül hozzon ítéletet: úgy lehetetlenséget reméltél.”⁴⁹ A felvetett problémák megválaszolását pedig egyértelműen az olvasóra bízta: „Te, azok közé tartozol, a' kik szeretnek gondolkozni, s' a' gondolkozó fej gyakran csekély útmutatás által szép felfedezésekre vezettetik: s' én ohajtom, hogy ezernyi parányi vizsgálatokon valami fontosabb resultatumokra juthass el.”⁵⁰ Ez a törekvés pedig összecseng az Élet és Literatúra főbb célkitűzéseivel, vagyis az önálló gondolkodásra és véleményalkotásra való biztatással: „[a]' gondolkodó fej ítéletet hoz a' resultatumokról a' principiumokra és viszont: s' az ilyenekre nézve Montesquienek tanácsát kö-

47 CSELKÖVI [KÖLCSEY], *i. m.*, 181–183.

48 *Uo.*, 185.

49 *Uo.*, 187.

50 *Uo.*, 188.

vetnünk illik: nem mondani el mindent; 's a' mit mondunk is, csak azért mondani el, hogy az Olvasó gondolkodásra ébresztessék.”⁵¹ Mindebből következik, hogy az itt felmutatott különböző nevekkal ellátott vagy éppen névtelenül megjelenő nézőpontok tétje alapvetően az olvasó egyéni – a Kölcsey ismeretelméleti megfontolásai alapján lehetségesnek tartott – kritikai attitűdjének kialakítása.⁵²

Kölcsey *Előbeszéd* című satirikus írása, amely a „minden darabnak, melyet a' Publicum elébe ad, recenseálatni kell”, az Élet és Literatura szerkesztési gyakorlatát alapvetően meghatározó szemerei elv paródiájaként is olvasható, szintén kapcsolódik a *Töredékek* által felvetett episztemológiai és névhasználati problémához. A könyv nélküli *Előbeszéd* három szorosan összetartozó, egymást működtető, ugyanakkor elbizonytalanító szövegből áll, amelyek külön névvel ellátott narrátorai egy-egy ismeretelméleti pozíciót képviselnek. Az első, végül is a könyvnélküli előbeszéd narrátora, a literatúrához nem értő, dilettáns Dörgényfalvi Dörgény Andor, aki megnyilatkozásaival (tudtán kívül) a kor irodalmi életét gúnyolta ki. A második beszélő A' Redactio, aki interpretálja Dörgényfalvi szövegét, ugyanakkor arról értesít, hogy a könyv, amelyhez az előbeszéd íródott, nem fog elkészülni, mivel tudomása szerint a szerző élethelyzete megváltozott, és már nem kíván a magyar literatúrával foglalkozni. A harmadik beszélő Cselkövi, a fiktív kritikus, aki a vonatkozó teória hiánya és az irodalmi küzdelmekbe való belefáradás miatt feladja a kritika megírását, és a szövegek interpretációját az olvasóra bízta, miközben támogatja a szerzőt műve elkészítésében. A három személyiség kijelentései egymást erősítik, elbizonytalanítják, illetve a folyamatos visszacsatolással körkörösén működtetik a szövege(ke)t. Az olvasó nem tud meggyőződni egyik nézőpont hiteléről sem, végül Cselkövi hatására magára

51 [KÖLCSEY Ferenc], [Mottó] = ÉLit, [szerk. KÖLCSEY Ferenc, SZEMERE Pál], Pest, Trattner, 1826, 3.

52 KÖLCSEY, *Előbeszéd*, i. m., 121; FENYŐ István, *Egy különös és különleges folyóirat: az Élet és Literatura* = FRIEDRICH Ildikó, *Élet és literatura, Muzáron 1826–1833: Repertórium*, Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum, 1991, 9–10; ZÁKÁNY TÓTH Péter, 1826: *Elkülönülő irodalmunk kezdetei: Megjelenik az Élet és Literatura = A magyar irodalom...*, i. m., 156, 161–162; MESTER Béla, *Szemere Pál Élet és Literatúrája = A romantika terei: Az irodalom, a művészetek és a tudományok intézményei a romantika korában*, szerk. GURKA Dezső, Bp., Gondolat, 2009, 47; FÓRIZS Gergely, *Kontextusok az Élet és Literatura önértelmezéseihez = Margonauták: Írások Margócsy István 60. születésnapjára*, szerk. AMBRUS Judit, BÁRÁNY Tibor, CSÖRSZ Rumen István, HEGEDÜS Béla, VADERNA Gábor, TESLÁR Ákos, Bp., reciti, 2009, 91–95, 102.

hagyva arra kényszerül, hogy saját maga véleményét alakítsa ki.⁵³ Kölcsey mindezzel kicsiben modellezi és egyben parodizálja az Élet és Literatura elveit. A folyóiratban használt nevek, álszemélyiségek (Cselkövi, Dörgényfalvi Dörgény Andor, A' Redactio vagy éppen a névtelenség) különösképpen ráirányítják az ismeretelméleti többszólamúságra a figyelmet, miközben az olvasót saját, önálló gondolkodásmódjának kifejtésére ösztönzik.

*

Kölcsey ismeretelméleti megfontolásai alapvetően abba az irányba mutatnak, hogy egy-egy ítélet meghozatala csak egy bizonyos pozícióból tartható igaznak. Emellett azonban feltételezte különböző, elviekben egyenrangú látószögek létét, amelyek felvételéhez szüksége volt a névhasználat segítségével megkonstruált ellentétes pozíciókra, ahonnan más szemszögből tudott vizsgálni egy-egy számára fontos problémát. Ez azonban nem jelentette azt, hogy teljesen függetleníteni tudta és akarta volna magát saját antropológiai meghatározottságaitól és hiteitől, vagyis tudatában volt elfogultságának, sőt ennek leküzdését a látószögekkel való kísérletezés kapcsán alapvetően lehetetlennek tartotta. Gondolkodása ez alapján éles ellentétben állt azokkal a korabeli kritikaelméleti álláspontokkal, amelyek a bírálatok alapvető feltételeként az elfogulatlanságot határozták meg. Kölcsey azonban nem adja fel a vágyát, hogy befolyásolja az olvasót, annak ellenére, hogy kijelentéseit filozófiaiilag nem tudja alátámasztani.

53 KÖLCSEY Ferenc, *Előbeszéd* = *Uő, Irodalmi kritikák...*, i. m., 110–121; ONDER Csaba, *A klasszika virágai: anthologia, praetexta, narratíva*, Debrecen, Kossuth Egyetemi, 2003, 128–131.

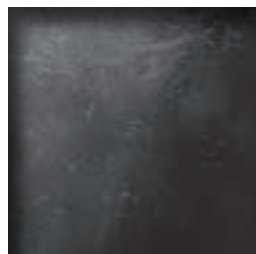
SZÁSZI ZOLTÁN

FÉL-VIDÉKI LEVELEK

Fánkkirályság, te! Hallod-e, Fridolin!

Kinéztél-e mostanság úri jó kedvedben csak úgy az ablakon? Ha igen, láttad-e mi volt farsang elején? Micsoda jó kis puhaság! Tédig a hó! Ilyen is rég esett meg, hogy ennyi pihe szakadt le ránk! A macskák prüszköltek, a kutyák morogtak, a kismalac tokáig túrta maga előtt a szikrázó fehérséget, a gyerekek meg visonganak a csillogó fehérségért, pedig én, a vén, ha nem is akartam elrontani az örömeiket, míg sepergettem a havat, azzal biztattam a felszálló jégszikrákat, na, majd lesztek ti még pocsolya! Visongtak a gyerekek a hóért, meg tőle is, ahogy a nyakukba olvadt a nagy játszásban. Akkora hóembert gyúrtak, mint kétszer én! Látod, de régen is... Idén meg végre megint. Olyan igazi tél volt ez, olyan harapós, cudar, farkast vonyíttató, rókát faluba beszoktató, verebet kútkávához fagyasztó. Pista bá, tudod, a szomszéd, a mozdonyvezető mesélte, hogy a leghidegebb reggelen, munkába menet, a régi 312-es mozdonyokat itató csővezeték leágazásánál, ami a málházóba viszi a vizet, egy verebet szabadított ki leheletével, mert a kis ártatlant odacsípte a mínusz 25 fok. Mit mondjak neked, harapós január volt ez, olyan öt méter cserfám elment, mind kipőfögte a kémény, kis kupac hamu, ha maradt belőle, vagy annyi se! Jól kitakarította a pincét, hidd el, ez a cudar nagy zimankó! De hát mit is akartam írni neked, látod, pillanatot nem figyelek, máris elkezdek mesélni, te meg biztosan nem a tél szépségeire, a tűzifafogyasztásomra – azzal isten ments, soha nem zaklatnálak –, meg nem is a gyerekek huncutságaira vagy kíváncsi, azzal sem terhelnék. Hanem össze-vissza kaparkodtam az én emlékeim közt, hogy válaszoljak a kérdésedre. Honnan a csudából jut eszedbe olyat kérdezni tőlem, hogy milyen volt a farsang a kádári gulyáskommunizmus idején, a legvidámabb Hofi Gézá-s barakkban? A nagynéném lakott akkoriban Magyarországon, én havonta jártam látogatni, mindig egy hosszú hétvégére, mert olyan kis sántika volt szegény, segíteni kellett neki a ház körül. Ha valami, akkor én inkább itthon, abban a cseszkó nagy MB 1000-es jólétben éltem. Amikor az isteni Gott hangján a Lady Karneval tízperceként elhangzott a felerősített lemezjátszón, mi meg a kamaszlányok piruló arcát bámultuk a kisvárosunk

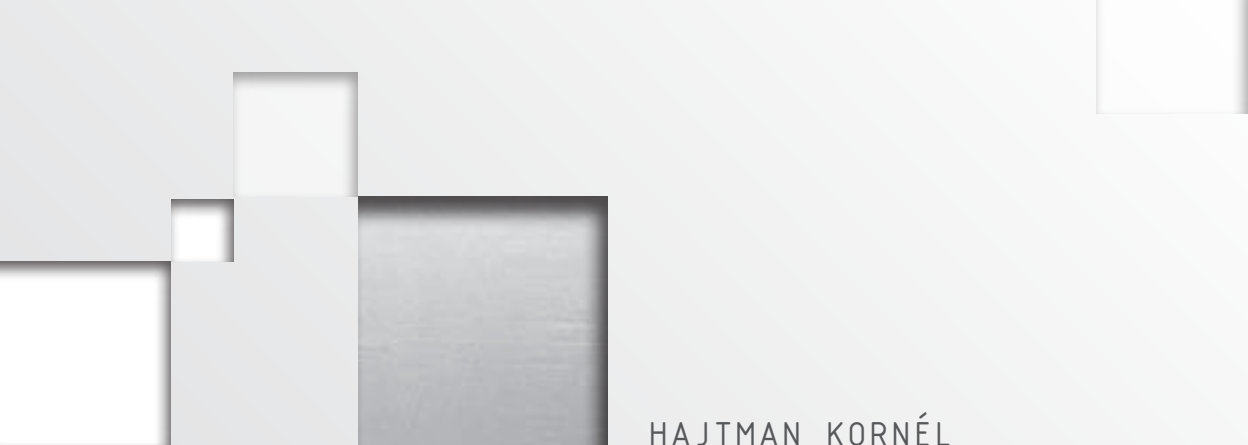

ipartelepítésének idején épített beton-üveg-hideg kultúrpalota tánctermeiben, az ötörai tánc- és teadélutánon, a győzedelmes februári forradalom alkalmából rendezett ünnepi akadémia lecsengéseként. Régi szép idők! Hát nem a Csokonai-féle Dorottya módján jártuk a francia négyest, az biztos. Farsang? Valamit motyogott róla szakkörön a történelem-tanárnő, de hát gyertyaszentelőről, három királyokról, böjtről, húsvét előtti népszokásokról akkoriban csak a legelszántabb, régi vágású, még az antivilágból megörökölt pedagógus mert a diákjainak mesélni. Azt viszont betéve kellett tudni, mit mondott Klement Gottwald elvtárs a dolgozó népnek. Tudod mit, Fridolin? Na, pont ebből a kényszerből bemagolt marhaságból nem tudok ma már egy árva félmondatot se idézni. De amit a dőrejárásról, tuskóhúzásról, nagybögő temetéséről, a szenteltvízről meg a balázsolásról mesélt Z. Margitka, a kis sánta, mindig magasba tupírozott kontyot hordó, vénlányként majd százévesen nemrég meghalt tanárnő, azt még most is tudom. Jó, ne túlozzunk, előrémlik még valami a fejemben, ha szóba kerül a dolog! Z. Margitka volt a táncos teadélutánok nagy szervezője is, talán pont azért, mert a fogyatékosága, bicegő járása miatt soha nem táncolt. Roptuk hát az egyet jobbra, egyet balra unalomig tánclepést, a lányok, már a bátrabbak forogtak is, a felsős osztályból néhány fiú tvisztelni is elkezdett, ha éppen engedte a ritmus, de akkor máris valcert parancsolt a sasszemű Margitka, mert a bomló világ romlott táncaival hadilábon állt, azt nem volt szabad táncolni ezeken a teadélutánokon, amiből iskolai évente két-három került sorra. Egy karácsony előtt, egy a győzedelmes február alkalmából, ami, micsoda véletlen, farsang idején van, egy pedig a nagy októberi szocialista forradalom évfordulóján. Előtte a szokásos lampionos felvonulással. Annak a szervezését is mindig Margitkára bízta az iskolavezetés, ő meg nagy vehemenciával tette a dolgát minden esetben, ahogy így emlékszem. Á, látod, elkalandozok, farsangról kérdeztél, én meg nagy októbertől írok. Te, idén száz éve, hogy ez az egész ízé kiobbant. Micsoda felvonulást tudna szervezni Margita a centenáriumra! De a régi rendszernek annyi, eltemethettük, mint farsang farkán a nagybögőt! Azt végleg. Sok szemete mégis

újra meg újra kifordul a szóbeszédben. Ne is kérdezd, miket mondanak. A kétkoronás tej kultusza, az ifjúházas kölcsönből berendezett háromszobás lakás, és ráadásul még a majdnem mázsás színes televíziókészülék, amit még sikerült ebből a kölcsönből megvásárolni, bizony, alapos és mély emlék, élmény és mindig előhúzzható érv a jelen viszonyok szidására egy-egy család életében. Tejet nem iszom, hasmenésem van tőle, ami lakást vettem, rég más a gazdája, tévét meg nem nézek. Rohadtul sok a vizuális szmog ügyis. Kincstári optimizmusra meg sose volt szükségem. Magamban bíztam eleitől fogva, írja kedvenc költőnk, én meg elfogadom ezt tanácsnak. Élek is így, ha lehet! Milyen volt a múlt? Nem tudom, mert én így, te biztosan másképpen látod. Ami jó megmaradt belőle, megőriztem. Mint annak az elragadtatott szempárnak a csillogását, azon a farsangi, avagy győzedelmes februári tea- és táncdelutánon. Egész estig együtt táncoltunk. Tízpercenként az isteni Gott Lady Karnevál című dalára. Ami meg elveszett, az vesszen. Biztos nem érdemes a maradásra. A gulyáskommunizmus ráfagyott zsírú csajkáját én dobtam ki, a gyerek múltkor a pincében lelte meg a katonai, alumínium esuszt, emlékszel, ez volt az a háromrészes összezárható étkezéslet? Jó sorsa lett, abból adott enni a betévedt kóbor macskáknak. Újrahasznosított múlt! Hát nem vicces? Az, meg hasznos is! Állják körbe a kóbor macskák az edényt, és egymást méregetve kapkodják ki belőle a száraztápot. Kölcsönös gazdasági segély, részükről, mert amit én kínálok, azt veszik, de semmit nem adnak helyette, az egerek vígan spacióznak fel s alá a pincében. Na, majd visszafogom az adagolást a macskaropiból, látjuk, ráfanyalodnak-e az egérmenüre! Szóval így telik most a farsang. Táncolni nem járok már régen. Pedig a zene már megjött, már tudom, mit szeretek hallgatni. Enni is csak óvatosan, mértékkel, csipegetve. Vénülök, vagy mi? Te se habajkodj! Kíméld a gyomrod, ne zabáld túl magad! A fehér gyilkos, a cukor, az fog téged sírba tenni, de nem is csodálkozom rajta. Aki együltében megeszik harminc lekváros fánkot, az nagyon sok huncutságra képes! Te írtad ezt, én meg elhiszem. Láttalak nálunk fánkot kóstolni. Remélem, megóv a sors a mértéktelenségbe és mohóságba merüléstől. Pálinkát is csak mértékkel igyál, de nem ám ürmértékkel! Kolbászt, azt meg csakis diétásat, azaz legfeljebb harminc dekát egyszerre! Mohó, te! Asszonynéppel is óvatosan, Fridolin. Borból tokajit, sárga muskotályt a fánkhoz, meg eperhabot. Az a valóságos mesebeli összhangzata az ízeknek. Megengedem, jóféle szamorodni is megteszi, ha sárga muskotály nem lenne. Füstölt húshoz szekszárdi kék portugált kortyolgass. De legtöbbet csak egy meszellyel! Azt se tudod mennyi az, ugye? Na, ha írsz, írd meg a válaszban, ha valamelyik lexikonban megtalálod. Azt is írd meg, húsvétra jössz-e? Aszerint vásárolok! Parasztsonkát te hozol. De még csak farsang farka előtt vagyunk. Még minden messze van. Jó sors veled legyen! Addig is, azután is! Ölel Herman!

HAJTMAN KORNÉL

KÖZKÖLTÉSZETI PANORÁMA

A DOROMB: KÖZKÖLTÉSZETI TANULMÁNYOK 4. CÍMŰ KÖTETRŐL

A *Doromb közköltészeti tanulmányok* önálló fórumot biztosít a kora újkori közköltészettel foglalkozó kutatóknak. A sorozat első kötete 2012-ben jelent meg, azóta folyamatosan, évente kiadják, 2015-ben jött ki a legújabb, a negyedik könyv. A kiadványok profilját így határozza meg a sorozatszerkesztő, Csörsz Rumen István: „A sorozat fő profilja a XVII–XVIII. századi magyar világi populáris verskultúra, de nemcsak az anonim közköltészet, hanem a költői életművek folklorizálódása, pl. Amade László, Faludi Ferenc, Csokonai, Pálóczi Horváth Ádám, Mátyási József stb. közköltészeti kapcsolatai, a kalendáriumi és ponyvakultúra, valamint a paraszti szájhagyomány („népköltészet”) egykori felfedezésének és ismeretének dokumentumai.”¹ Valamint ezen források módszertani, textológiai, retorika- és poétikatörténeti, irodalomszociológiai vizsgálatai, amennyiben szükséges, a társtudományok (néprajz, zenetudomány, könyvtartudomány) bevonásával.² A negyedik kötetben tizenkilenc tanulmány van, melyek nagyon sokrétűek, kezdve Szigeti Csaba Étienne Tabourot *Bigarrures* című poétikai kézikönyvéről szóló második, befejező tanulmányától, Küllös Imola Mikes Kelemen *Törökországi leveleinek* folklorikus vizsgálatán keresztül, Arany János betyárverseinek keletkezésén és továbbélésén át egészen a kígyószülő aszszony hiedelemköréig.

A szerkesztő bevezetője kifejezetten izgalmas volt számomra. Végigolvasva az előző évek kiadványainak előhangját az tapasztalható, hogy az első két kötetben számos tanulmány foglalkozik csupán egy-egy szöveggel, amelyek reprezentálják a műfajt, azonban egy összefoglaló, magát a közköltészetet vizsgáló és rendszerező tanulmány csak a harmadik kötetben jelent meg.³ Ez utolsó kötetben pedig Csörsz Rumen István megadja a közköltészet definícióját is: „A közköltészet láthatólag már nem azt jelenti, mint a 2000-es évek elején. Nem korlátozódik a verses írott

1 Ld. <http://reciti.hu/projektek/doromb>

2 *Ua.*

3 VADERNA Gábor, *A közköltészet kutatása és az irodalomtörténet = Doromb, közköltészeti tanulmányok*, szerk. CSÖRSZ Rumen István 3, Bp., reciti, 2014, 13–51.

folklor történeti rétegeire, de még csak a tágabb közköltészetre, tehát a műköltői termés variálódásának, szétterjedésének tanulságaira sem. Voltaképp megérkeztünk ahhoz az(!) ponthoz, hogy a *népköltészet* analógiájára a folklór jellegű írott populáris műfajok *összességét* jelentse – tehát éppúgy beleértendő a prózai hagyomány, mint a versek és dalok. Így a vizsgált repertoár szélesíthető, a módszertan kölcsönösen csiszolódhat, s egyre többet tudhatunk meg a magyar prózatörténet hézagosan ismert jelenségeiről is.”⁴

Az előhang után következő tanulmány befejezése az előző kötetben megjelentnek: Szigeti Csaba ott folytatja Étienne Tabourot *Bigarrures* munkájának bemutatását, ahol abbahagyta. A tanulmány sorozat érdekes pontja, ahogy a „megkötések” működésére mutat rá a magyar irodalomban, és nemcsak a régi vagy a XIX. századi literatúrából hoz példát, hanem Weöres Sándortól is.⁵ A szerzőnek a kötetben még egy tanulmánya olvasható, melyben egy francia műfajjal (vaudeville) foglalkozik. Igyekszik bemutatni jellemzőit, kialakulásának történetét, illetve magyar vonatkozásait is ismerteti. Hevesi Andrea tanulmányában az unitárius gyülekezeti énekek és a rímokok kapcsolatairól olvashatunk, többek között az is kiderül belőle, hogy miként használta Thordai János Rimay egyes szövegeit (rímkokrait) zsoldárfordításai során. Csörsz Rumen István a régi szerelmi költészet madárszimbolikáját mutatja be, kiemelve és rámutatva az egyes madárfajok metaforikus jelentésére, és arra, hogy ez a költői kép hogy fejlődött tovább, milyen újabb, nem megszokott jelentésrétegek társultak idővel az adott madár jelentéséhez. Újdonság például a páva szimbóluma, amely nem a büszkeség, hanem a megalázkodás megtestesítőjeként jelent meg egy szövegben.⁶

Mikes Kelemen *Törökországi levelek* című munkájának anyanyelvi folklorisztikus elemeire mutat rá Küllös Imola. Pontosabban szemügyre veszi a szöveg azon nyelvi rétegeit, amelyet Mikes otthonról (Erdélyből) hozott, valamint azokat, amelyeket a jezsuita nevelés során kapott. Elemzését a különböző levélzáró formuláktól kezdi, és vizsgálatai kiterjednek a köszönésekre, a hasonlatokra, valamint a metaforákon keresztül a kalendáriumi szokásokig és a kisebb általa írt versikéig. A tanulmány rengeteg példát hoz, és nemcsak megemlíti, hogy Rákóczi hű szolgálja mit használ művében, hanem meg is magyarázza azokat, de még arra is találunk példát, hogy az adott proverbiumról elmondja, miként használják azt más tájegységeken.

Voight Vilmos egy feledésbe merült frazeológiai szótár 1775-ös nagyszombati kiadását vizsgálja. A szerző nemcsak bemutatja a kötetet, hanem számos kutatási lehetőséget is felvázol ezen könyv kapcsán. Perger Gyula a Sztankovits János győri püspök hagyatékában található világi énekeket mutatja be, az előtte lévő Kerti József-tanulmány pedig Aranka György kéziratos versgyűjteményét ismerteti. Szilágyi Márton munkája egy jól ismert, és hamar a liturgiába került Faludi-vers parodisztikus változatát és annak szerzőségét vizsgálja. Tari Lujza tollából született a kötet egyetlen zenével foglalkozó szövege, pontosabban Gaal Miklós 1810-ből származó *Holmi*

4 Csörsz Rumen István, *Előhang a Doromb 4. kötetéhez = Doromb, közköltészeti tanulmányok 4*, szerk. Csörsz Rumen István, Bp., reciti, 2015, 8.

5 SZIGETI Csaba, *Francia contrainte-ek és magyar megkötések = Doromb, közköltészeti tanulmányok 4*, szerk. Csörsz Rumen István, Bp., reciti, 2015, 74.

6 Csörsz Rumen István, „Madári szép szabadságom” (XVII–XVIII. századi szerelmi költészet madárszimbolikájához) = *Doromb, közköltészeti tanulmányok 4*, szerk. Csörsz Rumen István, Bp., reciti, 2015, 106.

Világi Enekek című kötetében mutat rá a gyűjtemény mögötti dallamvilágra. Az írásból megtudható, hogy Csokonai a kortársak szerint már egy létező dallamra írta meg *A Reményhez* című versét, amely dallam a későbbiekben is igen népszerű volt.

Buda Attila Dudok Pál kéziratos gyűjteményéről számol be, Vaderna Gábor pedig Sebestyén Gábor nagyon sokrétű életével és munkásságával ismertet meg, továbbá kiemelten foglalkozik a szerző közköltészeti gyűjteményeivel és verseivel. Tóth Arnold tanulmánya nemcsak irodalomtörténeti, hanem kultúrtörténeti szempontból is nagyon érdekes. Egyrészt megtudható, hogy a különböző csúfolódók hogyan épültek a vőfély-versekbe, majd az évek folyamán hogyan és mi okból koptak ki onnan, és kiderül az is, kik voltak ezekben a versekben azok a célpontok, akiket előszeretettel csúfoltak. Állításait bőséges szöveganyaggal igazolja. A kígyószülő asszony hiedelemvilágával, és annak magyar vonatkozásaival ismertet meg Steinmacher Kornélia szövege. Pontosabban arra keresi a választ, hogy ez a hiedelem miként kapcsolódik a Mátyás-hagyományhoz, azaz Beatrix királyné és Mátyás király kapcsolatához.

Seres István Kondorosi csárdáról, illetve Arany János betyárverseiről szóló tanulmánya nemcsak irodalmi szempontból vizsgálja ezeket a szövegeket. Írásában beszél az előbb említett vendéglátó-ipari egység történetéről, az ezt ért támadásokról (kifosztásokról), valamint a bűncselekmények megoldásáról, és arról, hogy ebbe a kontextusba miként kapcsolható Arany János. Nemcsak Arany neve hozható összefüggésbe a közköltészettel, hanem Berzsenyié is. Ezt bizonyítja Knapp Éva *Niklai hamvak (1860)* című szövege, melyben arra mutat rá, hogy a Berzsenyi-szövegeket miként használták forrásként egyes szerzők. Mikos Éva Tatár Péter művén, művein keresztül vezet be a rege műfajába. Bevezetőjében megemlíti a ponyva szerepét a korszak művelődéstörténetében, valamint azt, hogy napjainkban hogy áll ez a kutatás, kezdve Rejtő kanonizációjától egészen a Benyovszky Krisztián és H. Nagy Péter által képviselt vonalig. Dolgozatában azt vizsgálja, hogy a fent említett szerző *Rege kunyhója* című füzetes sorozatára – amely 33 sorozatot is megért – miként hatottak a különböző folklorkus, közköltészeti és középosztálybeli hagyományok.

A következő tanulmány akár folytatása is lehetne Mikos Éva szövegének, hiszen Chikány Judit Tatár Péter *Lúdas Matyi élete és kalandja: Tündéres széphistória 12 versben és 12 képpel* 1864-ben megjelent, ponyvairodalmi alkotásának hatástörténeti vizsgálatát végzi a *Tündéres széphistória és bohózat, avagy mivé lettél, Lúdas Matyi?* című értekezé-

sében. Itt kiemelném az alapos recepciótörténeti áttekintést, érdekes továbbá az egyes szereplők jellemfejlődésének bemutatása Tatár Péter művében, illetve a későbbi feldolgozásokban a külső megjelenés változása, amelyet különböző illusztrációk és idézetek segítségével igazol a dolgozat szerzője. Az utolsó tanulmány szerzője Tüskés Anna, aki a Bagó Márton nyomdájában megjelent kiadványok (vallásos ponyvanyomtatványok) képi világát, illetve kép–szöveg viszonyait vizsgálja. Munkájában nemcsak a megjelent nyomtatványok illusztrációját és azok textussal való kapcsolatát veszi sorba és mutatja be, hanem a függelékben három csoda-eset is megemlíti, továbbá egy 170 tételes katalógust közöl, amely a tanulmányban meghatározott összes forrásanyagot tartalmazza.

A kötetben továbbá olvasható két recenzió is. Az első szerzője, Bartók István, egy konferenciakötetet mutat be, pontosabban a *Kultúrjav. Írásbeliség és szóbeliség irodalma – újrahasznosítva: Fiatalok Konferenciája 2014*⁷ című kötetéről ír. A következő könyvismertetőt a jelen kötet szerkesztője, Csörsz Rumen István írta Tóth Arnold monográfiájáról, melynek címe: *Vőfélykönyvek és vőfélyversek a 19. században. Kézírtos vőfélykönyvek Északkelet-Magyarországon*.⁸

Összegezve, ha elolvassuk a kötetet, a régi magyar közköltészet egy széles spektrumát ismerjük meg. Bárki, aki a téma iránt érdeklődik, talál számára érdekes szöveget benne, legyen az néprajzkutató, irodalomtörténész, művészettörténész vagy akár zenetörténész. Különös élvezettel olvastam azokat a tanulmányokat, amelyek a felvetett problematika mellett a korszakról, vagy egy-egy műfajról, szerzőről közöltek szélesebb körű információkat. Mindent egybevetve, a Csörsz Rumen István által szerkesztett *Doromb* negyedik része ugyanúgy fontos mérföldkőnek számít a kutatási területet illetően, akár az azt megelőző három könyv.

(Szerkesztette Csörsz Rumen István, Bp., reciti, 2015)

7 *Kultúrjav. Írásbeliség és szóbeliség irodalma – újrahasznosítva: Fiatalok Konferenciája 2014*, BARTÓK Zsófia Ágnes, FAJT Anita, GÖRÖG Dániel, MARÓTHY Szilvia, Bp., reciti, 2015 (Arianna Könyvek, 9), 214.

8 TÓTH Arnold, *Vőfélykönyvek és vőfélyversek a 19. században. Kézírtos vőfélykönyvek Északkelet-Magyarországon*, Miskolc, Herman Ottó Múzeum, 2015 (Officina Musei, 22), 591.

EGY OROSZ UTAZÓ SAJÁTOSSÁGAI

NYIKOLAJ MIHAJLOVICS KARAMZIN

EGY OROSZ UTAZÓ LEVELEI CÍMŰ KÖTETÉRŐL

Valódi irodalomtörténeti kuriózumnak számít az orosz felvilágosodás egyik legnagyobb alakja, az 1766-ban született és 1826-ban elhunyt Nyikolaj Mihajlovics Karamzin *Egy orosz utazó levelei* című kötetének magyar nyelvre fordítása és kiadása. Hiszen a neves orosz irodalomtörténész, Jurij Lotman megállapítása szerint „Karamzin az a szerző, akit még hazájában, s hazája értelmiségi köreiben is »mindössze« úgy ismernek, mint a szentimentális *Szegény Liza* szerzőjét, és a *Történelme*¹ is csak néhány Puskin-epigramma kapcsán jut bárkinek is az eszébe.”² Nálunk pedig még ennél is rosszabb a helyzet, hiszen még a *Szegény Lizából* is csak részletek olvashatók Szőlőssy Klára fordításában magyarul, *Az orosz állam történetét* pedig kizárólag az oroszul tudó, az orosz kultúrtörténet és/vagy történelem iránt érdeklődő kutatók lapozgatják.

Mindezek fényében kuriózum, ugyanakkor mindezek értelmében hiánypótlás az, hogy Horváth Iván vállalta a Karamzin-életmű – *Szegény Liza* és *Az orosz állam története* mellett – harmadik tartópillérének a magyarra fordítását. A kötet ugyanis, melynek utazója több mint egy éves külföldi tartózkodásáról a barátainak írott levelek formájában tudósít, több vonatkozásban irodalomtörténeti fordulópontot képez. Ahhoz, hogy ezeket a vonatkozásokat számba vegyük, a magyar olvasó számára szinte teljesen ismeretlen Karamzin – orosz és európai történelem és életmód által meghatározott – világszemléletében kell némileg elmélyülnünk.

Ennek a szellemi függetlenségre egész életén át törekvő, s azt többé-kevésbé mindvégig meg is őrző felvilágosodás kori szerzőnek Oroszországról, az orosz kultúráról, társadalomról, politikáról alkotott nézetrendszere folyamatosan változott, sajátos evolúción ment keresztül, attól függően, hogy függetlensége ellenére éppen milyen kulturális és politikai irányzatok, áramlatok gyakoroltak rá – időnként a kelleténél nagyobb – hatást. Az 1789 májusában kezdődő, bő egy-éves külföldi tartózkodásának is az oka és eredője egy ezt megelőző négyéves periódus, mondhatjuk, négyévnyi túlzott szellemi befolyásoltság alóli menekülési vágy, s célja a saját én és saját világnézet megszilárdítása. Karamzin apja a szibírszki járás egyik földbirtokos nemese volt, aki, mihelyst tehette, a fiát Moszkvába küldte tanulni. A fiatalember 1785-ben így került kapcsolatba a szabadkőműves mozgalommal, s így lett tagja a kor jelentős irodalmárai, Nyikolaj Novikov és Alekszej Kutuzov vezette Baráti Tudós Társaságnak, amelynek ülésein betekintést nyert az orosz és az európai irodalom és filozófia jelentős áramlataiba. Ekkoriban ráadásul II. Katalin despotikus uralkodása is jó táptalajt szolgáltatott a fennálló társadalmi rendről való kritikus gon-

1 *Az orosz állam története* című tizenkét kötetes munka.

2 Ld. Jurij LOTMAN, *Poézija Karamzina*, <http://rvb.ru/18vek/karamzin/1bp/03article/article.htm> (A tanulmányban előforduló orosz idézeteket a szerző saját fordításában közli.)

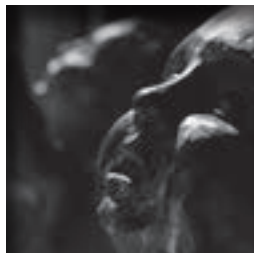
dolkodásnak. A despotikus rendben a köztársaságról mint vágyott államformáról gondolkodni szinte sikk volt a liberális orosz nemesi közegekben, amelynek hangadói Novikov és Kutuzov voltak. Karamzin az ő körükhöz tartozva ahhoz az utópisztikus elképzeléshez kapcsolódott, amely elutasította a fennálló társadalmi rendet, ám a forradalomtól tartva a szociális konfliktusok békés megoldását kívánta, ehhez kereste a különböző eszközöket.

A fiatal Karamzin számára azonban egy idő után az utópisztikus gondolkodásmód – széleskörű olvasottságának köszönhetően – a Platón-féle ideális állammal kapcsolódott össze. A Novikov-féle körtől való távolodásával, s a francia forradalom közelgő kirobbanásával egy időben Karamzin utópisztikus gondolkodás alatt már a Platón-féle társadalmi rendet érti, amely – ahogy Lotman fogalmaz – „mindenki számára biztosítja a boldogságot. Ez az a rend, amely állami jótéteményeken és diktatórikus fegyelmeken alapul. A köztársaságot irányító bölcsek szigorúan szabályozzák a polgárok személyes életét is, a művészetek fejlődését is, önkényesen elvágva a káros jelenségeket az államtól.”³

Ez az a sajátos, mind az orosz liberálisokétól, mind a népszuverenitást hirdető francia demokratákétól eltérő szilárd elképzelés, amellyel a fejében Karamzin 1789 májusában, tehát mindössze két hónappal a francia forradalom kirobbanása előtt külföldre indul, hogy közvetlen megfigyelőjévé váljon a monarchia köztársasággá alakulása folyamatának. S ebből a szempontból rendkívül érdekes, hogy útját nem a forrongó Franciaországban kezdi, hanem a köztársaságra még csak mint lehetséges jövőre tekintő Porosz- és Szászországban, illetve a köztársasági államformát már magáénak tudható Svájcban. Ám miközben ezen országok tájait, embereit, művészetét, szokásait térképezi fel utazó hőse szemén és személyén keresztül (akinek a személyéről mint irodalomtörténeti fordulatot hozó alakról a későbbiekben még fogok szót ejteni), hozzá is eljut a szabadság, egyenlőség, testvériség hármas jelszava, s a továbbra is utópisztikus elveket valló szerzőt ezekből egyre inkább az egyenlőség kérdésköre kezdi el foglalkoztatni. Lotman az egyenlőség elvével kapcsolatos karamzini szellemi evolúciót így foglalja össze: „Hogyha a külföldi útja előtt Karamzin a fiziokraták és Montesquieu gazdasági liberalizmusának a szellemében hajlamos volt az egyenlőtlenség eszméjét igazolva látni, és a vagyoni különbségekben az ember természetes szabadságát látni, akkor a forradalom évei alatt mindinkább az egyenlőség eszméje kezdte vonzani. Azonban érdekes ennek az egyenlőségnek a természete: egyenlőség alatt Karamzin olyan erőszakos korlátozást ért, amely szigorú törvényeket ró a gazdasági rendszerre. A Platón-féle köztársasági rend szellemében Karamzin egyenlőség alatt nem sajátos gazdasági rendet, hanem a gazdaság erkölcsök általi elnyomását érti.”⁴

3 LOTMAN, *i. m.*

4 LOTMAN, *i. m.*

Utazó hőse szemén keresztül a szerzőnek ez a fajta egyenlőség-felfogása köszön vissza az egyik zürichi levélből: „A bölcс zürichi törvényhozók tudják, hogy a fényűzés a szabadság és a jó erkölcsök koporsója, ezért igyekeztek elzárni annak köztársaságba vezető útját. A férfiak itt nem hordanak sem selyem, sem bársony öltözeteket, a nők pedig sem briliánszt, sem csipkét; még a leghidegebb télen sem mer senki bundába öltözni, minthogy a prémáru itt nagyon drága. A városban tilos hintón járni, ezért aztán az egészséges lábakat jobban tisztelik itt, mint más helyeken. A házak belsejében semmiféle gazdag díszítést nem lehet látni – minden egyszerű és jó minőségű.” (125.) S ha Zürichben a házak belsejéről értekezik az utazó, az erkölcsökre jó hatással bíró gazdasági egyenlőségnek ugyanebben a szellemében Bernben a házak külső egyformaságáról, a lakók közötti egyenlőséget feltételező és képviselő mivoltáról értekezik: „Ódonsága ellenére Bern szép város. Az utcák egyenesek, szélesek és jól kikövezettek, középpütt pedig mély csatornák vezetnek. (...) A házak majdnem mind egyformák: fehér kőből épültek, kétemeletesek, és azt mutatják, hogy a lakosok vagyoni helyzete egyenlő, nem úgy, mint Európa más nagyvárosaiban, ahol gyakran az alacsony kunyhó a hatalmas paloták árnyékában a földre lapul.” (132.)

Az utazó a fenti levélrészlet utolsó mondatában foglaltakat tapasztalja meg Svájc után Franciaországba, különösen Párizsba érkezve, ami azért meglepő a számára, mert ez az a város, amely a forradalom kitörése óta az egyenlőséget hirdeti: „[...] nézzenek meg mindent, és mondják meg, milyen Párizs! Kevés, ha csak azt mondják, hogy a világ első városa, a pompa és varázslat fővárosa. Ha nem akarják a véleményüket megváltoztatni, maradjanak itt; ha továbbmennek, szűk utcákat, a gazdagságnak a szegénységgel való bántó keveredését látják; az ékszerész csillogó üzlete mellett egy halom rothadt almát és heringet látnak; mindenhol sarat, sőt vért is, amely patakokban ömlik a hús üzletsorból – fogják be az orrukat és csukják be a szemüket! A fényűző város képe elhomályosul, és az embereknek az az érzésük, hogy a piszok és mocskok a világ valamennyi városából föld alatti csöveken Párizsba ömlik. Ha még egy lépést tesznek, váratlanul a boldog Arábia, vagy legalábbis a virágzó provence-i rétek kellemes illatát érzik: ergo: az egyik olyan bolthoz érkeztek, amelyben parfümöt és arcfestéket árulnak, ezekből itt rengeteg van. [...] Egyszóval, ha egyet lépnek, hol új atmoszféra, hol új fényűzés vagy a legundorítóbb mocskok megnyilvánulási formáival találkozunk – aztán Párizst a legszebb és legrondább, a legillatosabb és a legbűdösebb városnak fogjuk nevezni.” (218–219.)

Párizsnak ez a kettőssége készíti a szerzőt arra, hogy most már teljes képet alkosson a francia forradalomról, a fennen hirdetett eszmék látható megvalósíthatatlanságának okairól. Az átalakulásban továbbra is hívó, az átalakulást a Platón-féle elképzelés alapján a haza bölcsei vezérelte békés úton, fokozatosan megvalósítani kívánó szerző Párizs mindennapjait látva egyre

nagyobb szkepszissel viseltetik a forradalom irányában. A teljes társadalom jólétét szolgáló elveibe ugyanis végképp nem fér bele az, ami Párizs utcáin az odaérkezésekor, 1790 áprilisában már tapasztalható: az egyre kevesebb ember kezébe kerülő irányítás a többség akaratának figyelembe vétele nélkül. (Amelyről tudjuk, hogy a későbbiekben a jakobinus diktatúrába fog torkollni.) „Ám ne gondolják – olvashatjuk az egyik Párizsból írt levélben ezzel kapcsolatban –, hogy az egész nemzet részt vett abban a tragédiában, amely mostanság Franciaországban lejátszódik. Alig egy századrésze cselekszik csak; a többi néz, vitatkozik, sír vagy nevet, a tenyerét csapkodja vagy füttyöl, mint a színházban! Akiknek nincs veszténivalójuk, merészek, mint a farkasok; azok, akik mindent elveszíthetnek, félénkek, mint a nyulak; egyesek mindent el akarnak venni, mások meg akarnak valamit menteni.” (224.) Az utazó a francia népakarat által megvalósított átalakítások megkérdőjeleződésével még inkább szembesül, amikor azt tapasztalja, hogy „[a] forradalom borzalmi elűzték Párizsból a leggazdagabb lakókat; az előkelő nemesség idegen földre távozott, akik pedig itt maradtak, nagyrészt zárt körben, barátaik és rokonaik körében élnek.” (222.)

Az eddig idézett részletek alapján azt gondolhatnánk, hogy a szerző, Karamzin, és K monogrammal ellátott utazó hőse, aki a szerzővel azonos útvonalat jár be, teljes mértékben azonosítható egymással. Hiszen ezekből a fenti idézetekből Karamzin eddig vázolt, a forradalomról és az egyenlőség elvéről vallott elképzelései köszönnek vissza. Csakhogy itt egy szentimentális, a szerzőnél jóval érzelmesebb utazóval állunk szemben,⁵ miközben az utazás során az objektív valóság megtapasztalása épp a levélforma miatt összekapcsolódik az utazó szubjektív világával. Az ő érzékenysége – érzései, benyomásai, hangulata – rányomja a bélyegét a látottakra és tapasztaltakra, illetve a látottak is hatnak az utazó érzelmeire. Az objektív és szubjektív világ levélformában történő egyesítése persze önmagában még nem újdonság, hiszen Karamzin előtt az angol Laurence Sterne az *Érzelmes utazás* című alkotásában hasonlót vitt véghez. Csakhogy, amíg Sterne végképp a hőse, Yorick érzelmeinek engedte át az út során tapasztaltak megélését, s mindent Yorick szemén keresztül láttatott, addig Karamzin utazó hősébe önmagát is, a saját tudását, felkészültségét s szubjektumát is „becso-

5 „Karamzin nyelvezete színes, élvezetes, a legnagyobb fordítói kihívást éppen ezért az ő stílusjegyeinek magyar nyelven való visszaadása jelentette, hiszen a ma emberétől a szentimentalizmus elég távol esik, márpedig íróknak éppen ennek a műfajnak és stílusnak volt az egyik jelentős oroszországi képviselője” – olvashatjuk a fordító, Horváth Iván kötethez írott előszavában. Ám a kötetet olvasva rácsafolhatunk a fordító aggodalmára: a közel négyszáz oldalas mű egységes színvonalon, a szentimentális stílusjegyeket tökéletesen tükröző, ugyanakkor a mai olvasótól sem idegen szöveggént került elénk, a jelentős fordítói teljesítménynek köszönhetően.

magolta”⁶ Az út során tapasztaltak így egy, a szerzővel sok szempontból azonosítható, ám bizonyos tényezőket illetően attól eltérő hős szemén keresztül tárulnak elénk, aki annak ellenére, hogy kortársa a szerzőnek, nála jóval meggondolatlanabb, naivabb, s az élet más szférái foglalkoztatják, mint a szerzőt. Naivitása a francia forradalom megítélése kapcsán is előbukkan. Akkor például, amikor Párizs udvari templomában jár, s megpillantja a királyt és a királynét, a bonyolult történelmi helyzetben meglehetősen leegyszerűsített képet fest róluk: „Tegnap az udvari templomban láttam a királyt és a királynét. Az előbbi arcán nyugalom, szelídség és jólelkűség tükröződik, meg vagyok győződve róla, hogy lelkében semmilyen rossz szándék nem születhetett meg. A világon vannak szerencsés jellemek, akik természetüknél fogva csak szeretni tudnak, és jót tenni: ez az uralkodó ilyen! Érheti balszerencse; elpusztulhat zúgó viharban – de az igazságszolgáltató történelem XVI. Lajost a jótevő uralkodók sorába írja be, és az emberiség barátja emlékére igaz könnyeket fog ejteni. A királyné minden sorscsapás ellenére is gyönyörű és fenséges, hasonlatos a rózsához, amelyet hideg szelek fújnak, de amely még megőrzi a színét és szépségét.” (224.) S abból az egyszerű tényből kiindulva, hogy „A templomban sokan voltak [...] Mindenki a királyt és a királynét nézte” (224.), a hős a forradalom hevében égő város kellős közepén mégis ezt a történelmi helyzethez képest meglehetősen leegyszerűsítő megállapítást teszi: „A nép mégis a királyi vért szereti”. (224.)

A történelmi eseményeket átlátó, filozófiai, irodalmi és történelmi ismeretekkel felvértezett (utazó) szerző és a nála jóval naivabb és tudatlanabb (utazó) hős egymásba játszatása, az a folyamatos oszcilláció, melynek során a szerző hol hagyja érvényesülni hőse naivitását és a látottakra való már-már gyermeki rácsodálkozását, hol pedig „megajándékozza” a saját műveltségével és tudásával, irodalomtörténeti szempontból eredetivé, a szűzsét tekintve pedig rendkívül gazdaggá teszi a szöveget. Gazdaggá, melyben egyfelől azok az egyszerű, banális anekdoták kapnak helyet, amelyek egy-egy városban járva a hőst érdeklik, másfelől azok a kortárs írókkal, filozófusokkal való találkozások és beszélgetések, azok a színházlátogatások és az ezekről írott, színikritikának is beillő elemzések, amelyek a szerzőt érdeklik, s épp ezek egymásmellettiisége, egymást kiegészítő jellege teszi rendkívül színessé, az objektív valóság minden egyes

6 Karamzin a széles körű olvasottságának köszönhetően jól ismerte Sterne utazási regényét is. Sőt, akkora hatással volt rá Yorick története, hogy utazása során több alkalommal mintegy Yoricktól kért segítséget, az ő kalandjaiból merített. A francia emberek jellemét ecsetelve például ekképp nyilatkozik: „Gondoljanak csak vissza, mit mondott Yorick B* miniszternek a franciák jelleméről: »Túlágosan gögösek!« A miniszter elcsodálkozott, de a beszélgetés hirtelen félbeszakadt, és a tréfás Yorick nem magyarázta meg, mire gondolt. Azt hiszem, az athéni népről mondták, hogy inkább fontos dolgokkal tréfálkozott, mint semmiségekkel, a semmiségeket pedig fontosnak tartotta. Ugyanez mondható el a franciákról is, akik nem sértődnek meg az athéniakkal való összehasonlítás miatt.” (317.)

rétegét a szubjektumon keresztül tükrözni képes alkotássá a szöveget. Épp amiatt, mert a naiv hős sok szempontból azonosítható a szerzővel, s arcára többször is felölti a szerzője szellemi érettségének maszkját⁷, az anekdoták mellett jól megférnek a Kanttal, Lavaterrel, Herderrel vagy a híres filozófussal és természettudóssal, Bonnet-val való beszélgetések, sőt a szerző számára további tudományos együttműködési lehetőségek. Így kapja meg például az utazó hős Bonnet-tól az engedélyt, hogy oroszra fordítsa az egyik legnépszerűbb művét, a *Contemplationt*. A szerző művelt figurája és naiv hőse időnként olyannyira egybefolyik, hogy a tudományos szemlélődés akár egy mondaton vagy egy bekezdésben belül képes az emberekre való naiv rácsodálkozásba vagy pletykaszintű anekdotázásba váltani. Így történhet meg, hogy amikor a weimari utazása során a hős számos neves íróval találkozik, s a szerzőtől kapott, a szerző által ráruházott tudása róluk és az alkotásaikról lenyűgöző, egyikőjükéről mégis egy pletykának is beillő anekdota jut az eszébe: „Tegnap este, amikor a mellett a ház mellett mentem el, ahol Goethe lakik, megláttam, amint kinéz az ablakon, megálltam, és egy percig szemügyre vettem: komoly, görögös arc! Ma benéztem hozzá; de közölték velem, hogy már korán elment Jénába. – Weimarban még más híres író is van: Bertuch, Bode és mások. A *Don Quijotét* Bertuch fordította le spanyolból és *A spanyol és portugál irodalom tárházát* adta ki, Bode pedig Sterne *Érzelmes utazás* és *Tristram Shandy* című műveinek a fordítása révén ismert. Amália hercegnő szerette a tehetségeket. Wielandot az udvarába hívta, és a fiatal herceg nevelését bízta rá; Goethét is hívta, amikor ő a *Wertherje* által vált híressé, és hívta Herdert is, hogy legyen az itteni papság vezetője. [...] A mi Lenzünkről itt különféle érdekes anekdotákat meséltek. Lenz a barátja, Goethe kedvéért jött ide, aki diáktársra volt Strasbourgban, és aki már akkor a weimari udvarhoz tartozott. Tehetséges embernek kijáró módon fogadták, de hamarosan igencsak furcsa vonásokat fedeztek fel benne. Például, egyszer egy udvari bálon nőnek öltözve, álarcban és kalapban jelent meg, és amikor mindenki csodálkozástól hüledezve nézett rá, nyugodtan a legismertebb hölgyhöz lépett és táncra kérte. A fiatal herceg szerette a bohózatokat, és örült a szórakoztató jelenetnek, amely lehetővé tette azt, hogy élvezettel, tiszta szívből nevéssen; ám a magas rangú hölgyek és urak, akik a weimari udvart képviselték, azt gondolták, hogy a vakmerő L*-nek ezért legalábbis fejét kellett volna venni.” (85–86.)

Mindezek tükrében feltehetjük a kérdést: Karamzinnek vajon miért volt szüksége erre a szokatlan narratológiai eljárásra? Vajon miért nem elégedett meg egy Sterne-féle hős, egy Sterne-féle érzelmes utazó ábrázolásával, vagy vajon miért nem írt egyértelműen csak a maga nevében,

7 A szerző és a hős kapcsolatáról bővebben lásd O. B. LEBEGYEVA *Imagológia* című cikkét (http://journals.tsu.ru/imagology/&journal_page=archive&id=1192&article_id=24712)

ahogy azt nála nem is olyan sokkal később, 1862-ben Dosztojevszkij a *Téli feljegyzések nyári élményekről* című, szintén nyugat-európai benyomásokat taglaló útirajzában tette? A hőskettőzésre, a hős és a szerző egymásba játszatására egyértelműen az önértékelés és az önmegismerés vágya vihette Karamzint: erre a szövegben található tükörmetafora utal. Az út elején ugyanis a svájci filozófus, Lavater arra tanítja az utazó hőst, hogy mindenkinek kell egyfajta tükör, amiben láthatja, érzékelheti önmagát. A kérdés csak az, hogy ki milyen tükröt, azaz milyen eszközt választ mindehhez. Karamzin önmagával sokban azonos naiv hőse az útja elején egyértelműen a tájat választja ilyesfajta tükörnek: a táj változásai, a természet komor vagy vidám hangulata rányomja a bélyegét az utazó érzéseire, a táj tart tükröt a személyiség fejlődéséhez. Hogy azután a naiv hős ilyesfajta tájtükrözte élményeiből folyamatosan létrejövő szöveg vegye át a tükör szerepét, de már nem a hős, hanem a szerző önmegismerése számára. Ezért nem véletlen, hogy az utolsó levél a szöveg egészéről így nyilatkozik: „Most néhány leveletem újraolvasom: tükörként mutatják, milyen volt a lelkem tizennyolc hónapon át! 20 év múlva (ha élek még ennyit a világon) még kedves lesz számomra – még ha csupán számomra is! Belepillantok, és meglátom, milyen voltam, hogyan gondolkodtam és álmodoztam...” (384.)

(Fordította: Horváth Iván, Bp., Ráció, 2016)

SOÓKY LÁSZLÓ

NEGATÍV IDENTITÁSPROBLÉMÁINK

(SZÉKELY CSABA: BÁNYAVAKSÁG – TRAGIKOMÉDIA,
A KOMÁROMI JÓKAI SZÍNHÁZ ÉS A KASSAI THÁLIA SZÍNHÁZ KOPRODUKCIÓJA)

Színészek: Fabó Tibor (Ince)
Benkő Géza (Florin)
Tóth Tibor (Izsák)
Vasvári Emese (Iringó)
Lax Judit (Izabella)

Közreműködők:

Gadus Erika – díszlet és jelmez
Forgács Miklós – dramaturg
Lakatos Róbert – zene
Czajlik József – rendező

Közel fél évszázadnak kellett eltelnie ahhoz, hogy a Komáromi Jókai Színház és a Kassai Thália Színház vezetése úgy döntsön, hogy nagyon szeretik egymást. Megírta minden újság, bemondta a rádió, megmutatta a televízió egy némely csatornája. Örvendjünk.

Azt, hogy eddig miért nem szerették egymást ennyire, azt nem mondták. Ne is firtassuk.

Azt se mondták, hogy a munkamegosztásnak ez a formája jelentené a boldog jövőt, mert-hogy elemezni kell a helyzetet. Bizakodjunk.

Az előadás szakmai részének túlnyomó többségét a kassaiak vállalták (dramaturg, mozgás, zene, rendezés), a színészek megosztódtak: kettő innen, kettő onnan, Gadus Erika és Benkő Géza Jolly Jokerként állták a sarat. Nem azonos szinten.

Kezdjük a darabválasztással. „Kétszer nem lépsz ugyanabba a folyóba” – mondta Hérakleitosz Krisztus születése előtt jó hatszáz évvel. Erre a felvetésre Székely Csaba sem cáfolt rá. A *Bányavirág* megírása és sikere után folytatni kívánva a diadalutát (vagy külső unszólásra), elővette a kaptafát és ráigazította a *Bányavakság* című tragikomédiát. A kaptafa visszalótt. Székely nyilván jó ismerője az erdélyi drámairodalomnak, alapvetőként Tamási Áront jelöli meg. Teheti, hiszen van kikből mazsolázni, ha nélkülözhetőnek tartja mondjuk Székely Jánost, Sütő Andrást, vagy Páskándi Gézát, hogy a korábbi történetről és az Erdélyből elszármazott drámaírókról ne is szóljak. Ugyanakkor egy felvetését itt is rögzíteni szeretném, mert pontos anamnézist követ: „kevésbé fontos, hogy milyen a szöveg, sokkal lényegesebb az, hogy micsoda: politikai tett, az öndefiníció harcos formájának eszköze, helyzetjelentés a kisebbségi sorsról. Ez persze leveti magáról a kritikai hozzáállást, a megfelelő kritika hiánya pedig szükségszerűen igénytelenné tesz.”

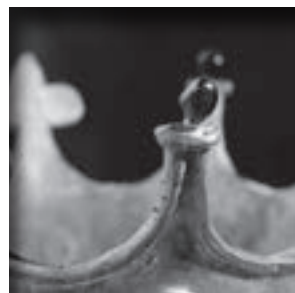
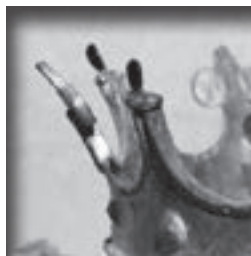
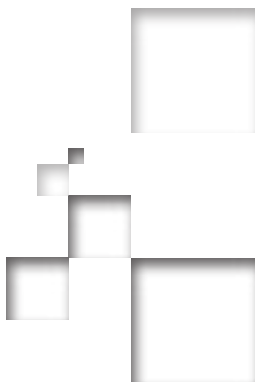
Amennyiben ezt a gondolatsort hazahozzuk és rávetítjük a szlovákiai magyar drámairodalom helyzetére, más nem, csak a hiány és a dilettantizmus juthat az eszünkbe, az is csak a legfelvidékibb, legprovinciálisabb szinten. Az itteni társadalmi, politikai és szakmai kritika hiánya teszi lehetővé például azt, hogy a közéleti és politikai gátlásnélküliség napjainkban csap át a színjátszás szférájába, s magukat „Színház”-ként futtató, kilóra megvásárolt színészek és színészi csoportosulások segítségével, szakmai kontroll nélkül bedarálja a szlovákiai magyar színjátszást (is). Kosuth-díjas és érdemes művész színészeket ránt magával a pojjaság politikai hatalomtól bűzlő pöcegödrébe.

Székely Csaba a szlovákiai magyar drámaíróknál jobb kiindulóponttal rendelkezik; a *Bányavakság* előadható színdarab. Összevethető a *Bányavirággal*, de minden tekintetben alul marad. Mert, míg a *Bányavirág* szereplői a maguk mikrovilágában érzelmekkel, vágyakkal, gyarló, de nyomon követhető jövőképpel bíró egyéniségek, addig a *Bányavakság* széthullott egzisztenciák, ideológia mentén kifundált figurák kis gyülekezete. Székely Csaba eszmerendszerén belül a falun élő erdélyi magyar ember szellemileg és erkölcsileg deformált, idült alkoholista (az új generáció kábítószerrel fertőzött, ha nő, akkor kurva), lelkében sérült öngyilkosjelölt, majdani gyilkos; vagy ugyanebben a közegben gátlástalan törtető, kiemelten szélsőjobbos, mélymagyar beütésekkel.

Ezt a sablont a szerző visszaköszönőn, de mondjuk: jól alkalmazza. Akkor kerül mérhetetlen bajba, amikor ellenpólust keres (esetünkben Florinra, a magyarul tudó román detektívre osztja ki a feladatot), mert nem tudja eldönteni, hogy milyenné formálja. Legyen kétszínű és ezen belül gyűlölje a magyarokat? Legyen a rafináltan manőverező, a 21. században járatos autóbusszal érkező népünk gyermeke – Sherlock Holmes? Legyen a józan állapotában hűvösen távolságtartó, részegen önmagából kiforduló mélyromán nacionalista ripacs? Legyen. Bármilyen lehet, csak semleges és megoldatlan nem. Mert ha magyar kéz böki a román szívbe a bicskát, akkor a magyar gyilkos lesz, a román meg áldozat. Amennyiben elfogadjuk azt, hogy a színház a társadalmi lét leképezése, akkor objektíven azt is, hogy ebben a játékban a román rendőr képviseli(-te) az igazságot, a magyar fél pedig kollektíven a bűnt. Nehogy elfeledjük: bűnös nemzet vagyunk. S egy másik meghatározó jelenség, ami nem látszik a színpadon, de szó szót követően kiderül: az a fajta korcs nemzet vagyunk, amely féldecieért bármikor árulóvá válik.

Szerzőnk, annak érdekében, hogy a meseszöveg hiányosságait leplezze, vicces és ordenáré pillanatokkal ajándékoz meg bennünket, amelyekkel a dramaturg és a rendező is azonosulni tudott. Ilyen például a küszöbben való elbotlás guruló-technika alkalmazásával, a székkal való felborulás, a csöcsörészás, a falu bikájának szűz kézzel való elmarkolása, a részeg dorbézolás (amikor megszűnik a nemzetiségi ellenszegülés, sőt a testvériség megpecsételődik homlokcsókival), s egyéb erőtlen, de annál viccesebb színpadi helyzetek. Ezekre azért van szükség, mert a történet nem történet, hanem egy erdélyi falu idillikus állapotának nagyvonalú leleplezése. Az idill meghatározás képzavart idézne elő? Ó, nem! Ez a tragikomédia ebben a formában maga a negatív identitású idill.

A színpadkép minden külsőséget mellőz, stílusában egységes, jellegzetesen Hargita alji. Szemben univerzális ajtónyílás, mellette, ablakok helyett két vetítívászon, jobbra és balra szürke falú hozzáépítés, mint konyha, illetve Izabella szobája. Középen asztal, mögötte pad-ágy, amely a későbbiekben az ideiglenes koporsó funkcióját is betölti. A vetítívászonra időnként kivetítenek

egy-egy segítő szót, köztéri jelet annak érdekében, hogy a közönség tájékozódhasson, pl. hátizsák. Csak ezt követően jöhet be Izabella az utazótáskával.

A teljes előadás legfrekvenciáltabb helyszíne a pad-ágy. Benne alussza ki napi lerészegedéseit Ince, itt álmodja delíriumos álmait a libákról... Azért róluk, mert egy felbőszült lúd gyerekkorában fenéken csípte Incét, mely emlék, mostanában a nagy mennyiségű gyümölcspálinka elfogyasztása után visszaköszön. Ilyenkor Ince, akár a holdkórosok, átmeneti kabátjával kergeti a libákat. A libák egyébként egy eredeti dramaturgiai ötlet alapján a valóságban is megjelennek a színen, úgy, mint Géza liba, Tibor liba és Judit liba, illetve Florin liba, Izsák liba, Izabella liba, és nagyon viccesen bólogatnak.

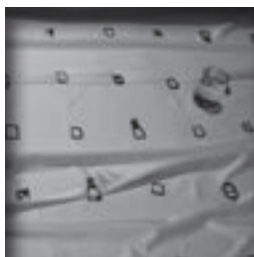
Nem elfogadhatatlan a megismételt jelenet mindaddig, míg egy interjúban ki nem derül a szimbólum valós értelme. Az életszerű interjúban a kérdező Forgács Miklós dramaturg, a válaszadó Czajlik József rendező.

Forgács: Az előadásban felerősödik a libamotívum, miért?

Czajlik: Á, kapóra jött, hogy vannak benne libák, mert így is beszélhetünk a lányról, Izabelláról, de ő a fontos, nem a libák. Izabella nekem a jelképe egy nemzedéknek. [...]

Miért ne lehetne Izabella jelképe egy nemzedéknek? Otthagytá az egyetemet, kurválkodik, narkós, füvet termelnek az erkélyén, azaz bűnöző, vagy egy másik szemszögből nézve: a társadalom és a kor áldozata. Azaz liba. Töredelmesen bevallom: sem erős nem volt a jelenet, sem szuggesztív, sem színházi. Pótcselekvésként hatott, először derűs pillanatokat szerezve, másodjára már értelmezhetetlen és unalmas. Ennyit a színpadképről.

A tragédia úgy kezdődik, hogy Ince és Iringó otthon várják a kolozsvári autóbust, amellyel érkeznie kellene Florin Lupescu komiszárnak. Vagy túl korántól várnak, vagy a busz késik, vagy a szerző emlékeiben ott él Örkény Tótékja, tény az, hogy a várakozás rétestészta nyúló idején a nézősereg rengeteg információhoz jut, elsősorban a (közs) faluban uralkodó viszonyokról, elhalálzásokról, erkölcsökről. Például ilyenekről, Ince egy jellemző gondolatmenete szerint: „[...] Elveszett minden, ami régen volt, lassan már inni sincs kivel. [...] A régiek közül már csak a doktor maradt, meg a félszemű Sánta Feri, meg a plébános, meg a plébános szeretője. [...]” Ezek kiemelten fontos információk.

A szerző ebben a színdarabban dramaturgiailag silány munkát végzett, a dramaturg az ideológiai nézetek felerősítésében partnere a szerzőnek, miközben megfedezkedik az idősíkok kezeléséről, a rendező pedig nagylelkűen hagyta, hogy a dramaturg kénye kedve szerint garázdálkodhasson, nem korrigált. Amíg Izabella fizikailag nem lép be a történetbe, nincs nagyobb baj, kedveljük Ince sutaságát, szánjuk és megértjük Iringót, felfogjuk Florin kétszínűségét és elfogadjuk Izsák harsány, rámenős hőbörgését. Elsősorban a színészek teljesítménye miatt. Mindegyikük talált vagy kialakított egy rá jellemző karaktert, amelyet végigvitt az előadás során. Izabella megjelenése mindent borít. Borítja Incének a lányával kapcsolatos álmait, de borítja a rendezőnek az egy nemzedékkel kapcsolatos jelképrendszerét is. Ennek két okát látom. Az első az, hogy Izabella megírt szerepe, jelenetsora dramaturgiailag következtelen, elnagyolt, a másik az, hogy ehhez a szerephez Lax Judit kevés színészi eszközzel rendelkezik, a dramaturgtól és a rendezőtől pedig nem kapott kapaszkodókat; a szereposztás idején az alkotók nem vették figyelembe azt, hogy a másik négy színész szakmai szempontból több emelettel magasabban tartózkodik. Még Vasvári Emese is, aki az általam látott előadásban indiszponáltnak tűnt vagy beteg volt.

Hazaérkezik Izabella, fokozatosan fény derül az elherdált évekre, a városban követett életmódra, a börtönközelségre, a kimenekülési tervre, mindez csicseregve, felelősségtudat nélkül. Szexuális vágytól felajzott állapotban elmegy Izsákkal („Izsák bácsi, nem iszunk meg valamit akkor?”), majd az aktus megtörténte után hazajön, mint áldozat, patetikus önsajnálattal, jobb szemén hatalmas monokli, kebelében Izsák pénze („Adott pénzt, hogy kimenjek Olaszba”). Ezután pedig mindenre fény derül. Kiderül többek között az, hogy Florin nem azért jött, amiért eddig tudtuk, hanem azért, mert ő már tudott Ince üzelméről. Egy megrendítő dramaturgiai fordulat kapcsán azt is megtudjuk, hogy Ince korrupt pénze Izabella bankszámlájára kerül. Mellékszál, nem érdekes. Döbbenetes hír: Iringó is gyilkos, ezt a (közs) falu apraja-nagyja mondta el Florinnak részeg állapotában. Izabella megtérése abszolút pozitív következményekkel jár: egy pillanat alatt mindenki kijózanodik, öntudatra ébred, szocializálódik, s képes arra, hogy fontos nemzettörténeti eseményeket időrendi sorrendbe rakjon.

Florin: Ti kezdtétek 1785-ben, te lószagú barbárikus hazátlan mujszt, amikor megöltétek Horea, Kloska si Krisánt!

Ince: Ti kezdtétek 1600-ban, te bocskoros csobán, amikor Vitéz Mihályotok reánk uszította a rabló hordáit.

A történeti vita felszínre hozza a két nemzet súrlódásoktól nem mentes viszonyát, amely tettlegességgé fajul, s Ince Izsák hathatós segítségével leszúrja Florint. Egy szúrással. Majd folytatva az ölést, egy kispárnán tölti ki gyilkos indulatát, számos kés-szúrással öli tovább Florint? Nagy-Romániát? A libákat? Mindez este történik. S ha tudjuk is, hogy a színházi idő másként (is) múlhat, mint a naptári, mégis furcsán hat, hogy Ince hónapok múlva is ugyanott és ugyanúgy kókadozik, mint a gyilkolás utáni pillanatban. Mert a következő jelenetre Izsák mindent elrendez: vagy Kolozsvárra, vagy Olaszba viszi Izabellát és Iringót, magára íratja a házat, s megnyeri a polgármester választást. „Én megyek, várnak a polgármesteri teendők.” Florin halála egyébként Benkő Géza alakításában egészen sajátosra sikerült. Nem úgy halt meg, mint egy nevetlen tahó, hanem elegánsan. Nem zuhant bele a pad-ágyba, hanem előbb a szívéhez kapott, megfésülködött, eligazgatta a párnáját és elhelyezkedett, visszaadta a lelkét a Teremtőnek.

A szerző dramaturgiai pontatlanságai ellenére nézhető és helyenként élvezhető előadást nyújtottak át az alkotók. Forgács Miklós túlságosan tisztelte Székely Csaba kialakult nimbuszát, Czajlik József mint rendező egyre inkább Forgács Miklós rendezői ambíciójának a hatása alá kerül. Látnivaló ugyanis, hogy Forgács nem dramaturgként, hanem társrendezői minőségben vesz részt az előadások létrehozásában. Ez természetes, hiszen rendező. A színészek közül Fabó Tibor és Tóth Tibor átmentette a Bányavirágban Keszég László közreműködésével megtalált kitűnő karaktert, helyenként briliroztak. Benkő Géza Florinja mestermunka, még akkor is, ha esetenként nem tud ellenállni Lazlo Gogolák szinkronjának. Vasvári Emese megtalálta Iringó szerepét, szövegmondása viszont többször nem jutott el a nézőkig. Lax Judit fizikai jelenléte felüdülést jelentett, szakmailag háttérbe szorult.

SZERZŐINK

CSEHY ZOLTÁN (1973, POZSONY) KÖLTŐ, MŰFORDÍTÓ, IRODALOMTÖRTÉNÉSZ, COMENIUS EGYETEM (POZSONY), BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KAR, MAGYAR NYELV ÉS IRODALOM TANSZÉK ■ **FEKETE NORBERT** (1986, SZEGED) PHD-HALLGATÓ, MISKOLCI EGYETEM ■ **GYÜRKY KATALIN** (1976, DEBRECEN) KRITIKUS, IRODALOMTÖRTÉNÉSZ, MŰFORDÍTÓ ■ **HAJTMAN KORNÉL** (1985, PÁRKÁNY) KÖLTŐ, IRODALOMTÖRTÉNÉSZ, KRITIKUS ■ **KÁNTOR ZSOLT** (1958, DEBRECEN) KÖLTŐ, ÍRÓ, SZERKESZTŐ ■ **LÁSZLÓ LIZA** (1997, BUDAPEST) KÖLTŐ ■ **MOJŽIŠOVÁ, ZUZANA** (1965, POZSONY) ÍRÓ, FORGATÓKÖNYVÍRÓ, A POZSONYI SZÍNHÁZ- ÉS FILMMŰVÉSZETI FŐISKOLA MŰVÉSZETI KRITIKA TANSZÉKÉNEK TANÁRA ■ **NYERGES ANDRÁS** (1940, BUDAPEST) ÍRÓ, KÖLTŐ ■ **PAPP DÉNES** (1980, MISKOLC) ÍRÓ, KÖLTŐ ■ **POLGÁR ANIKÓ** (1975, VÁGSELLYE) KÖLTŐ, MŰFORDÍTÓ, IRODALOMTÖRTÉNÉSZ, COMENIUS EGYETEM (POZSONY), BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KAR, MAGYAR NYELV ÉS IRODALOM TANSZÉK ■ **REKOLA, MIRKKA** (TAMPERE, 1931 – HELSINKI, 2014): FINN KÖLTŐNŐ, ÍRÓNŐ ■ **SOÓKY LÁSZLÓ** (1952, MARCELHÁZA) KÖLTŐ, ÍRÓ, KRITIKUS ■ **STATIUS, PUBLIUS PAPINIUS** (PARTHENOPÉ, MA NÁPOLY, 45 KÖRÜL – PARTHENOPÉ, 96 KÖRÜL), RÓMAI KÖLTŐ ■ **SZÁSZI ZOLTÁN** (1964, TORNALJA) KÖLTŐ, ÍRÓ ■ **TATÁR SÁNDOR** (1962, BUDAPEST) KÖLTŐ, MŰFORDÍTÓ ■ **VÁLYI HORVÁTH ERIKA** (1978, POZSONY) ÚJSÁGÍRÓ, MŰFORDÍTÓ ■ **VINCZE DÁNIEL** (1984, SALGÓTARJÁN) TÖRTÉNÉSZ ■ **WIRÁGH ANDRÁS** (1982, HATVAN) IRODALOMTÖRTÉNÉSZ, MTA BTK IRODALOMTUDOMÁNYI INTÉZET

AZ IRODALMI SZEMLE MEGVÁSÁROLHATÓ

SZLOVÁKIÁBAN

DUNASZERDAHELY – MOLNÁR-KÖNYV (GALÁNTAI ÚT [HYPERNOVA])

KOMÁROM – MADÁCH-KÖNYVESBOLT (JÓKAI UTCA / JÓKAIHO)

ÉRSEKÚJVÁR – KULTÚRA KÖNYVESBOLT (MIHÁLY BÁSTYA 4. / MICHALSKÁ BAŠTA 4.)

GALÁNTA – MOLNÁR-KÖNYV (FŐ UTCA 918/2. / HLAVNÁ 918/2. [UNIVERZÁL])

KIRÁLYHELMEC – GERENYI KÖNYVESBOLT (FŐ UTCA 49. / HLAVNÁ 49.)

NAGYKAPOS – MAGYAR KÖNYVESBOLT (FŐ UTCA 21. / HLAVNÁ 21.)

NYITRA – MAGYAR NYELV ÉS IRODALOM TANSZÉK – KÖZÉP-EURÓPAI TANULMÁNYOK KARA. KONSTANTIN FILOZÓFUS EGYETEM (DRÁŽOVSKÁ 4.)

POZSONY – A POZSONYI MAGYAR INTÉZET KÖNYVTÁRA (VÉDCÖLÖP ÚT 54. / PALISÁDY 54.)

SOMORJA – MOLNÁR-KÖNYV (FŐ ÚT 62. / HLAVNÁ 62. [VÚB MELLETT])

TORNALJA – TOMPA MIHÁLY KÖNYVESBOLT (BÉKE UTCA 17. / MIEROVÁ 17.)

MAGYARORSZÁGON

BUDAPEST – ÍRÓK BOLTJA (ANDRÁSSY ÚT 45., 1061)

FILP CSABA:
DATA EST DEFECTUS

